قايتا شەكىللەندۈرۈلۈشتىن
قايتا شەكىللەندۈرۈشكە

رۇقىيە تۇردۇش

خەلقئارا قەلەمكەشلەر ئۇيغۇر مەركىزى نەشرگە تەييارلىدى

International PEN Uyghur Center 2016 www.uyghurpen.org

قايتا شەكىللەندۈرۈلۈشتىن قايتا شەكىللەندۈرۈشكە

رۇقىيە تۇردۇش

كىرىش سۆز

بۇ كىتابتىكى خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇيغۇرلارغا يۈرگۈزۈۋاتقان سىستېمىلىق مېڭە يۇيۇش تاكتىكىسى ھەققىدە ئىزدىنىشلىرىم، مۇستەملىكە ئاستىدا ياشاۋاتقان مىللەتنىڭ مېڭە يۇيۇشقا كۆرسىتىدىغان ئىنكاسىنىڭ كىملىك، مىللەتچىلىك، ئەركىنلىك چۈشەنچىسىگە ئاساسەن ئوخشاش بولمايدىغانلىقىنى تەھلىل قىلىش بىلەن باشلاندى. شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي زۇلۇمىدىن قۇتۇلۇپ ئەركىن دۆلەتلەرگە چىققان ئۇيغۇرلارنىڭمۇ ئەركىنلىك، مىللەتچىلىك ۋە تەۋھىد چۈشەنچىسى ئېنىق بولمىغاندا، ئوخشاشلا مېڭە يۇيۇشنىڭ كۆرۈنمەس قولىدىن قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپتۇق. مانا مۇشۇ رېئاللىقلارغا ئاساسەن، گەرچە مەن بۇ كىتابتا مۇستەملىكە ئاستىدىكى بىر مىللەت كىشىلىرىنىڭ قامال قىلىنغان

جەمئىيەتتە ياشىشى بىلەن ئېچىۋېتىلگەن جەمئىيەتتە ياشىشىنىڭ، مېڭە يۇيۇشنىڭ تەسىرىگە ئۇچراش - ئۇچرىماسلىقى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتتى بولسىمۇ، ئەمما ئاللىقاچان يۇيۇلغان مېڭىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، يۇيۇلغان مېڭىنى قايتا تۈزەشتە بۇ خىل جۇغراپىيىلىك ئالمىشىشنىڭ چوڭ تەسىر كۆرسىتەلمەسلىكىدىكى سەۋەبلەرنى ئۆگىنىش ۋە تەھلىل قىلىشنى ئاساس قىلدىم.

خىتاينىڭ مېڭە يۇيۇش تاكتىكىسىنىڭ ھەر بىر ئۇيغۇرغا، جۈملىدىن پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە يۈرگۈزۈلۈش ئۇسۇللىرىنى ۋە ئۇنىڭ ئۇنۇم بېرىش بەرمەسلىكىدىكى سەۋەبلەرنى، بىر قىسىم زىيارەت خاتىرىلىرى ئاساسىدا پىسخولوگىيەلىك ئامىللارغا باغلاپ تەھلىل قىلىشقا تىرىشتىم. شۇنداقلا يۇيۇلغان مېڭىمىزنى قانداق قىلىپ قايتا تۈزەش ھەققىدە ئانالىز ئېلىپ باردىم.

ئەگەر سىز « ئەركىنلىككە ئېرىشىش ئۈچۈن كىمدىن ۋە قەيەردىن باشلىنىشى كېرەك؟ » دېگەن سوئالغا جاۋاپ ئىزدەۋاتقان بولسىڭىز، بۇ كىتاپنى ئوقۇش جەريانىدا يۇيۇلغان مېڭىنى قايتىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈش ھەققىدىكى مەلۇمات ۋە ئۇسۇللارنى ئۆگىنىش ئارقىلىق سوئالىڭىزغا مەلۇم دەرىجىدە جاۋاپ تاپىسىز. بۇ كىتاپ بىزنىڭ ئادەتتىكى «مىللەتچىلىك ئۆزىنىڭ مىللىتىنىلا سۆيۈش» دەپ قارىغان ئەنەنىۋى چۈشەنچىمىزنى كېڭەيتىش ئارقىلىق مىللەتچىلىك ئۇقۇمىغا باشقا پەنجىرىدىن قاراشنى تەۋسىيە قىلىدۇ. ئەگەر سىز ئەركىنلىكنىڭ نىمە ئۈچۈن كىملىككە مۇراجەت قىلىدىغانلىقىنى ۋە كىملىكنىڭ مىللەتچىلىك بىلەن قانداق باغلىنىشى بارلىقىنى بىلمەكچى بولسىڭىز، شۇنداقلا مىللەتچىلىك ۋە ئۇممەتچىلىك ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ياخشى بىر تەرەپ قىلالمايۋاتقان بولسىڭىز بۇ كىتاپ دەل سىز ئۈچۈندۇر.

گەرچە ۋەتەن سىرتىدىكى ئۇيغۇرلىرىمىز مۇئەييەن ئۆچۈر - ئالاقە ۋاستىلىرى ئارقىلىق ئىسلام ئەقىدىسى ۋە ئۇيغۇر كىملىكى ئاساسىدا تار دائىرىدە بولسىمۇ ئۆملۈكنى ساقلاپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن پىكىر ۋە ھەرىكەت جەھەتتىكى بۆلۈنۈش ئىنتايىن ئېغىر.مانا بۇ سەۋەپتىن بىزگە كەلگۈسىمىز ئىنتايىن قاراڭغۇ تۇيۇلىۋاتىدۇ، ئۈمىدسىزلىككە ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. ھەممەيلەننىڭ مىللەتنى

قۇتقۇزۇش ئۈچۈن بىرەر ئىش قىلغۇسى، بىرەر يول تاپقۇسى بار. لېكىن « نېمە ئىش قىلىش ۋە قەيەردىن باشلاش » مەسىلىسىدە چېچىلاڭغۇلۇق، يەككىلىك، ھېسسىياتقا تايىنىش ياكى بىر سەكرەپلا مۆجىزىگە ئېرىشىشنى ئۈمىد قىلىش دېگەندەك قالايمىقانچىلىق مەۋجۇت.

ئەگەر سىز مىللىتىڭىزنىڭ ئەركىنلىككە ئېرىشەلمىگەنلىكى ئۈچۈن چۈشكۈنلەشكەن بولسىڭىز، ياكى ئۆزىڭىزنىڭ قىممىتىنى بۇ دۇنيادا، قەيەردە، كىملەر ئۈچۈن، نېمە مەقسەتتە جارى قىلدۇرۇشتا مۇجىمەللىك ئىچىدە قالغان بولسىڭىز، بۇ كىتابنى ۋاراقلىغىنىڭىزدا كىملىكىڭىزنى ئىزدەشكە، ئەركىنلىكىڭىز ھەققىدە قايتا ئويلىنىشقا باشلايسىز. مېڭىڭىزنى قانداق قىلىپ قايتا پروگراممىلاشتۇرۇپ، ئۆزىڭىزنىڭ غايىسى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشنى ئۆگىنىسىز.

بۇ كىتاب سىزگە مىللەتچىلىكنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى يەتكۈزۈش بىلەن بىرگە، سىزنى ئۇيغۇر مىللەتچىلىكىنى قانداق چۈشىنىش ھەققىدە ئويغا سالىدۇ. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كۆرەش ئىستراتېگىيىسى ئۈچۈن ئويلىنىشقا تېگىشلىك مەسىلىلەرنى، دۇنيانىڭ كەلگۈسى ۋەزىيىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بەزى ئانالىزلار ئاساسىدا ئوتتۇرىغا قويىدۇ. شۇنداقلا « ئىشنى نەدىن؟ كىمدىن؟ كىم بىلەن؟ قايسى مەسىلىلەردىن باشلايمىز؟ » دېگەن مەسىلىلەر ھەققىدىكى ئىزدىنىشىڭىزنىڭ چوڭقۇرلىشىشى ۋە جاۋاب تېپىشى ئۈچۈن رىغبەتلەندۈرگۈچ كۈچ پەيدا قىلىدۇ.

بۇ كىتاپنى قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە يېزىپ چىققانلىقىم ئۈچۈن كەمچىلىكلەر كۆپ، جۈملىلەرنى ئىشلىتىشىم جايىدا بولماي قالغان بولۇشى مۇمكىن. ئەمما ئاساسي مەقسەتنىڭ ۋە مەزمۇننىڭ ئېنىق بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىشقا تىرىشتىم. دوكتور ئەسەت سۇلايماننىڭ مېنى بۇ كىتاپنى رەسمىي يۇسۇندا ئېلان قىلىشقا ئىلھاملاندۇرغانلىقىغا، شۇنداقلا ئەركىن ئاسىيا رادىئوسىنىڭ تەھرىرى مەمەتجان جۇمە ۋە باشقا دوستلارنىڭ ئىملا خاتالىقلىرىنى تۈزىتىپ بەرگەنلىكىگە كۆپتىن ـ كۆپ رەھمەت ئېيتىمەن.

مۇندەرىجە

بىرىنچى باپ: مېگە ۋە مەنبە
ئەركىنلىك ۋە كىملىك
ئەركىنلىك ۋە مىللەتچىلىك
بىزدىكى گۈزەل غايىنىڭ دۈشمىنى   مەسئۇلىيەتسىزلىك
غايە ۋە ئىشەنچ
ئىككىنچى باپ: يوْيۇلغان مېگە
يېتىم قالدۇرۇش
تېررور پەيدا قىلىش
تۈرمىدە مەجبۇرىي ئىقرار قىلدۇرۇش، قەسەم قىلدۇرۇش ۋە تونۇۋا قىلدۇرۇش
سېتىۋېلىش
تەشۋىقات
دىننى بۇرمىلاش
كۆڭلىنى مايىل قىلىش
شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇرچە يەر ناملىرىنى ئۆزگەرتىش
تارىخنى بۇرمىلاش
ئۈچىنچى باپ: قايتا شەكىللەندۈرۈلۈشتىن قايتا شەكىللەندۈرۈشكە
تازىلاش
ئەسلىگە قايتىش
ۋەتەنپەرۋەرلىك تۇيغۇسى ۋە ئوقۇ ئوقۇتۇش
تۆتىنچى باپ: ئىستراتېگىيە تۈزەش

بىرىنچى باپ:

مېڭە ۋە مەنبە

ئىنسانلارنىڭ مېڭىسى كومپيۇتېرغا ئوخشايدۇ. بىزمۇ داۋاملىق كېرەكسىز مۇھىم بولمىغان نەرسىلەردىن مېڭىمىزدىن چىقىرىپ، ئۇنتۇپ ئەخلەت ساندۇقىغا تاشلاپ تۇرمىساق مېڭىمىز چارچاپ ئىشلىمەي قالىدۇ. يېڭى ئۇچۇرلارنى قوبۇل قىلغىنىمىزدا كونا نەرسىلەر بىلەن توشۇپ كەتكەن مېڭىمىزنىڭ ئاستىلاپ ئىشلىمەي قالماسلىقى ئۈچۈن، خۇددى كومپيۇتېرنى قايتىدىن ئۆچۈرۈپ ئاچقاندەك مېڭىمىزنىمۇ قايتىدىن پروگراملاشقا توغرا كېلىدۇ. 1960 ـ يىللارغا كەلگۈچە كىشىلەر ئىنسانلارنىڭ مېڭىسى ئۆزگەرمەيدۇ، مەلۇم ياشتىن كېيىن مېڭە تەرەققىي قىلىشتىن توختايدۇ دەپ قاراپ كەلگەن ئىدى. بۇ سەۋەپتىن بەزىلەرنىڭ ھەرقانچە قىلسىمۇ مۇزىكا ئۆگىنەلمەسلىكى، يەنە بەزىلەرنىڭ شۇنچە تىرىشچانلىقىغا قارىماي نۇتۇق قابىلىيىتىنى ئاشۇرالماسلىقىنى يۇقىرىدىكى سەۋەپكە باغلاپ تەھلىل قىلغان ئىدى. ئەمما يېقىنقى مەزگىللەردە مېڭە ئىلمىشۇناسلىرى ۋە پسىخولوگلار مېڭىنىڭ ئەۋرىشىمچانلىقى نەزىرىيىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئىنسان مېڭىسىنىڭ باشتىن كەچۈرگەن ھايات تەجرىبىسىگە ئاساسەن ئۆزگىرىپ تۇرىدىغانلىقىنى، ھەتتا شەكىللىنىشمۇ چوڭىيىپ ـ كىچىكلەپ تۇرىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ چىقتى. تەتقىقاتلاردا كۆرسىتىلىشىچە، مېڭىنىڭ ئۆزگىرىشى ئۆگىنىش، تەجرىبە ۋە ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتىنىڭ كۈچلۈك ـ ئاجىزلىقى ياكى مېڭىنىڭ بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىشىغا ئاساسەن ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. كىشىلەر كۆپىنچە مېڭە تەرەققىي قىلىپ مەلۇم باسقۇچقا يەتكەندە ئۇچۇرلارنى قوبۇل قىلىش، ئۆگىنىش ۋە جاۋاب بېرىش فۇنكسىيىسىنى توختىتىپ قويىدۇ دەپ قارايدۇ. ئەمما مېڭە زەخمىگە ئۇچراپ مېڭىنىڭ مەلۇم فۇنكسىيەلىرى

بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىسىمۇ، مېڭىنىڭ ساغلام تەرەپلىرى زەخمىگە ئۇچرىغان فۇنكسىيىلەرنىڭ يۈكىنى ئۈزىنىڭكىگە قېتىپ، ئىقتىدارىنى نورمال جارى قىلدۇرۇش مۇمكىنچىلىكى مەزكۇر كۆز قارشنى رەت قىلىدۇ. بۇ جەريانغا مۇھىتنىڭ كۆرستىدىغان تەسىرى ئىنتايىن مۇھىم. ئۇنىڭدىن باشقا، ئېرسىيەتنىڭمۇ كۆرستىدىغان تەسىرى ئىنتايىن چوڭ بولۇپ، مېڭە قايسى شەكىلدە مەشق قىلدۇرۇلسا، شۇ تەرەپكە قاراپ تەرەققىي قىلىدۇ.

مېڭە ئەۋرىشىمچانلىقى (neuroplasiticity)، يەنى ئۆزگىرىشى داۋاملىق ياخشى تەرەپكە قاراپ ئۆزگەرمەيدۇ. مەسىلەن: زەھەرلىك چېكىملىك ۋە پاتالوگىكال (روھى ۋە جىسمانىي سەۋەبلەر تۇپەيلىدىن پەيدا بولغان كېسەللىكلەر) كېسەللىكلەر كىشىنىڭ مېڭىسى ۋە ھەرىكىتىگە سەلبىي تەسىر كۆرستىدۇ.

مېڭە ئوخشىمىغان رايونلارغا بۆلۈنگەن بولۇپ، بۇ رايۇنلار ئويلاش، تەھلىل قىلىش سۆزلەش، ھاياجانلىنىش، جىسمانىي ھەرىكەت ئېلىپ بېرىشغا قوماندانلىق قىلىش دېگەندەك ھەر خىل ۋەزىپىلەرنى ئۈستىگە ئالغان. بەزى كىشىلەرنىڭ مېڭىسىنىڭ بەزى قىسىملىرى ئالاھىدە تەرەققىي قىلغان بولۇپ، بەزى قىسىملىرى ئانچە تەرەققىي قىلمىغان بولىدۇ. بۇ سەۋەبتىن كىشىلەرنىڭ ئىقتىدارى ۋە قابىلىيىتىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. شۇڭا بەزىلەر مەشھۇر چېرتىيۇژچى بولالىسا، بەزىلەر ئىسخېما سىزىشنى ئاسانلىقچە ئۆگىنەلمەيدۇ. بەزىلەر ئىنتايىن ئىجادچان كەلسە، بەزىلەر ناھايىتى قېلىپلىق ئىش قىلىشنى ياخشى كۆرىدۇ. مانا بۇ سەۋەپلەردىن بەلكىم سىزمۇ مېڭىڭىزنىڭ ئانچە ئاكتىپ بولمىغان بەزى قىسىملىرىنى ئىشلەتمىگەن بولىشىڭىز، پاسسىپ ھالەتتە تۇرغان بولىشى مۇمكىن.

تەراپىستلار PTSD (ئېغىر چۆشكۈنلىشىش كېسىلى) يالغۇزلۇق، قورقۇش، گۇمانخورلۇق كېسىلى بار كىشىلەرنىڭ زەخمىگە ئۇچرىغان بەزى مېڭە فۇنكسىيەسىنىڭ ئورنىغا، مېڭىگە ساغلام شەكىلدە ئويلاش ۋە ھەرىكەت قىلىشنى مەشق قىلدۇرۇش ئارقىلىق مەزكۇر فونكسىيىلەرنى ئەسلىگە كەلتۈرىدۇ. دۆلەتلەر ياكى ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچىلارمۇ خەلقنىڭ مېڭىسىنى ھەر خىل تەشۋىقات

ۋاستىلىرى ۋە ئۆزىنىڭ مەنپەئىتىگە ئۇيغۇن ئىددىئولوگىيىلەر ئارقىلىق مەشىق قىلدۇرۇپ، ئەسلىدىكى ئىددىيەلىرىنى يۇيۇپ چىقىرىۋېتىپ، ئۆزلىرىگە ئىتائەت قىلدۇرۇشقا تىرىشىدۇ.

ئۇيغۇرلار ئۇزۇن مۇددەت ئەركىنلىكتىن بەھرىمەن بولالماي كەلگەن بىر مىللەت بولغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ مېڭىسى مۇستەملىكە قىلغۇچىلارنىڭ ھەر تەرەپلىمە پروگراممىلاشتۇرۇشىنى باشتىن كەچۈرۈپ كەلدى. باشقىلار تەرىپىدىن پروگراممىلاشتۇرۇلغان مېڭە ئەلۋەتتە باشقىلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. مېڭە ئەركىن تەرەققىي قىلىش پۇرسىتىگە ئېرىشەلمىسە مەلۇم چەكلىمە ئىچىدە قېتىپ قالىدۇ ۋە ئۇ دائىرىدىن ھالقىپ چىقالمايدۇ. كېلىدۇ. ئەگەر ئۆزىڭىز ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان، ئەركىن مېڭىگە ئېرىشمەكچى بولسىڭىز، ئۇنداقتا باشقىلار تەرىپىدىن سىڭدۈرۈلگەن چۈشەنچىلەرنىڭ ھەممىسىنى مېڭىڭىزدىن تازىلاپ چىقىرىپ، ھېچكىمنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتمىگەن ئەركىن چۈشەنچە بەرپا قىلىشىڭىز ۋە بۇ ئارقىلىق مېڭىڭىزنى قايتىدىن شەكىللەندۈرىشىڭىزگە توغرا كېلىدۇ.

ئۇيغۇرلار ئۈچۈن ئېلىپ ئېيتقاندا، مېڭىنى قايتا تۈزەش ئەمەلىيەتتە بىر پۈتۈن «مەن»نى قايتىدىن شەكىللەندۈرۈپ چىقىش بولغانلىقتىن، ئۇ ئەركىنلىك، كىملىك، مىللەتچىلىك، ۋەتەنپەرۋەرلىك، دىن، مۇھىت ۋە سىياسىي تەقدىر دېگەندەك بىرمۇنچە ئۇقۇملارغا چېتىلىدۇ. ئۇقۇملار چۈشەنچىمىزنى، چۈشەنچىمىز ھەرىكىتىمىز شەكىللەندۈرىدۇ. چۈشەنچىدىكى مىللىمېتىرلىق ئېغىپ كېتىش، سۆز ۋە ھەرىكەتتە كىلومېتىرلىق ئېغىپ كېتىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. مانا بۇ سەۋەپتىن ئۇقۇملارغا توغرا ئىزاھات بېرىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ . مېڭە ئادەتتە ئىنسانىنىڭ سۆز ھەرىكىتى، قورقۇنچىمىز، ئۈمىدىمىز، قارار بېرىش ئىقتىدارى، ئانالىز قىلىش، خاراكتېرى، كۆرۈشكە يېتەكچىلىك قىلىدىغانلىقتىن، توختىماي سىرتتىن ئۇچۇر قوبۇل قىلىپ ئۆگىنىپ تۇرىدۇ ۋە بۇ ئۆگىنىشلەر شەخسنىڭ كىملىكىنى پەيدا قىلىدۇ. مەسىلەن: ئەگەر بىر ئۇيغۇر بوۋاق تۇغۇلغان ۋاقتىدىلا بىر خىتاي ئائىلىسىگە بېرىۋېتىلگەن ۋە خىتاي ئائىلىدە يېتىشتۈرۈلگەن بولسا، ئۇنىڭ كىملىكى خىتاي بولىدۇ. ئەگەر بىر يەھۇدىي بوۋاق بىر ھىندى ئائىلىدە

تەربىيىلىنىپ چوڭ قىلىنسا، ئۇ ھىندى كىملىكى چوڭ بولىدۇ. شەخسىنىڭ مېڭىسى ئۇ مەنسۇپ بولغان « ئۆز » ۋە « مۇھىت » تىن ئايرىلغان ھالدا خىزمەت قىلالمايدۇ. كىشى ھەرقانداق بىر قارارنى بەرگەندە مەنسۇپ بولغان كىملىك ۋە ئۇ كىملىك مەنسۇپ بولغان مۇھىتنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ. مەسلەن ئەڭ ئاددىيسى كەسىپ تاللىغاندا ئالدى بىلەن بۇ كەسىپنى ياقتۇرۇپ ياقتۇرمايدىغانلىقىڭىزلا كۇپايە قىلمايدۇ. چوقۇم ئوقۇش پۇلى، مەكتەپنىڭ ئورنى، قايسى مەكتەپكە كىرەلىشىڭىز، ئائىلىڭىزنىڭ قوللاش قوللىماسلىقى، بۇ كەسىپنى ئوقۇسىڭىز نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىڭىز، ئۆز كەسپىڭىزنى قەيەردە، كىملەر ئۇچۇن ئىشلىتىدىغانلىقىڭىز قاتارلىق بىر قاتار مەسىلىلەرنى ئويلىنىشىڭىزغا توغرا كېلىدۇ. تېكساستىكى بايلور مېدىتسىنا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى ۋە نېرۋاشۇناس داۋىد ئەن' گلەمان بۇ ھەقتە ئەڭ كۆپ سېتىلغان كىتاب يازغان بولۇپ، ئۇنىڭ قارىشىچە ئۆرپ ـ ئادەت ۋە مەدەنىيەت كىشىلەرنىڭ مېڭىسىگە ئۆز ئىمزاسىنى ئاتىدىكەن. كىشىلەرنىڭ ھەر خىل ئۆرپ ئادەتلەرنى بىر ـ بىرىگە ئوخشىمىغان ھالدا يېتىلدۈرۈۋېلىشى، ئوخشىمىغان مەدەنىيەت ۋە ئورپ ـ ئادەتكە مەنسۇپ كىشىلەرنىڭ ئوخشاش مەسىلىلەرگە تۇتقان مۇئامىلىسىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى، پەرقلىق كىملىك ۋە مەدەنىيەتكە مەنسۇپ كىشىلەر مېڭىسىنىڭ، ئوخشاش مەسىلىلەرگە قايتۇرىدىغان پسىخولوگىيىلىك جاۋابىنىڭ ئوخشاش بولمىغانلىقىدىن كېلىپ چىقىدىكەن.

دېمەك، شەخسىنىڭ مېڭىسى ۋە ئۇنىڭ كىملىكىنى شەكىللەندۈرىدىغان مەدەنىيىتى بىر ـ بىرىنى تولۇقلاپ، بىر ـ بىرىدىن ئايرىلمىغان ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. مانا بۇ سەۋەپتىن، باشقىلار تەرىپىدىن قايتا شەكىللەندۈرۈلگەن مېڭىمىزنى قايتىدىن شەكىللەندۈرۈش ھەققىدە توختالغان ۋاقتىمىزدا، ئەلۋەتتە ئالدى بىلەن شەخسىنىڭ كىملىكى ۋە بۇ كىملىك تەقەززا قىلغان ئەركىنلىك، شۇنداقلا كىملىك ۋە ئەركىنلىكنىڭ ئومۇمغا باغلانغان مەنىسى بولغان مىللەتچىلىك ھەققىدە توختىلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ.

كىملىك ۋە ئەركىنلىك

ئەركىنلىك يىلتىز تارتىۋالسىلا كۆكلەپ كېتىدىغان دەرەخكە ئوخشايدۇ

جورج ۋاشىنگتون

ئەركىنلىك ـ باشقىلارنىڭ كونتروللۇقىدىن، باشقۇرۇشىدىن قۇتۇلۇش بولۇپ، بۇ قۇتۇلۇش جەريانى شەخسنىڭ ئۆزىگە، يەنى ئۆز ئىندىۋىدۇئاللىقىغا، باشقىلارغا ۋە بىر گۇرۇپپا ياكى بىر مىللىي توپلۇققا زىچ مۇناسىۋەتلىك. چۈنكى شەخسنىڭ كونتروللۇقتىن قۇتۇلۇپ ئەركىنلىككە چىقىشى، ئۇنىڭ باشقىلار ياشىغان « مەن » بولماستىن، بەلكى ئۆزى خالىغان « مەن » بولالىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئۆزى خالىغان « مەن »، مەلۇم گۇرۇپپا ياكى مىللىي توپقا باغلىنىش ئارقىلىق كىملىك شەكلىدە مەۋجۇت بولىدۇ ياكى ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. چۈنكى ئۆزىڭىز سىزنىپ چىققان « مەن »نىڭ كىم بولىشى، ھېچنەرسىگە، ھېچكىمگە باغلانمىغان يوقلۇق ۋە بوشلۇقتىكى « مەن » بولىشى بولماستىن، بەلكى سىز تاللىغان مەۋجۇدلۇقتىكى « مەن »دۇر. سىز ياشىماقچى بولغان « مەن »، باشقىلار تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنىشقا، تونۇلۇشقا موھتاج. مەسىلەن: ئانا كىملىكى بالىغا، قېرىنداش كىملىكى تۇغقانلىرىغا، كەسىپ كىملىكى سىز شۇ كەسىپنى يەتكۈزۈۋاتقان ئىنسانلارغا، مىللىي كىملىك سىز مەنسۇپ بولغان مىللەتكە باغلانغان بولىدۇ. ئۇنداقتا بىزنى بىر بىرىمىزگە باغلايدىغان بۇ كىملىك، دەل ئەركىنلىكنىڭ تېپىلىش مەنبەسى ئەمەسمۇ؟ ئەگەر بالىلىرىڭىز بولمىسا ئاتا ئانا بولالمايسىز، قېرىنداشلىرىڭىز بولمىسا قېرىنداشلىرىڭىزنىڭ قېرىندىشى بولالمايسىز، كەسپىڭىزگە ئېھتىياجلىق ئىنسانلار بولمىسا سىز ئۇ كەسىپنىڭ ئىگىسى بولالمايسىز، مىللىتىڭىز بولمىسا مىللىي كىملىكىڭىزمۇ بولمايدۇ. يەنى، ئۇيغۇر مىللىتىگە تەۋە بولماي تۇرۇپ « ئۇيغۇر » بولالمايسىز. بۇ نوقتىدىن

ئېيتقاندا، ئەركىنلىك، مىللىي كىملىك مەنبەسىگە مۇراجىئەت قىلىدۇ ۋە مىللىي كىملىك ئەركىنلىك ئارقىلىق ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. كىملىك ئۆز ئالدىغا ھېچكىمگە باغلانمىغان ھالدا مەۋجۇت بولالمىغانلىقتىن، شەخسنىڭ ئەركىنلىكىمۇ شەخس مەنسۇپ بولغان مىللەت ۋەياكى بىرەر توپلۇمنىڭ ئەركىنلىكىدىن ئايرىلغان ھالدا ئۆز ئالدىغا مەۋجۇت بولالمايدۇ.

مانا مۇشۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك، ھەممە كىشىدە ئېتىراپ قىلىنىش ئارزۇسى بولىدۇ. بولۇپمۇ، ئۇيغۇرلارنىڭ يوقىلىپ كېتىش ئەندىشىسى ئۇلارنى باشقىلار تەرىپىدىن تونۇلۇش، ئېتىراپ قىلىنىش ئارزۇسىغا ئۈندەيدۇ. بۇ ئارزۇ شۇ كىشىنىڭ بالىلىق ھاياتىدا يېتىلدۈرگەن خاراكتېرىگە ئاساسەن سەلبىي ياكى ئىجابىي شەكىلدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان بولىدۇ. پسىخولوگلارنىڭ بىردەك قارىشىچە، بالىلىق ۋاقىتلىرىدا باشقىلار تەرىپىدىن رەت قىلىنىش، چەتكە قېقىلىش مۇھىتىنى بېشىدىن كەچۈرگەنلەر ئېتىراپ قىلىنىش، تونۇلۇش ئارزۇسىغا باشقىلارغا ياخشىچاق بولۇش ئارقىلىق يېتىشكە ئۇرۇنسا، ساغلام بالىلىق ھاياتى بولغان كىشىلەر تونۇلۇشقا ئالدى بىلەن باشقىلارنى تونۇش ۋە ئېتىراپ قىلىش ئارقىلىق ئېرىشىدىكەن. ئەگەر سىز كىملىكىڭىز ئېنىق ئەركىن ئىنسان بولمەن، ھېچكىمنىڭ كونتروللۇقىنى قوبۇل قىلمايمەن دەيدىكەنسىز، سىزنىڭ بىر شەخس سۈپىتىدە يوقىلىپ كەتمەسلىك، يەنى باشقىلار تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنىش ئارزۇيىڭىز بولىدىكەن، ئالدى بىلەن سىزنى ئېتىراپ قىلىشىغا ئېھتىياجىڭىز بولغان مىللەتنىڭىزنى ئېتىراپ قىلىشىڭىزغا، ئۇنىڭ دەردىنى چۈشىنىشىڭىزگە، تونۇپ يېتىشىڭىزگە، ئۇنىڭ دۈشمىنىگە دۈشمەن، دوستىغا دوست بولىشىڭىزغا توغرا كېلىدۇ.

ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى مۇناسىۋەتلەرگە دىققەت قىلىدىغان بولساق، باشقىلارنى تونۇشقا ئالدىرايدىغان ئۇيغۇرلاردىن ئۆزىنى تونۇتۇشقا ئالدىرايدىغان ئۇيغۇرلارنى كۆپرەك ئىكەنلىكىنى كۆرىمىز. چۈنكى ئۇيغۇرلار ئۇزۇن يىللاردىن بېرى مۇستەملىكىنى بېشىدىن كەچۈرۈپ كېلىۋاتقان ۋە مىللىي مەۋجۇدلىقىنى ساقلاپ قېلىش كرىزىسى ئىچىدە تۇرۇۋاتقان بىر مىللەتتۇر. بۇ سەۋەپتىن يەر يۈزىدىكى باشقا مىللەتلەرگە ئوخشاش قەدىر - قىممەتكە ئىگە بولۇش ئارزۇسى،

يوقىلىش خەۋپىدىن ھېس قىلغان ئەندىشىسى، ھەر بىر ئۇيغۇرنىڭ شەخسىي ھالدا كۆزگە كۆرۈنۈش، قەدىر - قىممەتكە ئېرىشىش ۋە تونۇلۇش ئارزۇسى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. ئەگەر سىزدە بۇ سەۋەبتىن باشقىلارغا ياخشىچاق بولۇش خاراكتېرى يېتىلىپ قالغان بولسا، ئۆزىڭىزدىكى تونۇلۇش ئارزۇيىڭىزنى « مىللەتچىلىك »، يەنى سىز مەنسۇپ بولغان توپلۇمنىڭ ئەركىنلىكىگە باغلاش ئارقىلىق، بۇ سەلبىي خاراكتېردىن قۇتۇلۇشنى ئەمەلگە ئاشۇرالىشىڭىز مۇمكىن. مانا بۇ ۋاقىتتا سىزنىڭ ئېتىراپ قىلىنىش ئارزۇيىڭىز، كۆپلىگەنلىگەن مەنبە قىلغان ئېتىراپ قىلىنىش بىلەن يۇغۇرۇلغانلىقتىن، شەخسنىڭ يالغۇزلۇقى ۋە يېتىملىكى ئۈستىدىن غالىپ كېلىدۇ. مانا بۇ ئۇسلۇپ مېڭىمىزدىكى يالغۇزلۇقنىڭ ئورنىنى ئالغاندا، تەپەككۇرىمىز، ھەرىكىتىمىز ۋە خاراكتېرىمىزمۇ شۇنىڭغا ماس ھالدا ئۆزگىرىدۇ.

گەرچە باللىقتا چەتكە قېقىلىش تۈپەيلى باشقىلارغا ياخشىچاق بولۇش ۋەياكى خوشامەت قىلىش تۈپەيلىدىن، « ھەق ۋە توغرىدا » تۇرالماسلىق پسىخىكىسىنى يۇقتۇرۇۋېلىش ھەممە مىللەت كىشىلىرىدە تېپىلىسىمۇ، ئەمما ئۇيغۇرلارغا ئوخشاش مۇستەملىكە ۋە زۇلۇم ئاستىدىكى مىللەتتە خوشامەتچىلىك پسىخىكىسى، خۇددى ئۆرپ - ئادەتكە ئايلانغاندەك پۈتۈن بىر مىللەتنىڭ خاراكتېرىگە سىڭىشقا باشلىشىدىن ئەنسىرەش ئورۇنسىز ئەمەس. مەسىلەن: بىر ئۇيغۇر بالا ئاتا - ئانىسى تەرىپىدىن قاتتىق قوللۇقتا، ئارزۇلىرى داۋاملىق چەتكە قېقىلىپ رەت قىلىنىشقا ياكى ھەددىدىن زىيادە ئەركىلىتىلمىگەن، مەكتەپتىمۇ باشقىلار تەرىپىدىن كەمسىتىلىشكە ئۇچرىمىغان تەغدىردىمۇ، ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى ۋە ئائىلىسى خىتاي ھۆكۈمىتى پەيدا قىلغان ئىجتىمائىي شەرت - شارائىت سەۋەبىدىن بىۋاستە ياكى ۋاستىلىق چەتكە قېقىلىشقا ئۇچرايدۇ. بۇ ئەھۋال بالىغا ۋاستىلىق ھەتتا بىۋاستە تەسىرگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئاتا - ئانىنىڭ مەزكۇر مۇھىتقا بولغان ئىنكاسى، بويسۇنۇشنى قوبۇل قىلىپ جاھاننىڭ رەپتارىغا كىرىش ئۈچۈن خوشامەتچىلىك يوللىرىغا مېڭىش ياكى قارشى چىقىش شەكلىدە ئىپادىلىنىشىمۇ مۇمكىن. مەيلى قانداق بولىشىدىن قەتئىينەزەر، ئاتا - ئانىنىڭ مەزكۇر مۇھىتقا قايتۇرغان ئىنكاسىنىڭ بالىنىڭ زېھنىدە ئۈلگە سۈپىتىدە ئورۇن ئالىدىغانلىقى ھەممىمىزگە

ئايان. ئەگەر بىر قىسىم ئاتا ـ ئانا ئالدىنقى يولنى تۇتتى ۋە بۇ يول ئۇلارنىڭ بالىلىرىغا تەسىر كۆرسەتتى دەيلى، ئۇنداقتا بۇ بالىلارنىڭ ئوخشاش تەسىرنى قوبۇل قىلىشى ئورپ ـ ئادەت شەكلىدىكى بىر يولنى ئۇلارغا سىزىپ بەرگەنلىك بولماسمۇ؟ 19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرى 20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياشىغان ئاۋۇستىرىيىلىك مەشھۇر روھى كېسەللەر ئالىمى ئالفرېد ئادلېر، بالىلارنىڭ ھاياتنى ئاجىزلىق تۇيغۇسى بىلەن باشلايدىغانلىقى ئۈچۈن، ھاياتتا پۈتۈنلەيلا چوڭلارغا تايىنىدىغانلىقىنى؛ ئاجىزلىق ۋە چارىسىزلىكتىن تۇغۇلغان غالىپ كېلىش تۇيغۇسىنىڭ، ئۇستۇنلۇككە ئېرىشىشتىن ئىبارەت كۈچلۈك ئارزۇنى پەيدا قىلىدىغانلىقىدىن ئىبارەت نەزەرىيەنى ئەمەلىي پاكىتلار بىلەن ئوتتۇرىغا قويغان.

ئادلېر نەزەرىيەسىگە ئاساسلانغاندا، ئىجتىمائىي جەمئىيەت، ئورپ ئادەت، قائىدە ـ يوسۇن ۋە ئاتا ـ ئانىسىنىڭ چەكلىمىسى قاتارلىق ئامىللارنىڭ تەسىرىگە ئۇچراش ـ ئۇچرىماسلىقىغا ئاساسەن، بالىلارنىڭ ئۇستۇنلۇككە ئېرىشىش ياكى كۈچكە ئىگە بولۇش ئارزۇسىنىڭ ئىپادىلىنىش شەكلىمۇ ئوخشاش بولماسلىقى مۇمكىن. مۇنداقچە ئېيتقاندا، بىر ئۇيغۇر بالىسى يەسلىدە خىتايچە ئۆگىنىش مەجبۇرىيىتى تېڭىلمىغان، ئۇيغۇرچە سوزلەش چەكلەنمىگەن ئەھۋال ئاستىدا، ئۆزىنىڭ باشقا بالىلاردىن ئالاھىدە بولىشىنى خىتاي تىلىنى چىرايلىق سۆزلەش ئارقىلىق پەخىرلىنىش بىلەن ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇر تىلىنى پەخىرلىنىپ سوزلەش ئارقىلىق ئىپادە قىلىشى مۇمكىن.

ئادەتتە ئائىلىدە ئىقتىساد ھەققىدىكى قىينچىلىق ۋە غەم ـ قايغۇ بالىلارنىڭ ئالدىدا كۆپ تىلغا ئېلىنغاندا، بالا چوڭ بولغاندىمۇ پۇلى بولسىمۇ داۋاملىق پۇل ھەققىدە غەم قىلىدىغان، ئىقتىسادى ھەرقانچە كۆپ بولغان تەغدىردىمۇ ئىقتىسادتىن زادىلا خاتىرجەم بولالمايدىغان خاراكتېرنى ئۆزىدە يېتىلدۈرۈۋېلىشى مۇمكىن. چۈنكى بالا ئاساسەن ئاتا ـ ئانىسىنى ئۆرنەك قىلىدىغانلىقى ۋە ئۇنىڭ كىرىزىسلارغا مۇۋاپىق جاۋاپ بېرىش ئىقتىدارى تېخى يېتىلمىگەنلىكتىن، مەزكۇر مەسىلە ئۇنىڭغا ئېسىدىن كۆتۈرۈلمەيدىغان ئېغىر بېسىم بولۇپ شەكىللىنىپ قالىدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىنچە، ئائىلىدە پەقەت ئىقتىساد ھەققىدە ھەرقانداق پاراڭغا شېرىك قىلىنمىغان، پۇلنى قانداق يىغىش، قانداق خەجلەش توغرىسىدا

ھېچقانداق تەجرىبە ئىگە بولماي چوڭ بولغان بالىنىڭ، ئىقتىسادنى قانداق باشقۇرۇشنى بىلمەيدىغان بولۇپ يېتىلىدىغانلىقى ئېنىق. شۇڭا پسىخولوگىيە ئالىملىرى بالىلارغا ئىقتىساد باشقۇرۇش بىلىملىرىنى مۇۋاپىق شەكىلدە ئۆگىتىش ۋە پۇلنىڭ پەقەت غايىگە يېتىشتىكى كۆۋرۈك ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈش بىلەن بىرگە، بالىلارنىڭ ئالدىدا ئۇلار ھەل قىلالمايدىغان مەسىلىلەرنى تەكىتلەپ، ئۇلارغا يۈك قىلماسلىقنى تەرغىب قىلىدۇ.

گۈزەللىكى ئارقىلىق باشقىلاردىن ئۈستۈنلۈككە ئېرىششنى ئارزۇ قىلىدىغان ياسانچۇق قىزلارنىڭ ھەددىدىن زىيادە ياسانچۇق بولىشى، ئاتا ئانىسى ۋە جەمئىيەت تەرىپىدىن چەكلەنگەن ئەھۋال ئاستىدا، ئۇلار مەشھۇرلۇق ۋە ئۈستۈنلۈكنى كىنو چولپىنى بولۇش ئارزۇسى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئەلا ئوقۇش نەتىجىسى، پەن - مەدەنىيەت ساپاسى، دىن - دىيانىتى ياكى باشقا ئىلىم ئارقىلىق ئىزدىشى مۇمكىن. خاتانىڭ « كىم سادىر قىلىشىدىن ۋەياكى كىمنىڭ ئىنكار قىلىشىدىن قەتئىينەزەر بەربىر خاتا» ئىكەنلىكى ئۆگىتىلمەي، ئەكسىنچە « ئوقۇتقۇچىنى شەرتسىز ھۆرمەتلەش كېرەك، ئۇ ھەممىدىن بىلىملىك، ھەممىدىن ئەقىللىق، ئۇنىڭ ھامان توغرا » دەپ ئۆگىتىلگەن بىر ئوقۇغۇچى، ئوقۇتقۇچىسىدىن ئۆگەنگىنى ئاتا - ئانىسى، ھەتتا دىنى تەرىپىدىن ئىنكار قىلىنغان تەغدىردىمۇ، مۇتلەق توغرا دەپ قوبۇل قىلىۋېلىشى مۇمكىن. بۇ ئارقىلىق ئەقىللىق ئوقۇغۇچى بولۇشتىن ئىبارەت ئۈستۈنلۈككە يېتىشنى ئارزۇ قىلىش بىلەن بىرلىكتە، خاتانى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ دادىللىق بىلەن رەت قىلالماسلىق، « ياق » دىگەن سۆزنى كۆپ ھاللاردا ئىشلىتىشكىمۇ جۈرئەت قىلالماسلىقتەك خاراكتېرىنى يېتىلدۈرىۋېلىشى مۇمكىن.

ئېسىمدە قېلىشىچە گېرمانىيەدە تۇرۇشلۇق شەرقىي تۈركىستان ئۇچۇر مەركىزىنىڭ، شەرقىي تۈركىستانغا مەخپىي ئەۋەتىلگەن بىر مۇخبىرى 2007 - يىلى خىتاينىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىگە مەجبۇرى ئەمگەككە سېلىنىش ئۈچۈن، خىتاي ھۆكىمىتى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن ئۇيغۇر قىزلارنى زىيارەت قىلغىنىدا، بۇ قىزلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك: « ھۆكۈمەت ئائىلىمىزگە بېسىم قىلسىمۇ قاتتىق قارشىلىق بىلدۈرۈپ كەلگىلى ئۇنىمىغان ئىدۇق، ئەمما ئوقۇتقۇچىلىمىز ئارقىلىق

بىسىم قىلغاندا ئامالسىز قالدۇق » دەپ جاۋاب بەرگەن. باللىق دەۋرىدىلا ئائىلىسىنىڭ زۇلۇمغا ئۇچرىشىغا گۇۋاھ بولغان باللارغا، زۇلۇم ھەققەت بىلەن بويىلىپ، ئاتا ـ ئانىسى قارىلىنىپ گۇناھكار قىلىپ كۆرستىلگەندە، بەلكىم بالا ئاتا ـ ئانىسىدىن نەپرەتلىنىشى، ئۇستۈنلۈكنى ئاتا ـ ئانىسىغا بولغان قارشىلىق، ھەتتا ئاتا ـ ئانىسىنىڭ دۈشمەنلىرىگە يېقىنچىلىق قىلىش ۋە ياخشىچاق بولۇش بىلەن ئىزدىشى مۇمكىن. لېكىن، بۇ يەردە تەكىتلىمەكچى بولغىنىم، ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى بالىنىڭ خاراكتېرىنىڭ قانداق تەسىرگە ئۇچرىشىدىن قەتئىينەزەر، مېڭىنىڭ ئىنكاسى مۇھىتنىڭ تەسىرىگە قارىتا ئۆزگۈرۈپلا قالماي، مېڭىنىڭ ئىنكاسى خاراكتېرىمىز ۋە ئەتراپىمىزدىكى مۇھىتقا تەسىر كۆرستىدىغانلىقتىن، خاراكتېرىمىز مېڭىمىزنى قايتا تۈزەش ۋە مەشىق قىلدۇرۇش ئارقىلىق تەرەققىي قىلدۇرغىلى ۋە ئۆزگەرتكىلى بولىدىغانلىقىدىن ئىبارەت ھەقىقەتتۇر. ئالفرېد ئادلېرنىڭ بۇ ھەقتە مەشھۇر مۇنداق بىر سۆزى بار:

« مۇھىم پاكىتنى ئۇنتۇماڭ، ئۇ بولسىمۇ ۋارسلىق ياكى مۇھىتنىڭ ھېچقايسىسى بەلگۈلىگۈچى ئەمەس. ھەر ئىككىلىسى رامكا سىزىپ بەرگۈچى ۋە تەسىر قىلغۇچى بولۇپ، شەخسنىڭ مېتودى ۋە ئىجادىي كۈچى تەرىپىدىن جاۋاب بېرىلىدۇ ».

دېمەك، ئۆزى تاللىغان « مەن »نى سىزىپ چىقىش ئۈچۈن، ئۆز مىللىتى تەرىپىدىن تونۇلۇش ۋە ئېتىراپ قىلىنىشقا ئىنتىزار بىر ئۇيغۇر، ئالدى بىلەن ئۆزى مەنسۇپ بولغان « ئۇيغۇر »دىن ئىبارەت مىللەتنى تونۇشى كېرەك. ئۇنىڭ مىللىي كىملىكى ئەتراپىدىكى مۇھىت ۋە مىللىتىنىڭ ھالىغا بېرىلگەن جاۋابى بولۇپ شەكىللەنگەندە، ئۇ ئۆزىدە باشقىلار تەرىپىدىن تېڭىلغان ۋە مۇھىتنىڭ تەسىرىگە ئۇچراش نەتىجىسىدە شەكىللەندۈرگەن خاراكتېردىن قۇتۇلۇشقا قادىر بولىشى مۇمكىن.

كىملىكنى ساقلاپ قېلىش، بىر گۇرۇپپا ياكى بىر مىللىي توپلامدا ئۆز ئېپادىسىنى تاپىدىغانلىقتىن، مىللىي كىملىك مىللىي توپلامنىڭ كوللېكتىپ شەكىلدە مەۋجۇت بولىشىغا بېقىنىدۇ. كوللېكتىپ شەكىلدىكى مەۋجۇتلۇق ئەڭ

ئاۋۋال سىياسىي ئەركىنلىككە موھتاجدۇر. يەنى، شەخسنىڭ ئۆزى خالىغان « مەن » بولۇپ ئەركىن ياشىشى، ئۇ مەنسۇپ بولغان مىللىي توپلامنىڭ مەۋجۇتلۇقى ۋە بۇ مەۋجۇتلۇقنى مەيدانغا كەلتۈرىدىغان سىياسىي ئەركىنلىكتىن خالىي ھالدا مەۋجۇت بولالمايدۇ.

ئۇنداقتا شەخس مەنسۇپ بولغان توپلۇم ئەركىنلىكتىن مەھرۇم بولسىمۇ، جۇغراپىيىلىك ئالمىشىش ئارقىلىق شەخسنىڭ زۇلۇم ۋە كونتروللۇق ئاستىدىكى ھاياتى ئۆزگەرتىلگەندە، ئۇزى خالىغان ھۆر « مەن »نى يارىتالامدۇ؟ ئەركىن دۇنيادا ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار ئۆزى خالىغان «مەن»نى ۋۇجۇدقا چىقىرالىدىمۇ؟ ئەركىن دۆلەتلەردە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار مۇتلەق ئەركىنلىككە ئېرىشتىمۇ؟

ئەگەر ئۇ: « مەن ئۇيغۇر كىملىكىمنى ساقلاپ قېلىۋاتىمەن، خىتايغا قارشى مىللىتىمنىڭ ئەركىنلىكى ئۈچۈن ھەركەت قىلمىسامىمۇ بولىدۇ » دەپ قارىسا؛ ئۇنداقتا ئۆزى مەنسۇپ بولغان ئۇيغۇرلارنىڭ بىر پۈتۈن گەۋدە شەكلىدىكى مىللىي مەۋجۇتلۇقى تەھدىتكە ئۇچراۋاتقان، زۇلۇم ئاستىدا يوقىلىۋاتقان شارائىتتا، بۇ مىللىي گەۋدىنىڭ كىملىكىنى ھاسىل قىلىۋاتقان ئەركىنلىككە بولغان باغلىنىشنى يوقاتقانلىقىنى قانداق چۈشەندۈرىدۇ؟ باغلىنىش يوقالغاندا، ئۇ شەخس ئۆزى ئىزدىگەن ياكى خاھىشىدىكى « مەن »نى يوقىتىدۇ. بىر ئۇيغۇر بىئولوگىيە ئالىمى بولۇپ ياكى مەشھۇر سەنئەتكار بولۇپ ئۇتۇق قازىنالىشى مۇمكىن. ئەمما ئۇ قازانغان بۇ ئۇتۇقنىڭ مەنىسى ئۇ مەنسۇپ بولغان مىللەتنىڭ ئەركىنلىكى بىلەن باغلانمىغاندا، ئۇ پەقەت كىملىكسىز كەڭ بىر بوشلۇقتا چەكلىنىپ تۇگەيدۇ ياكى باشقا بىر ئومۇمىيلىققا خاس بولغان مەنبەدىن كىملىك ئىزدەشكە مەجبۇر بولىدۇ.

بۇ، بىر مىللەتنىڭ كۆرەش ئارقىلىق يېتىدىغان، كەڭ دائىرىدە سىزنى مۇتلەق قانائەتلەندۈرىدىغان، يەنى سىزگە مۇتلەق بىخەتەرلىك بەخش ئېتىدىغان مىللەتچىلىك كۈچىدەك كۈچلۈك بولمايدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ تەسىر دائىرىسى چەكلىك بولىدۇ. ئېرلاندىيەلىك مەشھۇر يازغۇچى رىچارد ئىنگلىز، ئۆزىنىڭ « ئېرلاند ئەركىنلىكى » دېگەن كىتابىدا مىللەتچىلىكنىڭ تارتىش كۈچىنىڭ رەت قىلغۇسىز دەرىجىدە كۈچلۈك ئىكەنلىكى ھەققىدە توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «

مىللەتچىلىك، ئىنسانىنىڭ باشقا نۇرغۇن نەرسىلەر قاندۇرالمايدىغان ئارزۇسىنى قاندۇرۇشقا مۇۋەپپەق بولالايدۇ. بولۇپمۇ تېررىتورىيە، جىنسىيەت ۋە دۇنيادىكى سىنىپ پەرقىدىن ئىبارەت دەرىجىسىگە بولغان ئېھتىياجىنى قاندۇرىدۇ. مىللەتچىلىك ئۆز ئىچىگە ئالغان مەنا ناھايىتى كەڭ بولۇپ، ئۇ ئىنسانىنىڭ ماددىي مەنىۋى روھى، سىياسى، مەدەنىيەت ۋە پسىخىكىدىن ئىبارەت نۇرغۇن مەنىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالالايدۇ ».[1]

ئۇنداقتا، مىللەتچىلىك دېگەن نېمە؟ ئۇيغۇر مىللەتچىلىكى ۋە ئۇنىڭ ئەركىنلىك بىلەن قانداق مۇناسىۋىتى بار؟ نېمە ئۈچۈن بىز كىملىكىمىزنى پۈتۈن ئىنسانىيەتكە باغلانغان ئومۇميلىقتىن ۋەياكى پەقەت تىل، ئۆرپ ئادەت، مەدەنىيەت ۋە باشقا خاسلىقلار بىلەن شەرھىلىنىدىغان مىللەت ئۇقۇمى بىلەن ئەمەس، بەلكى تېررىتورىيە ۋە زېمىن ھوقوقى بىلەن شەرھىلىنىدىغان مىللەت ئۇقۇمىدىن ئىزدەشكە مۇھتاج؟

مىللەتچىلىك بىلەن ئۈممەتچىلىكنىڭ مۇناسىۋىتىنى قانداق قىلغاندا توغرا بىر تەرەپ قىلغىلى بولىدۇ؟

ئامانلىقى ئۈچۈن ھۆرلىكىنى قۇربان قىلىدىغانلار، مەڭگۈ ھۆر ۋە ئامان بولالمايدۇ ياكى ھەر ئىككىسىگە لايىق بولمايدۇ.

ـ بېنيامىن فرانكلىن

ئەگەر بىرى مەندىن « ئەركىنلىكنى تاللامسەن ياكى مىللەتچىلىكنىمۇ؟ » دەپ سورىسا، ئەلۋەتتە « ئەركىنلىك »نى دېگەن بولاتتىم. لېكىن بىزنىڭ ھازىرقى

---

[1] « ئېرلاند ئەركىنلىكى » 5 بەت. **رىچارد ئىنگلىز** . 2008 يىلى ئېلان قىلىنغان ئېلېكتېرونلۇق **نۇسخا**. www.panmacmillan.com

شاراتىمىزدا بۇ ئىككىسىنى قانداقمۇ ئايرىۋەتكىلى بولسۇن؟ ئىنساننىڭ ئىنسان سۈپىتىدە مۇتلەق ئەركىنلىككە يېتىشى پەقەت ئۇنىڭ ياراتقۇچىسىغا بولغان مۇتلەق ئېتىقادى ۋە ياراتقۇچىدىن باشقا بارلىق كونترول قىلغۇچى كۈچلەرنى ئىنكار قىلىشى بىلەن ئەمەلگە ئاشىدۇ. باشقا كونترول قىلغۇچى كۈچلەرنى ئىنكار قىلىش جەريانى بولسا ئەڭ ئالدى بىلەن سىزنى ۋە سىز مەنسۇپ بولغان توپلۇق ياكى مىللەتنى كونترول قىلغۇچى كۈچنى ئىنكار قىلىش ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇش جەريانى بىلەن باشلىنىدۇ. بۇ جەريان دەل مەن ھىس قىلغان مىللەتچىلىكتۇر.

ئەركىنلىك، ئەركىنلىكى باشقىلار تەرىپىدىن تارتىۋېلىنغان ئۇيغۇرلارنىڭ، يەنى « مەن » مەنسۇپ بولغان مىللەتنىڭ كىملىكى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. بۇ كىملىك پەقەت ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخي مەدەنىيىتى، دىنىي ئېتىقادى، تىلى، ئەدەبىياتى ۋە پەننىي تەرەققىياتىدىلا ئۆز ئىپادىسىنى تېپىش بىلەن چەكلەنمەستىن، بەلكى سىياسىي، ئىقتىسادىي، تېررىتورىيەلىك زېمىن ھوقۇقى ۋە بىخەتەرلىك ساھەسىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان كۆرەش جەريانىدىن ئىبارەت مىللەتچىلىككە مۇناسىۋەتلىك.

ئەركىنلىك يەنە، كائىناتنى ياراتقۇچى پەقەت بىر ئاللاھقىلا باغلىنىپ، ئىنساننىڭ ئۆز روھىنى مۇتلەق ئازاد قىلىش جەريانى بولغانلىقتىن، مەن ئەلۋەتتە « ئەركىنلىك »نى تاللايمەن ۋە بۇ ئەركىنلىك ئۈچۈن مىللەتچىلىكنىمۇ تاللاشقا مەجبۇرمەن.

« مىللەت » دېگەن بۇ سۆزنىڭ ئىنگلىزچە ئاتىلىشى « Nation » بولۇپ، لاتىنچىدىكى « Nationem » ياكى « Nasci » دېگەن سۆزدىن كىرگەن. مەنىسى « قانداشلىق » بولۇپ، « Nation » يەنى « مىللەت » دېگەن سۆزنىڭ ھازىرقى زامان لۇغەت مەنىسى « مەلۇم ئىرقتىكى، ئومۇمىي يىلتىز، تارىخ ۋە تىل بىلەن خاراكتېرلەنگەن ». ئادەتتە ئايرىم سىياسىي دۆلىتى ياكى تېررىتورىيىسى بولغان توپلامغا قارىتىلغان بولۇپ، مىللەتچىلىك مۇنداق ئىككى تۈرلۈك مەنىنى بىلدۈرىدۇ:

1. ۋەتىنىگە، مىللىتىگە بولغان سۆيگۈ ۋە ساداقەت، ئۆزىنىڭ مىللىتىنى باشقا ھەممە مىللەتتىن ئۈستۈن كۆرۈش. 2. مەلۇم ئىرقىغا ئوخشاش مەدەنىيەت، تارىخ ۋە تىلغا مەنسۇپ كىشىلەرنىڭ ئايرىم دۆلەت قۇرۇش، تېرىتورىيە ۋە ۋەتەنگە ئىگە بولۇش ئارزۇسى.

يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئىككى خىل لۇغەت مەنىسىنىڭ ئىچىدە مىللەتچىلىكنىڭ ئىككىنچى مەنىسىگە ئاساسەن، دۇنيادىكى نۇرغۇن مىللەتلەرنىڭ ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇش ئارزۇسى شەرھلەنگەن بولۇپ، ئېرلاند مىللەتچىلىكى تەتقىقاتچىسى رىچارد ئىنگلىز بۇ نوقتىنى تەستىقلاپ، مىللەتچىلىكنىڭ شەخسنىڭ ئۆزىگە قانائەت تېپىش جەريانى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى بىر پۈتۈن توپلۇق سۆپىتىدە كۈچكە ئېرىشىش كۆرىشى ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ[2].

بىر مىللەتنىڭ مۇستەقىللىققە ئېرىشىش كۆرىشى، ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي ئەركىنلىككە ئېرىشىشنى كۆرسىتىدۇ. رىچارد ئىنگلىزنىڭ، ئېرلاندلارنىڭ مىللەتچىلىكى ھەققىدىكى تەتقىقاتىدا، « مىللەتچىلەرنى كۆرەشكە بۇنچىۋالا ئۈندىگەن كۈچ نېمە؟ » دېگەن سوئالغا بەرگەن جاۋابى، ئۇيغۇر مىللەتچىلىرىنىڭ ۋەياكى باشقا مۇستەملىكە ئاستىدىكى مىللەتچىلەرنىڭ كۆرىشى قاتارلىق بىر قاتار كۆرەش ۋە ئىستەكنىڭ بېرىدىغان جاۋابى بىلەن ئوخشاش بولۇپ، ئۇ بولسىمۇ « ھەق ناھەق تۈيغۇسى »دۇر. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: « مىللەتچىلەرنىڭ كۆرىشى بەختسىزلىكنىڭ ئورنىغا ئۆزلىرى ئارزۇ قىلغان بەخت ۋە نەتىجىنى دەسسىتىش ۋە بىر پۈتۈن مىللەتنىڭ ئازادلىق نىشانىنى قوغلىشىش...»

ئىسلام دىنى ئىنسانلارنىڭ ئاللاھ ئالدىدا باراۋەر ئىكەنلىكىنى؛ مىللىتى، رەڭگى، سەت - چىرايلىق بولىشى، مېيىپ ياكى ساغلام بولىشىغا قاراپ كەمسىتىلمەيدىغانلىقىنى تەرغىپ قىلىدىغانلىقتىن، بەزىلىرىمىز « مىللەتچىلىك دىنىمىزغا يات » دېگەن زىتلىق ئۇقۇمنى سىڭدۈرۈۋالدۇق. بولۇپمۇ ئۇممەت بىلەن مىللەت ئۇقۇمىنى بىر - بىرىگە قارمۇ - قارشى قىلىپ كەلدۇق. ئاللاھنىڭ

---

[2] « ئېرپاند ئەركىنلىكى »، رىچارد ئىنگلىز، 2008 يىلى ئېلان قىلىنغان ئېلېكتېرونلۇق نۇسخا، www.panmacmillan.com

ياراتقانلىرىنى ئۇ ئۇنداق ياكى بۇ بۇنداق دەپ كەمسىتىشىمىز ئېغىر گۇناھ ئەمەسمۇ؟ كىبىرلىك ئەمەسمۇ؟ كىبىرلىك قىلىش ئەڭ باشتا شەيتان تەرىپىدىن پەيدا قىلىنغان بىرىنچى گۇناھ[3] ئەمەسمۇ؟ دېيەلىگەن بولساقمۇ، ئەمما باشقىلارنىڭ خاتاسىغا قارشى تۇرۇشنى ئۇنىڭ يارىتىلىشىغا قارشى تۇرۇش بىلەن ئارىلاشتۇرۇۋالدۇق. بىزنىڭ مىللەتچىلىكىمىز خىتايدىن ئىبارەت مەخلۇققا، مۇنداقچە ئېيتقاندا خىتاي ئۆزىنى سۈپەتلىگەن بارلىق كىملىكلىرى ئۆچۈرۈۋېتىلگەن ھالەتتىكى پەقەت « ئىنسان »لىقىغا ئەمەس، بەلكى خىتاينىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا، ئۇنىڭ ئىددىئولوگىيەسىگە، دۇنيادا ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىنسانىيەتكە زىيانلىق ھەرىكىتىگە ۋە ئادەتلىرىگە، تېرورلۇق زۇلۇمىغا، ئادالەتسىزلىكىگە ۋە ۋەتىنىمىزنى بېسىۋالغانلىقىدىن ئىبارەت غايەت زور يولسىزلىقىغا قارشى تۇرۇۋاتىدۇ.

خىتاي مىللىتىنى ئاللاھ ياراتتى، ئەمما ئۇنىڭ قىلمىشلىرى ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن ئەمەس. دەل شۇ سەۋەبتىن ئۇيغۇرلارنىڭ مىللەتچىلىكى مىللەتچىلىكنىڭ بىرىنچى خىل لۇغەت مەنىسىگە چۈشمەيدۇ ۋە ئۇنىڭغا زىت. مانا سەۋەپتىن ئىسلامدىكى مىللەت ئايرىپ كەمسىتمەسلىك بىلەن توقۇنۇشمايدۇ. چۈنكى ئۇيغۇر مىللەتچىلىكى، گېرمان ناتسىستلىرىنىڭ مىللەتچىلىكىدەك ياكى خىتاي چوڭ مىللەتچىلىگىدەك ئۆز مىللىتىنى ھەممىدىن ئۈستۈن كۆرۈپ، باشقا مىللەتلەرنى كەمسىتىشتىن ئىبارەت مىللەتچىلىكنىڭ بىرىنچى لۇغەت مەنىسى بولماستىن، بەلكى سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئەركىنلىك ۋە زېمىن ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرۈش نوقتىسىدا ئۆزىنى نامايەن قىلىدۇ.

ئۈممەت ۋە مىللەت چۈشەنچىسىدە، « ئۈممەتنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇش كېرەكمۇ ياكى مىللەتنىمۇ؟ » مەسىلىسى، ھازىرغىچە ئۇيغۇرلار ۋە باشقا مۇسۇلمان مىللەتلەر بىرلىككە كېلەلمىگەن مەسىلىدۇر. بولۇپمۇ يېقىندىن بۇيان ئۇيغۇرلاردا ئەۋج ئېلىۋاتقان ئىسلامدىكى سىياسىيۋىلىك، پۈتۈن ئۈممەتنى بىرلەشتۈرۈش

---

[3] قۇرئان، 2 سۈرە، بەقەرە، 34 ئايەت.
ئادەمگە روھ پۈۋلەنگەندىن كېيىن، ئاللاھ پەرىشتىلەرنى ئادەمگە سەجدە قىلىشقا بۇيرىدى. ئىبلىس بۇنى رەت قىلىپ كىبىرلىك قىلدى، شۇنىڭ بىلەن شەيتان بولۇپ كەتتى.

ئۇچۇن مىللەت ئۇقۇمىنى يوققا چىقىرىش شەكلىدە ئۆزىنى ئەكس ئەتتۈرمەكتە. مىللەتچىلىك ئۇقۇمى، دىنىي سىياسەتتىن ئايرىۋېتىش ئارقىلىق ئۇممەتنى ئەمەس، مىللەتنى مۇھىم ئورۇنغا قويۇش بولۇپ كەلمەكتە.

ئەلۋەتتە، ئۇممەتنىڭ بىرلىشىشى، پۈتكۈل مۇسۇلمانلارنىڭ بىرلىشىشى، كۈچلىنىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىدا ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينايدۇ. چۈنكى ھازىرغا قەدەر مۇسۇلمان مىللەتلەر ئۆز مەسىلىسىنى ئۇممەتكە تايىنىش ئارقىلىق ئەمەس، بەلكى ئېتنىك (مىللىي) مەسىلە سۈپىتىدە بىر تەرەپ قىلىپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن، ھەمكارلىششتىن ئۇزاقلىشىپ كەتتى، ھەتتا بىر بىرىنى سېتىش دەرىجىسىگە بېرىپ يەتتى. مەسىلەن: ئىراق تاجاۋۇزغا ئۇچرىغاندا مالايسىيا ياكى پاكىستان ۋەياكى باشقا بىر مۇسۇلمان دۆلەت بۇ مەسىلىگە ئارلاشمىدى. ئۇيغۇرلار مۇستەملىكىدە قالغاندا ئەرەب مۇسۇلمان دۆلەتلىرى ئۇيغۇرلار ئۈچۈن باش قاتۇرۇپ قويمىدى. ھەتتا پاكىستان، قازاقىستان ۋە قىرغىزىستان قاتارلىق مۇسۇلمان دۆلەتلەر خىتايلار بىلەن بىرلىشىپ ئۇيغۇرلارنى باستۇردى ۋە ساتتى.

مۇسۇلمان دۆلەتلىرىنىڭ دىنىي سىياسەتتىن ئايرىغان شەكلىدە بولسىمۇ « NATO » (شىمالىي ئاتلانتىك ئەھدى تەشكىلاتى)غا ئوخشاش بىر ھەربىي بىرلىكى بولغىنى يوق. ئىسلام ھەمكارلىق تەشكىلاتى قۇرۇلغان ۋە پۈتۈن مۇسۇلمان مەملىكەتلەرنىڭ مەسىلىرى، ئورتاق مەنپەئەتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى مەقسەت قىلغان بولسىمۇ، ئەمما بۇ پەقەت ئىقتىسادىي، سىياسىي ۋە مەدەنىيەت جەھەتتىكى ھەمكارلىق بىلەن چەكلىنىپ قالغان بولۇپ، تېخى كۈچلۈك ھەربىي بىرلىكسەپ قۇرۇپ چىقالمىدى. بۇنداق بىر باسقۇچقا تەرەققىي قىلالماسلىقىدىكى سەۋەبمۇ، دەل ھەر بىر مۇسۇلمان ئەلنىڭ كۈچلۈك بولمىغانلىقى ۋە شەرت - شارائىتلارنى ھازىرلاپ بولمىغانلىقىدا. شۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، نوقۇل ھالدا ئۇممەتچىلىك قىلىپ مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش ۋەياكى نوقۇل ھالدا مىللەتچىلىكنى تەشۋىق قىلىپ ئۇممەتنىڭ كۈچىيىشىگە سەل قاراپ، ئىككىسىنى بىر - بىرىدىن رادىكاللارچە ئايرىۋېتىش ھەم مىللەتكە ھەم ئۇممەتكە زىيان يەتكۈزۈشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. بولۇپمۇ ئۇيغۇردىن ئىبارەت مۇستەملىكە ئاستىدىكى بىر مىللەت، مىللەتچىلىكتىن ئىبارەت

دۆلەت قۇرۇش ئارزۇسىنى، ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش ئارزۇسىنى يوقاتقاندا قانداقمۇ ئۇممەت ئۇچۇن خىزمەت قىلالىسۇن؟ ئۇممەتنىڭ بىرلىششى زامان، ماكان ۋە كۈچتىن ئىبارەت شەرت - شارائىتلارنى ھازىرلاشنى تەقەززا قىلىدۇ. بولۇپمۇ ئۇيغۇرلاردا ئۇممەت دېگەن شوئارنى كۆتۈرۈپ چىققۇدەك ھېچقانداق كۈچ ۋە شارائىت ھازىرلانماي تۇرۇپ، ھەتتا ئۆزىمىزنى قوغداش ئۇياقتا تۇرسۇن، مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىمىزمۇ تەھدىتكە ئۇچراۋاتقان بىر شارائىتتا قايسى كۈچىڭىز بىلەن ئۇممەت ئۈچۈن تولايسىز؟ ئەگەر بىزدىكى مىللەتچىلىك يوقالسا، ئۇ ھالدا بىزدىكى دۆلەت قۇرۇش ۋە تېرىتورىيەگە ئىگە بولۇپ بىخەتەرلىككە ئېرىشىش يوقالغان بولىدۇ. تېررىتورىيە ۋە بىخەتەرلىككە ئېرىشەلمىگەندە كۈچلىنىشتىن ئېغىز ئېچىش مۇمكىنمۇ؟ مىللەتچىلىك ئۇممەتكە قارشى قويۇلغان ئايرىمچىلىق بولماستىن، بەلكى تېرىتورىيەگە ئىگە بولۇپ ۋەتەن قۇرۇش ئارقىلىق ئۆزىنى كۈچلەندۈرۈش ۋە بۇ ئارقىلىق بىر پۈتۈن ئۇممەتنىڭ كۈچىيىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتۇر. مانا بۇ سەۋەپتىن ئۇيغۇر دەۋاسىدا مىللەتچىلىكنى تۇرغۇزۇش، ئۇممەتنى ئېتىراپ قىلىش ۋە بۇ ئىككىسىنىڭ بىر - بىرىنى چەتكە قاقمايدىغانلىقىنى تەستىقلاش مېنىڭچە بەكمۇ زۆرۈر.

مىللەتچىلىكنىڭ پەيدا بولىشىغا قارىتا تارىخچىلار، جەمئىيەتشۇناسلار ۋە مىللەت تەتقىقاتچىلىرى ئوخشىمىغان كۆزقاراشتا بولۇپ كېلىۋاتقان بولۇپ، ئۇلار ھازىرقى ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە مودېرنىزمنى تەرغىب قىلىدىغان مودېرنىست، شۇنداقلا پېرېپېتۇئالىست ،ۋە ئېتنو - سىمۋولستتىن ئىبارەت ئۈچكە بۆلىنىدۇ.

مودېرنىستلار مىللەتچىلىكنى رومانتىزمغا باغلاپ تەھلىل قىلىدۇ. چۈنكى ياۋروپادا 18 - ئەسىردە رومانتىزمنىڭ ئەۋجىگە چىقىشى بىلەن رومانتىك مىللەتچىلىك مەيدانغا كەلگەن. رومانتىك مىللەتچىلىك، رومانتىزمنى يەنى خەلق تىلى، مەدەنىيەت - سەنئىتى، خەلق ئەدەبىياتى، خەلق مۇزىكىسى، پەلسەپۋى چۈشەنچىلىرى قاتارلىق خەلق سەنئىتىنى مەنبە قىلغان.

« رومانتىزم » دېگەن بۇ ئاتالغۇنى ئەڭ دەسلەپتە گېرمانىيەلىك شائىر فرېدرىخ شلېگ (Karl Wilhelm Friedrich Schlegel) ئەدەبىياتنى سۈپەتلەشتە ئىشلەتكەن بولۇپ[4]، 1784 ـ يىللاردا ياشىغان فىرانسىيەلىك پەيلاسوپ، يازغۇچى روسسو(**Jean_Jacques Rousseau**) قاتارلىقلار ياۋروپادا رومانتىزمنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە چوڭ تەسىر كۆرسەتكەن. رومانتىزم ئەدەبىياتتا تەسەۋۋۇر، ھېس تۇيغۇ ۋە ئەركىنلىكنى تەرغىب قىلغان بولۇپ، ئەسلىدىكى تۇيغۇنى كونترول قىلىش، لوگىكا، تەكشۈرگۈلۈك قائىدە ـ تۈزۈم ۋە نازاكەتنى تەرغىب قىلغان يېڭى كلاسسىك ئەدەبىياتتا ئېلىپ بېرىلغان چوڭ بىر ئىسلاھات ئىدى. مەسىلەن: ئەڭ دەسلەپتە گېرمانىيەلىك ئاكادېمىك گرىم ئاكا ـ ئۇكىلار (**Jacob** (1859 ـ 1786 **Ludwig Carl Grimm** 1785_1863، **Wilhelm Grimm** تىل ۋە مەدەنىيەت جەھەتتە تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، خەلق ئەسەرلىرىنى توپلىغان ۋە « قار مەلىكە »، « پاقا شاھزادە »، « كۈلقىز) سىندېرېللا) »، « ئۈيقۇدىكى ساھىبجامال » قاتارلىق نۇرغۇن مەشھۇر چۆچەكلەر توپلاملىرىنى يىغىپ، رەتلەپ يېزىپ چىققان. رومانتىك مىللەتچىلىكنىڭ مەيدانغا كېلىشى مانا مۇشۇنداق خەلقنىڭ ئۆزىگە خاس مەدەنىيەت ـ سەنئەت بايلىقىدىن ئىلھام ئالغانلىقتىن[5]، ياۋروپادىكى نۇرغۇن مىللەتلەر ئۆزلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس مەدەنىيەت ۋە ئەدەبىيات ـ سەنئىتىنى بايقاش ۋە گۈللەندۈرۈش ئارقىلىق ئۆز ئەركىنلىكى، ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇش ئېڭىنى كۈچەيتكەن. پولشانىڭمۇ رۇسسىيەگە قارشى مىللەتچىلىكنى كۈچەيتىپ مۇستەقىللىق ئېڭىنى يېتىلدۈرۈشى ۋە ئاخىرى مۇستەقىل بولىشىدا رومانتىزم ناھايىتى مۇھىم رول ئوينىغان.

بۇ سەۋەبتىن، ئېرنىست گېللنېرغا ئوخشاش مودېرنىستلار، مىللەتچىلىك دۆلەت قۇرۇش ئېڭى شەكىللەنگەندىن كېيىن، فىرانسىيە ئىنقىلابىدىن كېيىن مەيدانغا كەلگەن. چۈنكى پەن تېخنىكا ئىنقىلابى، مەتبەئەچىلىك مىللەتنىڭ

---

[4] پەنگۇئىن لۇغىتى، 3 نۇسخا. لوندون: پەنگۇئىن كىتاپلىرى، (1991).
The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory. Third Ed. London: Penguin Books, (1991)

[5] **ئاكا ئۇكا گرىملارنىڭ بىئوگرافىيەسى**

http://www.germanpulse.com/2012/04/10/the-history-of-the-brothers-grimm/

ئالاقىسىنى كۈچەيتىپ ئۇيۇشۇشىنى، پىكىر ئالماشتۇرۇشىنى، بۇ ئارقىلىق بىرلىششىنى تېزلەتكەن، دەپ قارايدۇ. مودېرنىستلارنىڭ قارىشىچە، مىللەتچىلىك تاللاشقا بولىدىغان نەرسە بولۇپ، ئۇ، ئېتنو - مىللەرچىلەر (Ethno-Nationalists) ئېيتقاندەك، مەيلى چوقۇم بىر ئىنسان ئۆزى خالىسۇن - خالىمىسۇن كىملىككە ۋە تارىخى يىلتىزغا ئوخشاش ئۆزلىكىدىن مەنسۇپ بولىدىغان نەرسە بولماستىن، بەلكى شەخس ۋە مىللەت ئۆزنى ئەركىنلىك ئۈچۈن بىر يەرگە كېلىش مەقسىتىدە تاللىيالايدۇ، دەپ قارايدۇ. كونور قاتارلىق ئېتنو مىللەرچىلەر بولسا مىللەتچىلىك قەدىمدىن تارتىپ، يەنى مىللەت شەكىللەنگەندىن تارتىپ مەۋجۇت ئىدى، دەپ قارايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، دىنلارنىڭ مەيدانغا كېلىشى، مىللەتلەرنىڭ قەبىلە ئايرىش كۆرەشلىرى، كۈچ تالىشىش، تېررىتورىيەسىنى قوغداش ئۈچۈن بىرلىشىش، ئۇيۇشۇش ۋە بىر - بىرىگە ئوخشىمىغان مەدەنىيەت شەكىللەندۈرۈپ بۇنىڭ ئۈچۈن كۆرەش قىلىشى، شۇ چاغدىمۇ مىللەتچىلىكنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. مىللەتچىلىك قانداقتۇ سانائەت ئىنقىلاۋىدىن كېيىنكى دۆلەت قۇرۇشنىڭ ئەۋج ئېلىشى بىلەن پەيدا بولغان ئەمەس، دەپ قارايدۇ ۋە مىللەتچىلىككە تەبىر بەرگەندە كىملىك ۋە ئۆز مىللىتىگە بولغان ساداقەتنى ئەڭ مۇھىم ئورۇنغا قويىدۇ.[6]

ئېتنو سىمۋولىزم بولسا مىللەتچىلىكنىڭ زامانىۋىلىشىش ۋە شەھەرلىششىنىڭ نەتىجىسى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىپ مودېرنىستلارنى تەستىقلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، مىللەتچىلىكنى چۈشىنىش ئۈچۈن مىللەتتە مىللەتچىلىك ئېڭىنىڭ پەيدا بولۇشىدا رول ئوينايدىغان دۆلەت ئېگى شەكىللىنىشتىن ئىلگىرىكى تارىخى يىلتىز ۋە سىمۋوللۇق خاراكتېرنىغا سەل قارىمايدۇ. ئۇلار مىللەتچىلىكنىڭ پەيدا بولۇشىدا قەدىمىي ئەجدادلار روھى، قەھرىمانلار ۋە قەبىلىلەر رەئىسلىرى، جەمئىيەت بولۇپ شەكىللىنىش، تەبىئىي ۋە ئورگانىك شەكىللىنىش، سۈپەت ۋە مەشھۇرلۇق مۇھىم رول ئوينايدۇ دەپ قارايدۇ.

---

[6] كونور ۋالكەر، « ئېتنىك مىللەتچىلىكنى چۈشىنىش ھەققىدە ئىزدىنىش »، 6 بەت. پرەستتون ئۇنىۋېرستى نەشرى، 1994.

Connor, Walker (1994), Ethnonationalism The Quest for Understanding (Princeton: Princeton University Press) page 6

يىغىنچاقلىغاندا، ئېتنىك سىمۋولىزم - بىر مىللەتنىڭ سىمۋوللۇق ئېلېمېنتلىرىنى تەھلىل قىلىپ، مودېرنىستلارنىڭ مىللەتچىلىك سانائەت ئىنقىلابىدىن كېيىن، يەنى 18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا بارلىققا كەلدى دېگەن كۆز قارىشىنى « ئۇنداقتا مىللەتمۇ شۇ چاغلاردا مەيدانغا كەلگەنمۇ؟ » دەپ رەت قىلىدۇ. چۈنكى ئۇلار مىللەت مىللەتچىلىكنى پەيدا قىلىدىغان ئاساسى كۈچ تۇرسا، دەپ قارايدۇ. مودېرنىستلار بۇنى پۈتۈنلەي رەت قىلىپ، مىللەتچىلىك[7] مىللەتنى پەيدا قىلىدۇ دەيدۇ. ئەمما ئېتنو مىللەرچىلەر، مودېرنىستلارنىڭ بۇ كۆز قارىشىغا قېتىلمايدىغان بولۇپ، مىللەتچىلىك باشتا پەيدا بولىدىغان بولسا، ئۆزلىكىدىن بىر توپلۇق سىياسىي كۈچنى نىشان قىلغانلىقى ئۈچۈنلا بۇ توپلۇق مىللەت بولۇپ شەكىللىنەلەمدۇ؟ مىللەتچىلىك پەيدا بولۇشتىن ئىلگىرىكى مىللەت ئۇقۇمىنى قانداق چۈشەندۈرۈش كېرەك؟ دەپ مودېرنىستلارنىڭ قارىشىنى رەت قىلىدۇ.

مودېرنىستلار، مىللەتچىلىك ئەزەلدىن تەبىئىي شەكىللەنگەن ۋە تارىخى يىلتىزى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان كۈچ ئەمەس. ئۇ شەھەرلىشىشتىن كېيىن، يېقىنقى زامان پەن - مەدەنىيەت ۋە جەمئىيەت تەرەققىياتى ھازىرلىغان شەرت شارائىت ئاستىدا، ئەقىل بىلەن ئېلىپ بېرىلغان پىلانلىق ھەرىكەتتىن پەيدا بولىدۇ. چۈنكى ئۇ فېئودالىزمغا، ئىمپېرىئالىزمغا قارشى پەيدا بولغان، ئۇيۇشقان بىر مىللەتنىڭ ھەرىكىتىنى ئاساس قىلىدۇ ۋە بۇ ھەرىكەت مىللەتنى شەكىللەندۈرىدۇ دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، مىللەتچىلىكنى شۇ مىللەت دۆلىتىنىڭ پسىخولوگىيىلىك كۈچىدىن ۋە جەمئىيىتىنىڭ رېئاللىقىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. بىر ماشىنىنى ياساشنى خەرىتە، سخېمىلاردىن ئايرىپ تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمىغاندەك، مىللەتچىلىكنىمۇ ئالاقە ۋاستىلىرى،

[7] ئانتونى در. سمىت، « ئېتنىك سىمۋوللۇق ۋە مىللەتچىلىك: مەدەنىيەت نۇقتىسىدىن تەھلىل »، بىرىنچى نۇسخا، (43 بەت)
Anthony D.Smith, Ethno- Symbolism and Nationalism: A cultural approach. First edition, page 43

شەھەرلىشىش، كەڭ ئېچىۋېتىلگەن مائارىپ ۋە سىياسەتكە قاتنىششتىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ، دەپ قارايدۇ.[8]

ئۇنداقتا ئۇيغۇر مىللەتچىلىكچۇ؟ ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەت قۇرۇش ئېڭى، مودېرنىستلارنىڭ مىللەتچىلىككە بىر مىللەتنىڭ ياكى مەلۇم تېررىتورىيەگە مەنسۇپ مىللەتلەرنىڭ دۆلەت قۇرۇش، يەنى ئەركىنلىككە ئېرىشىش ئۈچۈن ئېلىپ بارغان كۆرىشى ۋە سانائەت ئىنقىلابىنىڭ تەسىرىدە مەيدانغا كەلگەن دەپ ئىزاھلىغىنىدەك، ياۋروپا سانائەت ئىنقىلابىدىن كېيىن مەيدانغا كەلگەنمۇ؟ ياكى ئۇيغۇر مىللەتچىلىكى، ئۇيغۇرلار « ئۇيغۇر مىللىتى » دېگەن بۇ ئىسىم ۋە كىملىككە ئېرىشكەندىن بېرى مەۋجۇتمۇ؟ ئەگەر شۇ چاغلاردىلا مەۋجۇت بولسا ئۇيغۇرلاردا ئۆز ئالدىغا دۆلەت قۇرۇش ئارزۇسى بولغانمۇ؟

ئەگەر ئۇيغۇر مىللەتچىلىكىنى مودېرنىستلارنىڭ مىللەتچىلىككە بەرگەن ئىزاھاتىغا ماسلاشتۇرۇش ئۈچۈن، مىللەتچىلىك ئورتاق تېررىتورىيەگە ئىگە خەلقنىڭ سىياسىي كۈچكە ئېرىشىپ، مۇستەقىل ھالدا ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىش ئىدىيىسى دەپ قارالسا، ئۇنداقتا ئۇيغۇرلارنىڭ مىللەتچىلىكىنى ئىككى جۇمھۇرىيىتىمىز بىلەن باغلاپ تەھلىل قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. لېكىن ئۇيغۇرلارنىڭ ئىككى جۇمھۇرىيەت دۆلىتى قۇرۇشتىن ئىلگىرىمۇ، ھەر بىر تارىخىي دەۋرىدە ئەركىنلىك ئۈچۈن ئۆزىگە خاس قوزغاتقۇچى كۈچى بولغان. يۇقىرىدىكى نەزىرىيىگە ئاساسلانغاندا بىز بۇ كۈچنى، يەنى ئۇيغۇرلاردا تەبىئىي پارتلىغان غەزەپ - نەپرەت، قارشىلىق، ئادالەتنى ياقلاش ئىستىكى، ئېتىقادى چۈشەنچىسى، مەدەنىيىتى ۋە كىملىكىنى رەت قىلىشىمىزغا، پەخىرلىنىش تۇيغۇسىنى ئىنكار قىلىشىمىزغا، ئۇيغۇر مىللەتچىلىكىنى تۇيۇقسىز ھېچنەرسىدىن ئوزۇقلانمىغان ھالدا پارتلاپ چىققان بىر نەرسىدەك چۈشىنىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ. لېكىن مىللەتچىلىك مەلۇم تارىخىي تەرەققىيات جەريانىنى بېسىپ

---

[8]ئانتونى دr. سمىت، « مىللەتچىلىك ۋە مودېرنىزىم »، 23 بەت، بىرىنچى نۇسخا (1998).

Nationalism and Modernism, page 23

ئۆتىدىغان ۋە مەنبەگە تايىنىدىغانلىقتىن، بۇنداق قاراشنىڭ ئاساس يوق، ئەلۋەتتە. ئۇنداقتا مىللەتچىلىكنىڭ بىر مىللەتنىڭ تارىخىي جەريانىدىكى كۆرەش ئارقىلىق مىللەت سۈپىتىدە سىياسىي كۈچكە، ئۆز دۆلىتىگە ئېرىششى ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلغان بولامدۇق؟ (ياق) چۈنكى ئۇيغۇرلار يېقىنقى يىللاردا پەيدا بولۇپ قالغان بىر مىللەت ئەمەس، ئۇ بىر قەدىمىي مىللەت. ھەرقانداق مىللەتچىلىكتە بىر مىللەتنىڭ مىللىي مەۋجۇتلۇقى ۋە مەدەنىيىتى ئۆز ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، ياشىغان مۇھىتىدا ئۇچرىغان تاجاۋۇزغا قارشى ئۇيۇشۇش ۋە ساقلىنىش، قۇتۇلۇش ۋە كۈچىيىش، غەلىبە قىلىشلارغا بولغان ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچ؛ ياكى گۈللەنگەن دەۋرىدىكى مىللەت ۋە ئىمپېرىيە سۈپىتىدە پەخىرلىنىش؛ قۇدرەت تېپىش سۈپىتىنى ئالغان ئۇيۇشۇش ۋە گۈللىنىشكە بولغان ھەرىكەتلەندۈرگۈچى روھ، ھەممىسىلا ئۇيغۇردىن ئىبارەت بۇ مىللەتتە ئۆز ئەكسىنى تاپىدۇ. شۇنداق بولغان ئىكەن، مىللەتچىلىك روھىمىزنى تارىخىي يىلتىزىمىزدىن، پەخىرلىنىش تۇيغۇمىزدىن ئايرىپ قاراشقىمۇ، ھازىرقى زامان رېئاللىقىدىن، شەرت ـ شارائىتلىرىمىزدىن، دۆلەت قۇرۇش ئارزۇيىمىزدىن ئايرىپ قاراشقىمۇ بولمايدۇ. ئەگەر ئۇيغۇرلاردا دۆلەت قۇرۇش ئېڭى ۋە ئارزۇسى بولمىغان بولسا ئىدى، ئۇنداقتا ئۇنىڭ مىللەتچىلىكى ھەرىكەت شەكلىگە ئۆتمەي، پەقەت پەخىرلىنىش تۇيغۇسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەۋجۇتلۇق ۋە كىملىك باسقۇچىدىلا ساقلىنىپ قالغان بولاتتى.

1933 ـ يىلى ۋە 1944 ـ يىلى قۇرۇلغان شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلۇش جەريانى، ئۇيغۇرلارنىڭ « ئۇيغۇر »دىن ئىبارەت ئېتنىك مىللەتچىلىككە ئەمەس، بەلكى ۋەتەن قۇرۇشتىن ئىبارەت ئورتاقلىقنى غايە قىلغان سىۋىك مىللەتچىلىك (ئوخشاش تېررىتورىيەدە ياشايدىغان بىردىن كۆپ مىللەتنىڭ بىرلىكتە دۆلەت قۇرۇش ئارزۇسى) ۋە دىنىنى ئاساس قىلغان دىنىي مىللەتچىلىك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى ئىككى قېتىملىق جۇمھۇرىيەت يالغۇز ئۇيغۇر مىللىتىنىلا ئاساس قىلغان كۆرەش بولماستىن، بەلكى قازاق، قىرغىز قاتارلىق مىللەتلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقى ھەممىمىزگە ئايان. 1990 ـ

يىللىرى قازاق، قىرغىز ۋە ئۆزبېك قاتارلىق مىللەتلەر سوۋېت ھاكىمىيىتىنىڭ پارچىلىنىشى بىلەن مۇستەقىللىققا ئېرىشكەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئۇيغۇرلار بىلەن بىرلىكتە شەرقىي تۈركىستان دۆلىتىنى قۇرۇش غايىسى سۇسلاشتى. ھەتتا بۇ مۇستەقىل دۆلەتلەر خىتاي ھۆكۈمىتى بىلەن بىرلىشىپ « شاڭخەي شەرتنامىسى »گە قول قويۇش ئارقىلىق، ئۇيغۇر ئەركىنلىك ھەرىكىتىنى باستۇرۇشتا رول ئويناشقا باشلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇيغۇرلاردىكى مىللەتچىلىك ئەسلىدىكى ئۆزۈن تارىخلاردىن بېرى داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان دىنىي مىللەتچىلىكنى داۋام قىلىش بىلەن بىرگە، ئېتنىك مىللەتچىلىك (كۆپلىگەن مىللەتلەرنىڭ ئەمەس، بەلكى بىر مىللەتنىڭ ئەركىنلىك ۋە دۆلەت قۇرۇش ئارزۇسى) تۈسىنى ئالغان مىللەتچىلىككە قاراپ تەرەققىي قىلدى. بارىن ئىنقىلابى بۇنىڭ تىپىك بىر مىسالى.

گەرچە بارىن ئىنقىلابى ياۋروپادا سانائەت ئىنقىلابىدىن كېيىن مەيدانغا كەلگەن دۆلەت قۇرۇش ئارزۇسىدەك شەھەرلىشىش ۋە زامانىۋىلىشىش، ئوچۇر ئالاقىنىڭ كۈچىيىشى دېگەندەك تەسىرلەرگە ئۇچرىمىغان، دەل ئەكسىچە بىر يېزىدا پەيدا بولغان ئىنقىلاب بولسىمۇ، كۈچلۈك دىنىي تۈس ئالغان. شۇنداقلا ئېنىق ھالدا ئۇيغۇرلارنىڭ مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇش ئارزۇسىنى ئەكس ئەتتۈرگەن بولۇپ، شۇ چاغدىكى خىتاي تارقاتقان بەزى ئېچكى ماتېرىياللارنى كۆرگەن ئۇيغۇرلارنىڭ گۇۋاھلىق بېرىشىچە، خىتاي ھۆكۈمىتى بارىن ئىنقىلابىنى باستۇرغاندا، بارىن قەھرىمانلىرىنىڭ يېنىدىن شەرقىي تۈركىستان دۆلەت گېربى، دۆلەت بايرىقى ۋە دۆلەت خەرىتىسى دېگەندەك نەرسىلەر چىققان. بارىن ئىنقىلابىنىڭ يول باشچىسى زەيىندىن يۈسۈپ شۇ قېتىمقى ئىنقىلابتا خىتاي ھۆكۈمىتىگە شەرت قويۇپ مۇنداق خەت يازىدۇ:

« بىگۇناھ ئادەمنى ئۆلتۈرۈش دۇنيانىڭ ھەرقانداق جايىدا جىنايەت ھېسابلىنىدۇ. خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ گۇناھسىز بوۋاقلارنى ئانا قارنىدا تۇرغۇزۇپلا ئۆلتۈرۈۋېتىشى، نېمە ئۈچۈن جىنايەت ھېسابلىنىپ جازاغا تارتىلماسلىقى كېرەككەن؟ شەرقىي تۈركىستان ئۇيغۇرلارنىڭ زېمىنى، ئۇيغۇرلار نېمە ئۈچۈن ئۆزىنىڭ زېمىنىدا خىتاي ھۆكۈمىتىدىن ئىبارەت بىر بېسىپ كىرىۋالغان ھۆكۈمەتكە

باج ئۆتەيدىكەن؟ بىز خىتاي ھۆكۈمىتىگە باج ئۆتەشنى رەت قىلىمىز! خىتاي ھۆكۈمىتى باج سېلىقنى، ئالۋان - ياساقنى، ھاشارنى توختاتسۇن! نوپۇسنى تىزگىنلەش باھانىسىدە ساناقسىز بوۋاقلىرىمىز ئۆلتۈرۈلدى ۋە ئۆلتۈرۈلمەكتە. ئەگەر نوپۇسنى تىزگىنلەش توغرا كەلسە، خىتاي ئىچكىرى ئۆلكىدىن شەرقىي تۈركىستانغا ھەر يىلى مىليونلاپ توشۇۋاتقان خىتاي كۆچمەنلىرىنى توشۇشنى توختاتسۇن! بىز خىتاي كۆچمەنلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىن چىقىپ كېتىشىنى تەلەپ قىلىمىز! خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ، خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ زېمىنىمىزدىن چىقىپ كېتىشىنى تەلەپ قىلىمىز! خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتىگە، بىزنى قۇل قىلىش سىياسىتىگە جەڭ ئېلان قىلىمىز! ».[9]

ئۇنىڭ بۇ خېتى تېررىتورىيىسى، مۇستەملىكىگە بولغان قارشىلىقى، مۇستەقىللىق ئارزۇسى، ھەققانىيەتتە چىڭ تۇرۇش، توغرىنىڭ چوقۇم غەلىبە قىلىدىغانلىقىغا بولغان ئىشەنچىسى ئېنىق بولغان خەت بولۇپ، كۈچلۈك دىنىي ۋە ئېتنىك مىللەتچىلىك روھىنى نامايەندە قىلىدۇ. بارىن ئىنقىلابى باستۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇيغۇرلارنىڭ ئەركىنلىككە ئېرىشىش ۋە دۆلەت قۇرۇش ئارزۇسى ھەرىكەت شەكلىگە ئۆتمىدى. بارىن ئىنقىلابىدىن كېيىن، غۇلجا ۋەقەسى، ئۈرۈمچى ۋەقەسى قاتارلىق چوڭ قوزغىلۇشلار ۋە نۇرغۇن يەككە ھالدىكى كىچىك قارشىلىق كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرى مەيدانغا كەلگەن بولسىمۇ، بۇلارنىڭ ھېچقايسىسى بارىن ئىنقىلابىدەك مۇستەقىللىق ۋە دۆلەت قۇرۇش ئارزۇسىنى كۈچلۈك شەكىلدە ئوتتۇرىغا قويالمىدى. ئۇلار پەقەت ئۇيغۇر مىللىي كىملىكى سۇپىتىدىكى باراۋەرلىك تەلەپ قىلىدىغان قارشىلىق شەكلىنى ئالغانلىقتىن، ئۇيغۇر مىللەتچىلىكىنى، يەنى دۆلەت قۇرۇش ئارزۇسىنى گەۋدىلەندۈرمەيدۇ.

ئۇيغۇرلار خاراكتېرى جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ھېس - تۇيغۇغا باي، ئىپادىلەشكە ماھىر سەنئەتكار خەلق بولغان بولسىمۇ، ئۇزۇن مۇددەتلىك مۇستەملىكە كىشەنلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەركىن پىكىر قىلىشىنى؛ ئەدەبىيات

[9] « زەينىدىن يۈسۈپنىڭ خېتى »، شەرقىي تۈركىستان ئۇچۇر مەركىزىدىن ئېلىندى.

سەنئەت ۋە مەدەنىيەت ئارقىلىق مىللەتنىڭ روھى ھالىتىنى تەھلىل قىلىپ، مىللەتنى يېتەكلەشنى مەقسەت قىلىدىغان ئەسەرلەرنىڭ مەيدانغا كېلىشىنى چۈشەپ قويىدى. بىرىنچى قېتىملىق جۇمھۇرىيىتىمىز قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ئابدۇقادىر داموللام باشچىلىقىدىكى ئاقارتىش ھەرىكەتلىرى مەيدانغا كەلگەن بولسىمۇ، ئەمما كەڭ كۆلەملىك مائارىپ، ئىشلەپچىقىرىش، شەھەرلىشىشنىڭ ئومۇملىششى، نەشرىياتچىلىق، ئۇچۇر ـ ئالاقە ۋە قاتناشنىڭ تەرەققىي قىلىشى دېگەندەك ئامىللارنىڭ، ياۋروپادا سانائەت ئىنقىلابىدىن كېيىنكى باش كۆتۈرگەن رومانتىزمنى مەيدانغا كەلتۈرۈشى ۋە رومانتىزمدىن ئىلھاملانغان مىللەتچىلىك ئۇيغۇرلارغا يېتىپ كېلەلمىدى. ئۇيغۇرلار ياۋروپادىكى رومانتىزمدىن ئىلھام ئالغان دۆلەت قۇرۇشتىن ئىبارەت رومانتىك مىللەتچىلىكنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىمىدى. ھەتتا بەزى ئەدىبلىرىمىز ئۇيغۇرلارنىڭ تا ھازىرغىچە ئەركىنلىك تەرغىب قىلىدىغان بۇ ئېقىملاردىن مۇستەسنا ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدۇ. ئۇيغۇرلاردا گەرچە لۇتپۇللا مۇتەللىپتەك ئەركىنلىكنى تەرغىب قىلغۇچى شائىرلار، ئابدۇرەھىم ئۆتكۈر ۋە زوردۇن سابىردەك يازغۇچىلار چىققان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ خەلقنى ئويغىتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلغان ئەسەرلىرىنىڭ ھەممىسى تارىخى تەجرىبە ـ ساۋاقلارنى يەكۈنلىگەن ۋە رېئالىزمنى ئاساس قىلغان ھالدا ئەركىنلىك ئىزدەش بولۇپ، رومانتىزم ئېقىمىدىن مەيدانغا كەلگەن ئەركىنلىكنى تەرغىب قىلمىغان.

تارىخىمىزغا دىققەت بىلەن نەزەر تاشلايدىغان بولساق، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىككى قېتىملىق دۆلەت قۇرۇش جەريانىنىڭ پۈتۈنلەي ئىسلام دىنىنى ئۇيۇشۇش ۋە قوزغىلىش ئوبيېكتى قىلغانلىقى كۆرۈلۈپ يېتىمىز.

ئۇنداقتا ئۇيغۇرلارنىڭ بىرىنچى ۋە ئىككىنچى قېتىملىق دۆلەت قۇرۇش ئارزۇسىنى ئەكس ئەتتۈرگەن كۆرەشلىرىنىڭ ھەممىسى نوقۇل ھالدىكى دىني مىللەتچىلىك دەپ كېسىپ ئېيتالامدۇق؟ رومانتىك مىللەتچىلىك ئامىللىرى ئۇيغۇرلاردا زادىلا ئۆز ئىپادىسىنى تاپمىغانمۇ؟ ئەمەلىيەتتە ئۇيغۇرلاردا ئۆز مىللىتىدىن پەخىرلىنىش، ھېس ـ تۇيغۇ ۋە غەزەپ ـ نەپرەت تولۇپ تاشقان بولۇپ، رامكىلارنى، مۇستەملىكە قانۇن تۈزۈملىرىنى پاچاقلاپ، مىللەتنىڭ ئۆزىنى ئۆزى دېموكراتىك ھالدا ئىدارە قىلىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتەك رومانتىك

مىللەتچىلىكى، تەبىئىي ھالدا ئۇلارنىڭ دىنىي مىللەتچىلىكى بىلەن يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن. ئۇيغۇرلاردا بۇ خىل رومانتىك مىللەتچىلىك ئامىللىرىنىڭ تېپىلىشى گەرچە، ياۋروپادىكى گۈللەنگەن رومانتىزم ۋە سانائەت ئىنقىلابى بىلەن قىلچە مۇناسىۋەتسىز بولسىمۇ، ئەمما بىرىنچىدىن ئىنتايىن تۇغما شەكىلدە ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي خاراكتېرىدىن ئوزۇقلاندۇرۇلغان؛ ئىككىنچىدىن ئۇيغۇرلارنىڭ مىللەت سۈپىتىدىكى پەخىرلىنىش تۇيغۇسىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىككە تەرەققىي قىلىشىدىن ئوزۇقلاندۇرۇلغان (ئەلۋەتتە، دىنىي مەجبۇرىيەت ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلىگەن بولۇپ، بىز بۇ يەردە پەقەت رومانتىك مىللەتچىلىك ئامىللىرىنىڭ ئۇيغۇرلاردا تېپىلىشى ھەققىدىلا توختىلىمىز).

مەسىلەن: ئۇيغۇر سەنئەتلىرىدىن دارۋاز ئويۇنىغا ئوخشاش ئۆلۈمگە جەڭ ئېلان قىلىدىغان، باتۇرلۇقنى تەلەپ قىلىدىغان، ئات بەيگىسىگە ئوخشاش جەسۇرلۇق، ئەركەكلىك ۋە غۇرۇر تەلەپ قىلىدىغان ئويۇنلار، ساما ئۇسۇلىغا ئوخشاش ئەركىنلىك، بۆسۈپ چىقىش، كۈچ ئەكس ئەتتۈرۈلىدىغان ئۇسۇللىرىمىز، تاشۋاي مۇزىكىسىغا ئوخشاش ھەسرەت، مۇڭ ۋە قارشىلىق ئەكس ئەتتۈرۈلىدىغان مۇزىكىلىرىمىزنىڭ ھەممىسى، ئۇيغۇرنىڭ مىللىي خاراكتېرىگە يوشۇرۇنغان ئەركىنلىك ئۇچۇن پىداكارلىق كۆرسىتىش ئىستەكلىرىنى نامايەندە قىلىدىغان بولۇپ، نەتىجىدە بۇ مىللەتچىلىك ئىدىيىسىنىڭ تەرەققىي قىلىشىدا كەم بولسا بولمايدىغان ئامىللارنىڭ بىرىدۇر.

ئۆز مىللىتىدىن پەخىرلىنىش تۇيغۇسى، كىشىنىڭ تارىخىدىن، ئېتىقادىدىن، مەدەنىيىتىدىن، ئىنسانىيەتكە قوشقان تۆھپىسىدىن، تىل ۋە ئۆزگىلا تەۋە بولغان زېمىنى بولغانلىقىدىن، شۇنداقلا ئادالەتسىزلىككە قارشى تۇرالىشىدىن ئىبارەت بۇيۇك قەھرىمانلىق روھىدىن پەخىرلىنىش بولۇپ، ئۇيغۇرلار ئىنسانىيەت تارىخىغا « ئون ئىككى مۇقام » ، تۈركى تىللار دىۋانىدەك قىممەتلىك قامۇس، « قۇتادغۇبىلىك»كە ئوخشاش دۆلەت باشقۇرۇش قانۇنلىرىنى ۋە يەنە بىز بۇ يەردە تىلغا ئالالمىغان نۇرغۇن ئۆلمەس ئەسەرلەر بىلەن ئۇنتۇلماس تۆھپىلەرنى قوشتى. ئۆز تارىخىدا ئىمپېرىيە ۋە جۇمھۇرىيەتلەر قۇردى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇيغۇرنىڭ كىملىكىنى كۆرسىتىدىغان، پەخىرلەندۈرىدىغان، ئۇنى ئۆز كىملىكىگە ۋە ۋەتەن

سۆيگۈسگە مەھكەم باغلايدىغان ئامىللار بولۇپ، مىللەتچىلىكنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە تەرەققىي قىلىشىدا ئۆزىنى نامايەن قىلىدۇ.

خىتاي ھۆكۈمىتى بىزدىكى مىللەتچىلىك تۇسنى ئالغان ياكى ئالمىغان قوزغۇلۇشلارنىڭ ھەممىسىنى تېررورىزمغا باغلاشقا تىرىشتى. مەيلى غۇلجا ۋەقەسى، ياكى ئۈرۈمچى ۋەقەسىدەك تىنچلىق بىلەن باراۋەرلىك تەلەپ قىلغان كوللىكتىپ ھەرىكەتلەر بولسۇن ياكى بارىن ئىنقىلابىدەك مىللەتچىلىك تۇسگە ئىگە، خىتايغا شەرت قويغان قوراللىق قوزغىلاڭلار بولسۇن، ھەممىسىنى زوراۋانلىق تۇسىدىكى مىللەتچىلىك ياكى تېررورىزم دەپ تەرىپلەپ كەلدى. ھەتتا ئۇيغۇرلارنى مىللەتچىلىككە ئۇل سالىدىغان مىللىي كىملىكىدىنمۇ ئەندىشە قىلىدىغان قىلىۋەتتى. مەسىلەن: خىتاي مىللەتلەر گېزىتىنىڭ 2015 - يىلى 6 - ئاينىڭ 23 كۈنىدىكى سانىدا، « كىملىكتىكى مىللىتى دېگەن تۈرنى بىكار قىلىش كېرەكمۇ؟ » دېگەن تېمىدا بىر ماقالە بېسىلغان بولۇپ، ماقالىدە 2012 - يىلى بەزىلەر كىملىكتىكى مىللىتى دېگەن سۆزنى چىقىرىۋېتىشنى تەلەپ قىلغان بولسىمۇ، رەت قىلىنغانلىقتىن بۇ تەلىپىنىڭ ئەمەلگە ئاشمىغانلىقى تىلغا ئېلىنغان.

ئۇنىڭدىن باشقا مەزكۇر ماقالىدە، بۇ ئۇقۇمنىڭ مىللىي ئايرىمچىلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، خىتايدىكى مىللەتلەرنىڭ چوڭ قوشۇلۇشىغا تەسىر يەتكۈزىدىغانلىقى ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولۇپ، كىملىكتىكى مىللىتى دېگەن يەرگە يېزىلغان ئۇيغۇر سۆزىنىڭ تېررورىزمنى سۇيىئىستېمال قىلىپ، ئۇيغۇرلارنى ماشىنىغا ئالماسلىق، ئۇلارغا ياتاق بەرمەسلىك، ئۇلارنى نۇرغۇن جەھەتلەردە يەكلەشنى كەلتۈرۈپ چىقارغانلىقى تىلغا ئېلىنغان. ھەتتا ئۇگاندادىكى خۇتۇ ۋە تۇتسىدىن ئىبارەت ئىككى مىللەتنىڭ ئەسلى بىر مىللەت بولۇپ، ئىككىگە ئايرىپ مۇئامىلە قىلىنغاندىن كېيىن، ئىككى مىللەت ئوتتۇرىسىدا ئۆچمەنلىك ۋە قىرغىنچىلىق پەيدا بولغانلىقىنى مىسال قىلىپ ئۆتكەن.

يىغىنچاقلىغاندا، ئېغىر دەرىجىدىكى كەمسىتىش، كىملىكتىكى « ئۇيغۇر » ئىبارىسى تۈپەيلىدىن قاتتىق تەكشۈرلۈش، چەتكە قېقىلىش، ھەتتا سەۋەبسىز تۇتقۇن قىلىنىش، ئىز دېرەكسىز يوقىتىۋېتىلىش خەۋپىگە ئۇچراۋاتقان

ئۇيغۇرلاردا، ئۇيغۇر كىملىكىدىن ۋاز كېچىش پىكىرلىرى مەيدانغا كېلىشكە باشلىدىمۇ قانداق؟

ئەگەر شۇنداق بولسا، بۇ بىر مىللەتنىڭ يوقلىشىنى كۆرسەتمەمدۇ؟ كىملىكتىكى « ئۇيغۇر » ئىبارىسىنى ئۆچۈرۈپ تاشلاش ئارقىلىق، ئۇيغۇرلارغا قارىتىلىۋاتقان ئومۇمىي مىللىي كەمسىتىشنى ئازلىتىپ، ئۇلارنى خىتايدىكى باشقا مىللەتلەر بىلەن ئوخشاش مۇئامىلىگە ئېرىشتۈرگىلى بولامدۇ؟ كىشىنى ئەندىشىلەندۈرىدىغان مۇمكىنچىلىك شۇكى، « ئۇيغۇر » دېگەن بۇ ئىسمنى ئەڭ باشتا كىملىكتىن يوقىتىش، بارا - بارا جەمئىيەتتىن يوقىتىشقا ئېلىپ بارىدۇ. كىملىكسىز بۇ مىللەتتە پەخىرلىنىش، ئۆزىگە ئىشىنىش، كىملىكنى مەنبە قىلغان ئەركىنلىككە ئىنتىلىشنىڭ ھەممىسى سۇسلىشىدۇ. ئۇ ئەنئەنىسىنى كىمگە ۋاكالىتەن ساقلايدۇ؟ مانا بۇنىڭدىن ئەگەر مىللەتچىلىك يوقالسا شەرقى تۈركىستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ كىم بىلەن قوشۇلۇپ كېتىدىغانلىقى ياكى كىمگە ئايلىنىپ قالىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس ئەمەس.

كىملىكى يوقالغان بىر مىللەت گەرچە ئېتىقادىنى ساقلاپ قالسىمۇ، ئەمما تىلىنى قوغداپ قېلىشقا پەرۋاسىز مۇئامىلە قىلىشى ۋە تىلىنىمۇ يوقىتىشى مۇمكىن. چۈنكى ئۇ ئۆزىنى ئۇيغۇر دەپ ھېسابلىمىسا، ئۇنىڭ ئۇيغۇرچە سۆزلىشىنىڭ ھاجىتى قالمايدۇ، ئەلۋەتتە. تىلنىڭ بىر مىللەتنىڭ مىللەتچىلىك روھىنى يېتىلدۈرۈشتىكى رولى، خۇددى باشقا تارىخى مىراسلىرىغا ئوخشاشلا مۇھىم. دۇنيادىكى نۇرغۇن مىللەتلەر مىللەتچىلىكنى كۈچەيتىشتە ئۆز مىللىتىنىڭ تىلىنى كۈچەيتىشنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويغان. بۇنىڭ مىساللىرىدىن بىرى، 1920 - يىللاردا ئۆتكەن ئىراقلىق گېنېرال ئەل ھۇسرى، ياۋروپا مۇستەملىكچىلىكىگە قارشى ئويغانغان ئەرەب مىللەتچىلىكىنىڭ تۈزۈلۈشىدە ئەڭ چوڭ رول ئوينىغان بولۇپ، گەرچە ئۇنىڭ ئانا تىلى تۈركچىسى بولسىمۇ، ئەمما ئۇ ئەرەب تىلى بىلمىگەنلەرنى ئەرەب دەپ ئېتىراپ قىلماسلىقنى يولغا قويغان[10]. ئەرەب

[10]« مىللەتچىلىكنىڭ ئەۋج ئېلىشى: ئەرەپ دۇنياسى، تۈركىيە ۋە ئىران »، كىندلە نۇسخىسى (173).

The Rise of Nationalisim: The Arab World, Turkey, Iran kindle edition. Location 173

مىللەتچىلىكى ئەنە شۇ ئەرەب تىلىنى ساقلاش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش جەريانىدا كۈچىيىش بىلەن بىرگە، كىملىكىنى ئىنتايىن گەۋدىلىك ھالدا ساقلاپ قالدۇ.

مىللەتچىلىك چۈشەنچىمىزنىڭ يۈزەكى بولىشى تۈپەيلىدىن، مىللەتچىلىك دېيىلگەندە بەزىلىرىمىز ئۆز مىللىتىنى باشقا ھەممە مىللەتتىن ئۈستۈن كۆرۈش، باشقا مىللەتنى كەمسىتىش دېگەن خاتا چۈشەنچىنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرىۋالىمىز. بۇ ھەقتە يۇقىرىدا تەپسىلى توختۇلۇپ ئۆتكەنىدىم. بۇ يەردە پەخىرلىنىش تۇيغۇسى بىلەن، ئۆز مىللىتىنى باشقىلارغا سېلىشتۇرۇپ ئۈستۈن كۆرۈش ئارقىلىق، باشقىلارنى پەس كۆرۈش تۇيغۇسىنى ئايرىلاشتۇرۇپ قويماسلىقىمىزنى ئۈمىد قىلىمەن.

پەخىرلىنىش تۇيغۇسى، يەنى بىر مىللەتنىڭ مىللەت بولۇپ شەكىللەنگەن تارىخى، ئېسىل خاراكتېرى، ئېسىل ئۆرپ ـ ئادىتى، تىلى، مەدەنىيىتى، سەنئىتى قاتارلىق قەدىرلەشكە تېگىشلىك بولغان، باشقىلارغا ئوخشىمايدىغان ئۆزگىچە خاس سۈپەتلىرى ۋە مەنىۋى بايلىقلىرىدىن پەخىرلىنىپ ئۇنى ئۆزگىچە سىگدۈرۈش؛ بۇ ئارقىلىق ئۆزگىچە ئىشىنىش ۋە ئىلھام ئېلىپ تۇرۇشنى كۆرسىتىدىغان بولۇپ، كەمسىتىش تۇيغۇسى بىلەن ھېچقانداق مۇناسىۋىتى يوق. بۇ، بىر ئىنساننىڭ ئۆزگە ئىشىنىش تۇيغۇسى بىلەن ھاكاۋۇرلۇق تۇيغۇسىنىڭ پەرقىگە يەتمىگىنىگە ۋە ئايرىلاشتۇرىۋەتكىنىگە ئوخشايدۇ. كونىلار ئېيتقاندەك، باشقىلارغا غادىيىپ ئۆزىنى ھەممىدىن ئېسىل ۋە ئۈستۈن كۆرۈش پەقەت بىر ئەھمەقنىڭ ھاكاۋۇرلىقى بولۇپ، بۇ ئۆزگە ئىشەنگەنلىك ئەمەس. ئۆزگە ئىشىنىش، ئەمىلىيەتتە ئۆزىنى ھېچكىمگە سېلىشتۇرماسلىق، يەنى باشقىلارنى ئۆزىدىن تۆۋەنمۇ كۆرمەسلىك، ئۈستۈنمۇ كۆرمەسلىكتۇر. خۇددى ئاجىز كىشىلەر باشقىلارنى كەمسىتىش ئارقىلىق ئۆزىدىكى قۇسۇرلارنى ياپماقچى بولغىنىغا ئوخشاش، روھى ۋە ئەخلاقى نوقتىدىن ئاجىز مىللەتلەرلا باشقا مىللەتنى كەمسىتىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ كۈچىنى كۆرسەتمەكچى ياكى يۆت تىرەپ تۇرماقچى بولىدۇ. تارىخىي ئۇلى چىڭ،

مەدەنىيىتى كۈچلۈك، پسىخولوگىيىسى ساغلام مىللەت ئۆزىگە ئىشىنىدىغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆزىنى بۇ شەكىلدە ئىپادە قىلىشىنىڭ ھاجىتى بولمىسا كېرەك.

ئىسلامدىكى ئۇممەتنىڭ بىرلىشىشمۇ يەنە بىر تەرەپتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، مىللەتچىلىك قىلىپ باشقا مىللەتنى كەمسىتمەسلىككە، بولۇپمۇ ئۆز مىللىتىنى سۆيۈش ۋە پەخىرلىنىش تۇيغۇسىنى، باشقىلار ئۇستىدىن كىبىرلىك قىلىش بىلەن ئارىلاشتۇرۇۋەتكەن خاتا چۈشەنچىلەرگە قارىتىلغان رەددىيەدۇر. ئۇ ھەرگىزمۇ تاجاۋۇز قىلىپ بېسىۋالغان مۇستەملىكىچى ياۋۇز مىللەتكە باش ئەگمەسلىك، ئۆز مىللىتىنىڭ مەنپەئەتىنى ھەممىدىن ئۇستۈن قويۇپ ئىزدىنىش ۋە تىرىشىش روھىدىن ئىبارەت مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇشنى كۆزدە تۇتمايدۇ. مۇبارەك ھايات كىتابىمىز « قۇرئان »نىڭ باشتىن ئاخىر ھەق ئادالەتنى تەرغىب قىلغانلىقى ھەممىمىزگە ئايان. مىللەتچى بولۇش ۋە مىللەتچىلەرنىڭ ھەق ناھەق تۇيغۇسى تۈپەيلىدىن، ھەق ـ ئادالەت ۋە توغرا ئۈچۈن كۈرەش قىلىش نىشانى « قۇرئان »دىكى ئىبادەتنىڭ جۈملىسىدىن ئەمەسمۇ؟

ئالدىنقى قىسىمدا نېرۋاشۇناس داۋىد ئەنگلەمەننىڭ كۆز قاراشلىرىنى مىسال قىلىپ ئۆتكىنىمىزدەك، پسىخولوگىيە ئالىملىرى ھەر بىر مىللەتنىڭ مېڭىسىدىكى ئاڭ ۋە ئېقىمىنىڭ يېتىلىشىنىڭ، مىللەتنىڭ ياشىغان مۇھىتى، تارىخى، تېررىتورىيىسى، دىنىي ئەقىدىسى ۋە مىللىي خاراكتېرى بىلەن ئوڭ تاناسىپ بولىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ كەلمەكتە. ئۇيغۇرلارنىڭ مىللەتچىلىك ئېڭىنىڭ يېتىلىشىمۇ ئۇنىڭ دىنىي ئەقىدىسى، ياشىغان مۇھىتى ۋە مىللىي خاراكتېرى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. قايسى خىل مىللەتچىلىك ئېڭىنى يېتىلدۈرۈشنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولىدىغانلىقى ھەققىدە ئويلانغان ۋاقتىمىزدا، بۇ ئامىللارنى نەزەردىن ساقىت قىلماسلىق كېرەك.

بىزدىكى گۈزەل غايىنىڭ دۈشمىنى ـ مەسئۇلىيەتسىزلىك

ئۆزىڭىزگە مەسئۇلىيەتچان بولۇڭ. سىز بەلكىم پەسىللەرنى، شامالْلارنى ئۆزگەرتەلمەسلىكىڭىز مۇمكىن، ئەمما سىز ئۆزىڭىزنى ئۆزگەرتەلەيسىز.

جىم روخن

ھەر بىر ئۇيغۇر، ھەتتا ئەڭ ئۈمىدسىز بىر ئۇيغۇرنىڭمۇ يۈرىكىنىڭ بىر يەرلىرىدە، « مۇستەقىل بىر ۋەتىنىم بولغان بولسىچۇ! » دېگەننى ئارزۇ قىلىدىغانلىقى ھەممىمىزگە ئايان. خىتاينىڭ قىزىل پاسپورتىنى ئەمەس، كۆك رەڭلىك شەرقىي تۈركىستان پاسپورتىنى شەرەپ بىلەن كۆتۈرۈپ يۈرۈشنى كىممۇ خالىمىسۇن؟ ۋەتەن ئىچىدە ئۆزىمىزنىڭ پارلامېنت بىنالىرىدا يۈرۈشنى، ۋەتىنىمىزنى قوغدىيالايدىغان باتۇر، كۈچلۈك ئارمىيىمىز، ئادىل دېموكراتىك سوت، تەرەققىي قىلغان ھەقسىز مائارىپىمىز ۋە سەھىيە، پۈتۈن دۇنياغا ئېچىۋېتىلگەن ئەركىن بازا تۈزۈمى، ھەر كۈنى بەش ۋاقىت ئەزان ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان كۈچلۈك مۇسۇلمان دۆلىتىمىز بولىشىنى كىممۇ ئارزۇ قىلمىسۇن؟

« مەن شەرقىي تۈركىستانلىق، ئۆز تۇپرىقىمدا، تۇغۇلغان يېرىمدە ياشىيالايمەن، قورقماي ئەركىن پىكىر قىلىش ھوقۇقۇم بار، ئۆزۈم توغرا دەپ تاللىغان يولدا مېڭىش ۋە خاتا دەپ قارىغان ئىشلارغا، ھەقسىزلىققە قارشى تۇرۇش ئەركىنلىكىم بار. ھەممە دۆلەتنى باشقۇرغۇچىلارنى تاللاپ سايلاش ۋە ئۇلارغا بىلەت تاشلاش ھوقۇقۇم بار » دېيىشنى كىممۇ خالىمىسۇن؟ مانا بۇ ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئەڭ چوڭ ئارزۇسى بولۇپ، بۇنداق ئارزۇنىڭ مىللەتنىڭ ھەر بىر پۇشتىدا بولىشى ناتايىن. ئەمما سىز ئەركىنلىكنى سۆيىدىغان، بويۇنتۇرۇقلاردىن قۇتۇلۇشنى خالايدىغان، ئۆزىڭىزنىڭ مۇستەقىل بىرى ئىكەنلىكىدىن پەخىرلىنەلەيدىغان بىرى بولماقچى بولسىڭىز بۇ ئارزۇ چوقۇم سىزدە بار. گەرچە ئۇ ھەرىكەت باسقۇچىنى ئالالمىغان، مىللەتچىلىككە قاراپ تەرەققىي قىلالمىغان

تەقدىردىمۇ بۇ ئارزۇ سىزدە بار. ئەمما سىز ئۈمىدسىز، چۈشكۈن، بېقىنما ۋە قۇللۇقىڭىزنى ئازاب بىلەن ئېتىراپ قىلغان ئۇيغۇر بولسىڭىز ياكى مېڭىڭىز خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن پۈتۈنلەي يۇيۇلغان بولسا ئۇ ھالدا بۇ ئۇلۇغۋار ئارزۇ سىزدە يوق.

دۇنيادىكى قۇللۇق تۈزۈمىدىن قۇتۇلغانلار، مۇستەقىللىق ۋە ئەركىنلىككە ئېرىشكەنلەرنىڭ ھەممىسى، قانداقتۇر ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرىدەك تاشقى ئامىل ۋە دۇنيا سىياسەتلىرىنىڭ ئۆزگىرىشىگە توغرا كېلىپ قالغانلىقتىن ياكى بىر كېچىدە ئۇخلاپ قوپسا تەقدىرى ئۆزگىرىپ قالغانلىقتىن ئەمەس، بەلكى ئەڭ دەسلەپتە يۈرىكىگە ئەركىنلىككە ئېرىشىشتىن ئىبارەت بىر ئارزۇنى تىكلىگەنلىكى، ئىشق ئوتىنى ياققانلىقى ئۈچۈن ئېرىشكەن.

« قۇرئان» دا ئالەمنىڭ يارىتىلىشى ھەققىدە توختالغان بەقەرە سۈرىسىنىڭ 3 ـ ئايىتىدە مۇنداق دېيىلگەن:

« تەقۋادارلار غەيبكە ئىشىنىدۇ، نامازنى ئادا قىلىدۇ، ئۇلار بىزنىڭ ئۇلارغا ئاتا قىلغانلىرىمىزنى ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلىدۇ ».

بىز ئاللاھ بىزگە ئاتا قىلغان بايلىقلاردىن تولۇق پايدىلىنالىدۇقمۇ؟ ئاللاھنىڭ رىزاسى يولىدا ئىنسانىيەتنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن، ئادالەت ئۈچۈن ئىشلىتەلىدۇقمۇ؟ قىسقىسى ھەر بىر شەخس ئۆزىمىزدىكى ئەۋزەللىك ۋە بايلىقنى بايقىيالىدۇقمۇ؟ تېپىپ چىقالىدۇقمۇ؟ (بۇ نوقتىدىكى بايلىق پەقەت پۇل، مال ـ دۇنيالا ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ بىزگە بەرگەن بارلىق بايلىقلىرىنى كوزدە تۇتقانلىغى ئۈچۈن،پەقەت پۇل ماللىرىمىزدىن ئاللاغا شۈكۈر ئېتىدىغانلىغىمىزنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن زاكات بېرىشنىلا ئەمەس، بەلكى بىز ئىگە بولغان ئىنسانىيەتكە مەنپەئەتى تېگىدىغان ھەممە نەرسىدىن زاكات بېرىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ. بەدىنىمىزدىكى ھەر بىر ئەزامۇ ئاللاھنىڭ بىزگە بەرگەن نېمىتى بولۇپ، ئۇنى توغرا يولدا ئىنسانىيەتنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن ئىشلەتمەسلىكنىڭ ئىسراپچىلىق، يامان ئىشلارغا ئىشلىتىشنىڭ گۇناھ ئىكەنلىكى ئېنىق ئەمەسمۇ؟).

ئەگەر سىز ئۆزىڭىزنىڭ چوقۇم باشقىلاردەك ياكى باشقىلارغا ئوخشمايدىغان كىچىككىنە بىر ئىشنى قىلالىشىڭىزغا ئىشەنسىڭىز ۋە بۇ ئىشەنچنى بىز يۇقىرىدا تەكىتلىگەن ئۇلۇغۋار ئارزۇغا باغلىيالىسىڭىز، ئۇنداقتا سىز بۇ ئارزۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن قەدەم باسالايسىز . بۇنىڭ ئۈچۈن نېمىلەردىن قۇتۇلۇش كېرەك؟

1. ئاغرىنىش كېسىلى

فىرانسىيەلىك مەشھۇر پەيلاسوپ روسسو (Jean_Jacques Rousseau) : « ياخشى ئادەم تېگىدىنلا تەبىئي بولىدۇ، جەمئىيەتتە ئەركىنلىك، مۇستەقىللىق، باراۋەرلىك، كۆيۈنۈش، مېھرى شەپقەت ۋە سۆيگۈ مۇھەببەت ئۈچۈن تۆھپە قوشالايدۇ » دەپ قارىغان بولۇپ، بۇ ئۇنىڭ بىر كىشىنىڭ ياخشى ياكى يامان ئىكەنلىكىگە ۋەياكى ئەخلاقىغا باھا بېرىشتىكى پرىنسىپى بولغان.

ئۇيغۇرلاردىمۇ كىشىلەرگە تەبىئەتكە قاراپ باھا بېرىدىغان ئادەت بار. مەسىلەن: بىزدە ناچار ئادەملەرگە « قېنى بۇزۇق »، « تۇخۇمى ياخشى ئەمەس »؛ ئېسىل ئادەملەرگە « خېمىتۇرۇچى ياخشى »، « تېگى ياخشى كىشىلەر » دەپ باھا بېرىمىز.

ئۇيغۇرلار ھازىرغىچە، ھەقىقەتنى ياقلايدىغان، باشقىلارغا باراۋەر مۇئامىلە قىلىدىغان، مېھرى ـ شەپقەت تۇيغۇسى كۈچلۈك مىللەت بولۇپ، ئۆزىنى، ئائىلىسىنى ۋە مىللىتىنى قەدىرلەيدىغان، تەبىئەت ۋە جانلىقلارنى ئاسرايدىغان، قەلبى دەريادەك كەڭ، ئېسىل ئەنئەنىۋى ئەخلاقىنى ساقلاشقا تىرىشىپ كەلدى. ئۇنداقتا ياخشى ئىنسان بولۇپ ياشاش ۋە جەمئىيەتكە تۆھپە قوشۇش قانداق ۋۇجۇدقا چىقىدۇ؟ بۇ بىر تەرەپتىن ياراتقۇچىغا قىلىدىغان ئىبادىتىمىزنىڭ تەقەززاسىدىن بولسا؛ يەنە بىر تەرەپتىن ئىنسانىنىڭ ئۆزىگە ۋە ئۆز خەلقىگە، تەبىئەت دۇنياسىغا بولغان مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىدىن ۋە شۇ مەسئۇلىيەت

تۇيغۇسنى يېتىلدۈرۈشتىن تۇغۇلىدۇ. ئۇنداقتا مەسئۇلىيەت تۇيغۇسنى قانداق يېتىلدۈرلىدۇ؟

ئۆز ئىشىنىڭ مەسئۇلىيتىنى تولۇق ئۈستىگە ئالالايدىغان، مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى كۈچلۈك كىشىلەر كۆپىنچە مۇنداق ئىككى خىل خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولغان كىشىلەردىن بولىدۇ:

بىرىنچىسى، ئۇلار ھەرقانداق ئىشتا مەغلۇپ بولغاندا، مەسئۇلىيەتنى باشقىلاردىن ئەمەس ئۆزىدىن ئىزدەشكە تىرىشىدۇ. باشقىلاردىن ئاغرىنىدىغان مىجەز ئۇلاردا ئەسلا بولمايدۇ، ئاغرىنىشقا كېتىدىغان ۋاقىت ۋە ئېنېرگىيەنى ئۇسۇل چارە ئىزدەشكە ئىشلىتىدۇ. ئىككىنچىسى ئۇلاردا پەرۋاسىزلىق يوق.

مەن يېقىندا، ياۋروپادا بىر ئۆمۈر شەرقىي تۈركىستانىنىڭ كۆك بايرىقىنى كۆتۈرگەن ۋەتەنپەرۋەر بىر ئۇيغۇر زاتىنىڭ جىنازا نامىزىغا، « خىتاي ھۆكۈمىتىدىن قورقىمىز » دېگەن باھانە بىلەن ئاران ئون نەچچە ئادەم قاتناشقانلىقىنى ئاڭلىغىنىمدا ئىنتايىن ئازابلاندىم. كىشىلەرنىڭ: « رەھمەتلىك ئوت يۈرەك ۋەتەنپەرۋەر ئىدى، لېكىن بۇنداقلارنىڭ قەدرى بولمايدۇ. بىر ئۆمۈر مۇساپىرلىقتا ئۆتكىنىنىڭ ئۈستىگە جىنازا نامىزىغىمۇ تۈزۈك ئادەم كەلمىدى. ئۇيغۇر زادى پىداكارلارنىڭ قەدرىنى قىلىشنى بىلمەيدۇ » دېگەن چۈشكۈن ئىنكاسلىرىنى ئاڭلىدىم. ئەگەر بۇ ۋەتەنپەرۋەر زاتنىڭ روھى بىز ئاڭلىغان ئىنكاسلاردەك ئويلىمىغان بولسىچۇ؟ بەلكىم ئۇ « مەن ئاللاھنىڭ ۋە مىللەتنىڭ ئالدىدا قولۇمدىن كېلىدىغان مەجبۇرىيەتنى ئادا قىلدىم. ۋەتەننى سۆيۈش روھىدىن ئىبارەت گۈزەل ئەنئەنىنى ئەۋلادلارغا قالدۇرۇپ كەتتىم، بۇ بەلكىم مېنى جەننەتكە ئېلىپ ماڭىدىغان ساۋابلارنىڭ بىرى. مەن بەربىر يالغۇز كېتىمەن. جىنازا نامىزىمغا ئادەم كېلىش كەلمەسلىكى مۇھىم ئەمەس، ئۇلار مەن بىلەن بەربىر ئۇ دۇنياغا بىللە كېتەلمەيدۇ » دەپ ئويلاۋاتقان؛ جىنازا نامىزغا كىشىلەرنىڭ كەلمىگىنى ئۈچۈن ھېچ ئازابلانمىغان، باشقىلاردىن ھەرگىزمۇ ئاغرىنمىغان، روھى ئىنتايىن خاتىرجەم ياتقاندۇ، بەلكىم.

يەنە بەزى كىشىلەرنىڭ مىللىتى ئۈچۈن ئىقتىسادىي ۋە باشقا جەھەتلەردىن تۆھپە كۆرسەتكەندىن كېيىن، مىللەت مېنى كۆتۈرۈپ ئەزىزلىشى، مەشھۇر قىلىشى كېرەك ئىدى، بۇ مىللەت ئەجرىمنى كۆرمىدى، دەپ ۋايسىغانلىقىنىمۇ كۆردۈم، گەرچە بۇلار ئىنتايىن ئاز سانلىق بولسىمۇ.

بىز نېمىشقا خەلق بىزنى سۆيۈپ كۆككە كۆتۈرگەندە نەتىجىلىرىمىزنىڭ ھەممىنى ئۆزىمىزدىن كۆرىمىز ۋە ئۆزىمىزدىن پەخىرلىنىمىز؟ بىز شۇنچە بەدەل تۆلىسەكمۇ خەلق قەدرىمىزنى قىلمىغاندا، نېمە ئۈچۈن پۈتۈنلەي باشقىلاردىن ئاغرىنىمىز؟ باشقىلار ماڭا رەھمەت ئېيتمىدى، قىلغان ئىشىمنىڭ قەدرىنى بىلمىدى دەپ، ھەتتا قىلىۋاتقان ئىشىمىزدىن ۋاز كېچىمىز؟ نەتىجىدە قىلىۋاتقان ئىشىڭىز ئۆزىڭىزنىڭ ئۆزىڭىزگە، ۋەتەن ئالدىدىكى ۋىجدانىڭىزغا مەسئۇل بولۇش ئۈچۈنغۇ؟ نېمە ئۈچۈن باشقىلاردىن مەسئۇلىيەت سورۇشتۇرىمىز؟ نېمە ئۈچۈن ئۇن - تىنسىز شېھىت بولغان، ھەتتا بىز ئىسمىنىمۇ بىلمەيدىغان مۇجاھىدلىرىمىزدىكى روھ بىزدە يوق؟

يەنە، ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن ئاغرىنىپ « ئۆتمۈشتىكى پۇرسەتلەرنى قولدىن بېرىۋەتتى »، « خائىنلىق قىلدى »، « ھوقۇق تالاشتى »، « ئاخىرىدا ۋەتەننى قولدىن بېرىۋەتتى » دېگەن نۇرغۇن ئۇيغۇرلارنى كۆردۈم. ئۆتمۈش پەقەت ساۋاق ئېلىش ئۈچۈن كېرەك، ئەمما ئۇنىڭ ۋەتەنگە بولغان شەخسىي مەسئۇلىيىتىڭىزنىڭ يېرىمىنى كۆتۈرۈپ بېرىدىغان مەجبۇرىيىتى يوق.

يەنە، ئۆزىنىڭ كىملىكىدىن نومۇس قىلىپ ئۇيغۇر دېيىشنى خالىمايدىغان، زارلىنىپ: « ئەجەبمۇ بىچارە، ۋەتەنسىز كىچىك مىللەتتىن تۇغۇلۇپ قاپتىمەن » دەيدىغان نۇرغۇن ئۇيغۇرلارنى كۆردۈم. سىز ۋەتەنسىزمۇ؟ ياق! ۋەتىنىڭىز بار ئىدى ۋە بولغان ئىدى، ئۇنى باشقىلار تارتىۋالدى. ئۇنى « ۋەتىنىم بار ئىدى، ئىسمى شەرقىي تۈركىستان ئىدى، خىتاي بېسىۋالغان! » دېيىشنىمۇ خالىمىسىڭىز، ۋەتىنىڭىزنى ھېچكىم بىلمەيدىغان، ھېچكىمنىڭ ئاغزىدا تەلەپپۇز قىلىنمايدىغان قىلىۋېتىپ بارغان دەل ئۆزىڭىز ئەمەسمۇ؟ سىز ئالدى بىلەن ۋەتىنىڭىزنى، ۋەتىنىڭىزنىڭ ئىسمىنى قوبۇل قىلغاندا، ئاندىن باشقىلار قوبۇل

قىلىدۇ. ۋەتىنىمىز بېسىۋېلىنغان دەپ نۇمۇس قىلىشقا تېگىشلىك كىشىلەر بىز ئەمەس، بەلكى ئۇنى بېسىۋالغۇچى تاجاۋۇزچى خىتاي ھۆكۈمىتى بولۇپ، تاجاۋۇزچىلىق بىر جىنايەت! ئۇنداقتا بىز ئەمەس، ئەكسىچە جىنايەتچى نۇمۇس قىلىشى كېرەك. چۈنكى بىز گۇناھكار ئەمەس، جىنايەتچى گۇناھكار. ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئۆتمۈشتىكى ئاجىزلىقى ياكى دۇنيا ۋەزىيىتى ۋە جۇغراپىيەلىك ئورنىمىزنىڭ ئىستراتېگىيىلىك ئەھمىيىتى نوقتىسىدىكى تەلەيسىزلىكلەر بىزنىڭ خاتالىقىمىز ئەمەس، بىزنىڭ گۇناھىمىز ئەمەس. مەسئۇلىيىتىڭىزنى ئادا قىلىش ئۈچۈن، ئانا ۋەتەننى قايتۇرۇپ ئېلىش ئۈچۈن قولىڭىزدىن كەلگەنچە تىرىشالىسىڭىز؛ ئۆزىڭىزنىڭ خىتايدىكى بىر قۇل ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلماي: «ياق، مەن خىتاينىڭ بىر پارچىسى ئەمەس، مەن ئۇلارنىڭ قۇلى ئەمەس، مەن مۇستەقىل بولۇشۇم كېرەك! ئەركىن ياشىشىم كېرەك! » دېيەلىسىڭىز؛ روھىڭىز ۋە زېھنىيىتىڭىزنىڭ ئەركىنلىكىنى قولغا كەلتۈرەلىسىڭىز؛ « زۇلۇم ئاستىدا ياشاۋاتقان مىللىتىم ئۈچۈن خىتايغا قارىشى قايسى يول، قايسى تاكتىكا قولۇمدىن كەلسە شۇ يول بىلەن قارشى تۇرالايمەن، ۋىجدانىمنى ساتمايمەن » دېيەلىسىڭىز، نېمە ئۈچۈن نۇمۇس قىلىپ ئۆز كىملىكىڭىزنى يوشۇرغۇدەكسىز؟

يەنە نۇرغۇنلىرىمىز ئۈمىدسىز ھالغا چۈشتۇق، خىتايغا قارشى تۇرۇشتا تەۋەررۇمەسلىك ئايىغى چىقمايدىغان بىر يولمۇ؟ بىز خاتا قىلىۋاتامدۇق؟ دەپ ئويلىساق؛ يەنە نۇرغۇنلىرىمىز بىز خىتايغا قارشى چىققانلىقىمىز ئۈچۈن خىتاي بىزنى باستۇرۇۋاتىدۇ، قارشى چىقمىغان بولساق، خىتاي بىزنى بۇ قەدەر ئېغىر باستۇرمىغان، ئۇلار بىلەن كېلىشىپ ياخشى ئۆتكەن، كۆپ قان تۆكۈلمىگەن بولاتتى دەپ ئويلىدۇق. بىزنىڭ مېڭىمىز پۈتۈن ياكى يېرىم ھالدا يۇيۇلغان بولۇپ، خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇيغۇرلارنىڭ كۆپ سانلىقىنىڭ مېڭىسىنى مەلۇم دەرىجىدە قايتا پروگراممىلاشتۇرۇش مەقسىتىگە يەتتى. بۇ ھەقتە كېيىنكى باپتا تەپسىلىي توختىلىمىز.

يىغىنچاقلىغاندا، ئەگەر سىز ۋەتەنگە يېتىشتىن ئىبارەت بىر نىشان ۋە ئارزۇنى تۇرغۇزسىڭىز، بۇ ئارزۇغا يېتىشتىكى بىرىنچى ئامىل ئۆزىڭىزنىڭ مەسئۇلىيىتىنى 100% تونۇش! بۇ، خۇددى شەخسنىڭ ئىسسىق ئۆي، خاتىرجەم ئائىلە، باياشات

تۇرمۇش ياكى ھاياتتا ئۇنى قانائەتلەندۈرىدىغان ھەرقانداق ماددىي نەرسىگە ئېرىشمەكچى بولسا، بۇنىڭ ئۈچۈن قىلىشقا تېگىشلىك مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئېلىشى كېرەك بولغىنىدەك ئىنتايىن ئەقەللىي ۋە ئاددىي بىر ئۇقۇم. ئاشۇ گۈزەل غايە ئۈچۈن، بىر ئۇيغۇرنىڭ ئۆزىگە تېگىشلىك مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالماسلىقى ئۇنىڭ ئۆز ئۆزىگە سەمىمىي بولمىغانلىقىنى نامايەن قىلىدۇ. بۇ خۇددى « چوقۇم ئورۇقلىشىم كېرەك » دەپ ئارزۇ قىلغان كىشىنىڭ، يەنىلا ئۆزىگە سەمىمىي بولالماي ئوغرىلىقچە كۆپ تاماق يەۋالغىنىدەك؛ ئۇنىۋېرسىتېتنى ئوقۇۋېتىپ كۆڭۈل ئېچىش كۈنلىرىدىن مەھرۇم قالماسلىق ئۈچۈن دەرسلەرگە چىقماي، مەكتەپتىن ھەيدەلگەن كىشىلەرنىڭ ئۆزىگە سەمىمىي بولالمىغىنىدەك بىر ئىش. ئەگەر سىز مەسئۇلىيەتچان بولسىڭىز، ئۆزىڭىزگە ۋە باشقىلارغا ئىگە چىقالايسىز، ياردەم قىلالايسىز، ئۆزىڭىزنى ۋە باشقىلارنى كۈچلەندۈرۈش ئۈچۈن تىرىشالايسىز، مەغلۇبىيەتتە باشقىلارنىڭ خاتالىقلىرىنى ياكى ئۆزىڭىزنىڭ يېتەرسىزلىكلىرىنى باھانە قىلىۋالمايسىز. ياخشى بولسۇن ياكى يامان بولسۇن قىلىۋاتقان ئىشىڭىزدا 100 پىرسەنت مەسئۇلىيەتنى ئۈستىڭىزگە ئالالىغاندا، ئۆزىڭىزنى سوراققا تارتالىغاندا كېلەچىكىڭىزنىڭ ئاللاھتىن قالسا پەقەت ئۆزىڭىزنىڭ قولىدا ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالايسىز. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ ئاۋۋال ئاغرىنىش ئىللىتىدىن قۇتۇلۇڭ!

بىز ئۇيغۇرلار داۋاملىق تەلەيسىز. يېتىمنىڭ ئېغىزى ئاشقا تەگسە بۇرنى قاناپتۇ.

بىزدەك ئاجىز مىللەت مۇشۇنداق كەچكىچە ئويۇنچۇق بولىمىزكەن.

خىتاي مۇنداق قىلمىغان بولسا، بىز مۇنداق بولاتتۇق ئۇنداق بولاتتۇق.

خىتاي ھازىر ھەممە ئۇيغۇرنى سېتىۋالايدۇ، ئۇيغۇرلارنىڭ ھېچقايسىغا ئىشەنگىلى بولمايدۇ.

بىز بىكار ئاۋارە بولۇۋاتىمىز، ئۇيغۇر دېگەن بىر ـ بىرىنىڭ پۇتىدىن تارتىپ ئىلگىرىلەتمەيدىغان مىللەت.

ئۇيغۇر دېگەن ئېزىلىپ كەتكەن خەق، قانچە كۈچسەكمۇ بىكار... ...

دېگەندەك جۈملىلەرنى كاللىڭىزدىن چىقىرىۋەتكەندىن كېيىن، ئۆزىڭىزگە مۇنداق سوئاللارنى قويۇپ بېقىڭ:

مەن نېمە ئىشلارنى قىلغان ئىدىم؟ قىلغان ئىشلىرىم قايسى قايسىلار؟

بۇ ئىشلارنى قىلىشنى قارار بەرگىنىمدە نېمىلەرنى ئويلىغان ئىدىم؟

بۇ ئىشلارنى قىلىشنى باشلىغىنىمدا نېمىلەرگە ئىشەنگەن ئىدىم؟

مەقسىتىمگە يېتىش ئۈچۈن قانداق ئوخشىمىغان يولنى تۇتۇش مۇمكىنچىلىكىم بار ئىدى؟

مەن نېمە ئۈچۈن ۋاز كەچتىم؟

ۋاز كېچىشىمگە سەۋەب بولغان ئىشلار قايسىلار؟

ۋاز كېچىش جەريانىدا نېمىلەرنىڭ، كىمنىڭ قايسى ئورۇننىڭ قانداق شارائىتىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىدىم؟

ئەگەر مەن بۇ تەسىرلەرگە ئۇچرىمىغان بولسام ۋاز كېچەتتىممۇ؟

ۋاز كېچىش جەريانىدا ماڭغان يولۇمنى خاتا دەپ قارىغانلىقىم ئۈچۈن ۋاز كەچتىممۇ؟ ياكى باشقىلارنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىغىنىم ئۈچۈنمۇ؟ ياكى ياردەمچىسىز قالغىنىم ئۈچۈنمۇ؟

ماڭغان يولۇمنى خاتا دەپ قاراشقا نېمىلەر ئىسپات ياكى سەۋەب بولدى؟ مېنى پۇشايمان قىلىشقا مەجبۇر قىلغان پاكىت ۋە سەۋەبلەرنىڭ قايىل قىلارلىق تەرىپىنى ئۆزۈمدىن باشقا قايسى مەنبەلەر ئىسپاتلايدۇ؟

بۇ سەۋەبلەرنىڭ كۈچسىز ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان باشقا مەنبە، ئورۇن، كۈچ ياكى سەۋەب بارمۇ؟ ئۇلار قايسىلار؟

نېمىلەرنى تۈزىتىشىم كېرەك؟

ئەگەر مەن ھېچنېمە قىلمىغان بولسام، مەسئۇلىيىتىمنى ئادا قىلىش ئۈچۈن نېمە قىلىشتىن باشلىشىم كېرەك؟

ئەلۋەتتە سىز چوقۇم ۋەتەن، مىللەت ئۈچۈن بىر ئىش قىلىپ بېرىشنى پىلانلىغاندا، بۇ ئىشلارنىڭ ئالدى ـ ئارقىسىنى، نېمىلەرگە ئېرىشىدىغان، نېمىلەرنى يوقۇتىدىغانلىقىڭىزنى چوقۇم ئويلايسىز. سىز بەلكىم ئامېرىكىنىڭ « تۈرمىدىن قېچىش » ناملىق كۆپ قىسىملىق تېلېۋىزيە فىلىمىنى كۆردىڭىز. كۆرمىگەن بولسىڭىز بىر كۆرۈپ بېقىشىڭىزنى تەۋسىيە قىلىمەن. فىلىمدىكى باش قەھرىمان مايكېلنىڭ قوش ئۈچۈپ ئۆتەلمەيدىغان ئامېرىكا تۈرمىسىدىن قېچىشتا غەلىبە قىلىشىغا نېمىلەر سەۋەب بولدى؟ فىلىمنىڭ باشلىنىشىدا، ئاكىسىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن تۈرمىگە كىرگەن مايكېل ئاكىسىنىڭ ئۈمىدسىز چىرايىغا قاراپ: « ئازراق ئەقىدەڭ، يەنى ئىشەنچ ۋە ئېتىقادىڭ بولسۇن » دەيدۇ. ئۇنىڭ قېچىپ كېتەلىشىگە بولغان تەۋرەنمەس ئىشەنچىنىڭ ئاكىسىنى قۇتۇلدۇرۇشقا بولغان كۈچلۈك ئارزۇسى، ئاكىسىغا بولغان چەكسىز سۆيگۈسىدىن كەلگەنلىكىنى ھېس قىلالايمىز. فىلىمدا مايكېلنىڭ ئاكىسىنى تۈرمىدىن ئېلىپ قېچىشىدا، ئۇنىڭ ئالاھىدە تالانتلىق بولىشىلا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ شەخسىي خاراكتېرىمۇ ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينايدۇ. چۈنكى ئۇ ھېچقاچان ئۆزىگە توسالغۇ پەيدا قىلغان، ئىشلىرىنى بۇزۇۋەتكەن، ئىنتايىن ئېغىر دۈشمەنلىك قىلغان ئىنسانلاردىن ئاغرىنىپ، ئۇلار بىلەن ھەپىلىشىپ ئۇششاق ھېساپلار ئۈچۈن ۋاقىت ئىسراپ قىلمايدۇ. ئۇ چوڭ مەقسىتىگە يەتكەنگە قەدەر، ھېساۋات دەپتىرىنى بىر چەتكە تاشلىۋېتىپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسىدىن سەممىيلىك بىلەن پايدىلىنىدۇ. چۈنكى قېچىشتىن ئىبارەت ئوخشاش نىشان ئۇلارنى بىرلەشتۈرىدۇ. گەرچە بۇ بىر فىلىم بولسىمۇ، ئەمما فىلىم دىرېكتورى رېئاللىقتىكى ئاغرىنىشنىڭ ئورنىغا كۈچلىنىشنى ئىنتايىن جانلىق ئىپادىلىگەن.

ئەگەر سىز بىر ئىشنى قىلىشنى نىشان قىلغان ۋە باشلاشتىن بۇرۇن « بۇ ئىشلارنى باشقىلارنىڭ مېنى كۆككە كۆتۈرۈشى ئۈچۈن قىلىۋاتىمەن » دەپ ئويلىغان بولسىڭىز، ئۇنداقتا ئىشىڭىزدا مەسئۇلىيەتنى ئۆز ئۈستىڭىزگە ئالالماي ۋە ئاغرىنىش بىلەن ئاخىرلاشتۇرۇپ قېلىشىڭىز مۇمكىن.

2. پەرۋاسىزلىق

كۆپىنچىلىرىمىزدە، بولۇپمۇ ياشلىرىمىزدا ھازىر بىر خىل پەرۋاسىزلىق يامرىماقتا. مەنچە بۇ بىزدىكى مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنى ئۆلتۈرىدىغان بىر روھى كېسەل. مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى تۇرغۇزۇش ئۈچۈن ئەڭ ئالدى بىلەن پەرۋاسىزلىق ئىللىتىدىن قۇتۇلۇش ھەممىدىن مۇھىمدۇر.

ئەگەر سىز داۋاملىق:

ۋاي، مەن بىر ئادەمنىڭ قولىدىن نېمە كېلەتتى؟

ئەڭ ياخشىسى سىڭگەن نېنىمنى يەي!

ۋەتەنىنىڭ سىياسىي دەۋا ئىشلىرى چوڭ ئىشلار، ئېغىر ۋە مۇرەككەپ، بولۇپمۇ بىز ئۈچۈن بەك تەس، ئەڭ ياخشىسى بېشىمنى ئاغرىتماي.

نېمە كارىم.

ھەر كۈنى خىتاينىڭ ئۇيغۇرلارنى ئۆلتۈرۈۋاتقان خەۋەرلىرىدىن جاق تويدۇم. بىرمۇ خۇشاللىق يوق، يۈرەك ئاغرىقى بولۇپ كەتمەي، ئەڭ ياخشىسى ئاڭلىمايلا، كۆمەيلا، بىلمەيلا قۇتۇلاي.

مەن بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى؟

بىلمىدىم، بىلەلمىدىم، بىلمەيمەن.

نەگىلا باسا سىياسىي گەپمۇ؟...

دېگەندەك سۆزلەرنى قىلسىڭىز ياكى شۇنداق ئويلىسىڭىز، دېمەك بۇ كېسەل سىزدىمۇ بار. بۇنداق بولغاندا، تۆكۈلۈۋاتقان قانلارغا، ئۆزىڭىزنىڭ كىملىكىگە، كەلگۈسىڭىزگە، باللىرىڭىزنىڭ شەرىپىگە بىپەرۋالىق بىلەن قارىغان بولىسىز.

بۇنداق ئەھۋالدا، سىز تاللاشلارغا دۇچ كەلگەندە مۇرىككىزنى قىسىپ نېمە بولسا بولسۇن، دەپلا قارار بېرىش ھوقۇقىڭىزنى باشقىلارغا بېرىۋېتىدىغان بىرى. ئەمما بۇ ۋەتەن سىزنىڭ، بۇ مىللەت سىزنىڭ، باشقىلارنىڭ ئەمەس. قان تۆكۈپ جان بېرىۋاتقانلار، يەنجىلىۋاتقانلار سىزنىڭ قېرىنداشلىرىڭىز، ئاكا - ئىنى، ئاچا - سىڭىللىرىڭىز، دىنداشلىرىڭىز. قىسقىسى، ۋاز كېچىپمۇ كېچەلمەيدىغان بۇ قان ۋە تۇپراققا باغلىق قىسمەت سىزنىڭ! ھاياتىڭىز ئۈچۈن ئېلىنىدىغان ھەر بىر تاللاش ۋە قارارنىڭ سىز بىلەن مۇناسىۋىتى بار. سىز بىر كىشى نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆزگەرتەلەيسىز. سىز بىر كىشى دۇنيانى ئۆزگەرتەلمەسلىكىڭىز مۇمكىن، ئەمما شۇ دۇنياغا تەۋە بىر تال چېكىتنى ئۆزگەرتەلەيسىز ۋە بۇ بىر تال چېكىت بەلكىم نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەرگە سەۋەب بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. ھەممىمىزدە ھېچ بولمىغاندا، دېڭىز يۇلتۇزلىرىنى قۇتۇلدۇرۇشقا تىرىشقان كىچىك بالىنىڭ روھى بولغان بولسا نېمە دېگەن ياخشى بولاتتى!

بىر كۈنى بىر بوۋاي دېڭىز ساھىلىدا كېتىۋېتىپ، دېڭىز دولقۇنىنىڭ سان ساناقسىز دېڭىز يۇلتۇزىنى قىرغاققا ئۇرۇپ چىقىرىۋەتكەنلىكىنى، بىر كىچىك بالىنىڭ دېڭىز يۇلتۇزلىرىنى بىر تال - بىر تالدىن تېرىپ دېڭىزغا تاشلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ ۋە بالىنىڭ يېنىغا كېلىپ: « ئاۋارە بولما قوزام، سان - ساناقسىز دېڭىز يۇلتۇزلىرىنى سەن بەرىبىر بىر تال - بىر تالدىن قۇتقۇزۇپ بولالمايسەن، ئۇلارنىڭ ھاياتىنى ئۆزگەرتەلمەيسەن » دەپتۇ. بالا بىر تال دېڭىز يۇلتۇزىنى قولىغا ئېلىپ دېڭىزغا قارىتىپ ئېتىپتۇ ۋە بوۋايغا: « بىراق، مەن ماۋۇ بىر تال دېڭىز يۇلتۇزىنىڭ ھاياتىنى ئۆزگەرتەلەيمەن » دەپتۇ.

تەسەۋۋۇر قىلىپ بېقىڭ، سىز بىر كىشى قانداق بىر نەرسىنى ئۆزگەرتەلىشىڭىز؛ ۋەتىنىڭىزنىڭ، مىللىتىڭىزنىڭ، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىڭىزنىڭ تەقدىرى ئۈچۈن قانداق كىچىك ياكى چوڭ بىر ئىشنى قىلالىشىڭىز مۇمكىن؟

ئەگەر دۇنيا ۋەزىيىتى تۇيۇقسىز ئۆزگىرىپ، ئەتىلا خىتاي ئاجىزلىشىپ ۋەيران بولۇش گىردابىغا قاراپ ماڭسا، سىز نېمىلەرنى قىلغان بولاتتىڭىز؟ ئەگەر سىزنىڭ قولىڭىزدا مىليارد دوللار پۇل پەيدا بولۇپ قالغان بولسا قانداق قىلاتتىڭىز؟

نېمىلەرگە سەرپ قىلاتتىڭىز؟ ئەگەر شەرقىي تۈركىستان 10 يىل ئىچىدە ئەركىنلىككە ئېرىشىپ قالسىچۇ؟ تەسەۋۋۇر قىلىپ بېقىڭ، سىز بۇ 10 يىل ئىچىدە ئۆزىڭىزنى قايسى شەكىلدە ۋەتىنىڭىز ئۈچۈن ھازىرلىغان بولىشىڭىز كېرەك ئىدى؟

تەسەۋۋۇرىڭىزدا ئۆزىڭىزنى ھەي!!! پۇلۇم بولغان ياكى بىلىمىم، ئىقتىدارىم بولغان بولسا ئۇيغۇرۇم ئۈچۈن مۇنداق بىر ئىش قىلاتتىم دېگەننى خىيالىڭىزدا ئۆتكۈزۈپ بېقىڭ. سىز شۇ ئىشنى قىلىۋاتقاندا ئۆزىڭىزنى قەيەردە كىملەر بىلەن بىللە قانداق بىر گۈزەل تۇيغۇدا كۆردىڭىز؟ ئۆزىڭىزنى شەرقىي تۈركىستانىنىڭ داغدۇغا ئىچىدە ئازاد بولغان كۈنىدە دەپ تەسەۋۋۇر قىلىپ بېقىڭ، ئۇ كۈن سىز ئۆزىڭىزنى كىم بولغان ۋە نېمە ئىشلارنى قىلغان ھالەتتە كۆرۈشنى خالايسىز؟

3. بىۋاستە باغلىنىش ھېس قىلالماسلىق

ئادەتتە ئىنسانلار ئۆزى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋىتى بولغان زۇلۇمغا، كۆزى بىلەن كۆرگەن، يەنى كۆز ئالدىدا يۈزبەرگەن تىراگىدىيەلەرگە قارشى تۇرۇشتا، ئۆزىنىڭ ئەخلاقىي ۋە ۋىجدانىي مەجبۇرىيىتىنى ناھايىتى ئاسانلا ھېس قىلىدۇ. شۇنداقلا، بۇ مەجبۇرىيەتنى سىياسىي مەسئۇلىيەت ئارقىلىق ئىپادىلەشكە ۋە ئادا قىلىشقا تىرىشىدۇ. سۇرىيەدىكى ئۇرۇش نۇرغۇنلىغان مۇسۇلمانلارنى خانىۋەيران قىلىۋەتكەن، ئۇلارنى بومبا ئاستىدىن قېچىشقا مەجبۇرلىغان بولسىمۇ، لېكىن تۈركىيەدىن باشقا ھېچبىر دېموكراتىك دۆلەت، تاكى ئۈچ ياشلىق سۇرىيەلىك ئوغۇل بالا ئائىلىسى بىلەن قېچىش جەريانىدا سۇدا تۇنجۇقۇپ ئۆلۈپ، جەسىتى دېڭىز ساھىلىدا قالغان ۋە ئۇ بالىنىڭ جەسىتىنىڭ دېڭىز ساھىلىدا ياتقان رەسىمى دۇنياغا يېيىلغانغا قەدەر سۇرىيەدىكى پانالىق تىلىگۈچىلەرنى قوبۇل قىلىشقا ئانچە كۆڭۈل بۆلۈپ كەتمىدى. ھەتتا كانادانىڭ سابىق باش مىنىستېرى ستېۋەن خارپېر ئىنسانلىق مەسئۇلىيىتىنى ئۇنۇتقان ھالدا: « بىز كاناداغا سۈننى مۇسۇلمانلارنى ئالمايمىز » دەپ جاكالىغان ئىدى. 2015 - يىلى 9 - ئايدا، ئۈچ ياشلىق سۇرىيەلىك ئوغۇل بالىنىڭ دېڭىز ساھىلىدىكى جەسىدى پۈتۈن

دۇنيانى تەۋرىتىۋەتتى. ستېۋەن خارپېر خەلقنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ كەتتى ۋە سايلامدا ئۇتتۇرۇپ قويدى. بىر قانچە ئاي ئۆتمەيلا، كانادانىڭ يېڭى باش مىنىستېرى جۇستىن ترودو دەرھال قارار چىقىرىپ، بىر قېتىمدىلا 25 مىڭ سۈرىيەلىك پانالىق تىلىگۈچىنى كاناداغا يۆتكەپ كەلدى ۋە داۋاملىق سۈرىيەلىك پانالىق تىلىگۈچىلەرنى تېزلىكتە قوبۇل قىلىشقا باشلىدى.

ئۇيغۇرلارچۇ؟ ئۇلارنىڭ ئۆزى بىۋاستە مەنسۇپ بولغان، ھەتتا ئۆزى ياشىغان جەمئىيەتتىكى مىللەتنىڭ ھالىنى، دەردىنى بىۋاستە ھېس قىلالماسلىقى مۇمكىنمۇ؟ بىز تېخى ئۈرۈمچىلىك ئۇيغۇرلارنىڭ خوتەندە قانلىق باستۇرۇش بولغاندا، ئۈرۈمچىدىكى قانلىق باستۇرۇشتا ئازاپ ۋە غەزەپتىن تىترىگەندەك تىترىگىنىنى، ھەتتا غەزەپتىن پارتلاپ كوچىلارغا چىققىنىنى كۆرەلمىدۇق. غۇلجىدا قانلىق باستۇرۇش بولغاندا قەشەردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ، قەشقەر خەلقى باستۇرۇلغاندا دات ـ پەرياد توككەندەك ناله قىلغىنىنى كۆرەلمىدۇق. نىمە ئۈچۈن؟ چۈنكى تەسىر بىۋاستە ئەمەس. چۈنكى بىز ۋەقەلەرنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن بىۋاستە كۆرەلمىدۇق. قەلبىمىزنى لەختە قىلىدىغان تىراگىدىيەلەرنى كۆز ئالدىمىزدا كۆرمىگەنلىكىمىز ئۈچۈنلا، بۇ ۋەقەلەر بەزىلەرگە ھېكايىدەك تۇيۇلدى. خىتاي ھۆكىمىتىمۇ دەل مۇشۇ سەۋەبتىن ئۈچۈرلارنى قاتتىق كونترول قىلىدىغان بولۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ باستۇرۇلىشىغا دائىر ئۈن ـ سىن كۆرۈنۈشلىرىنى قاتتىق چەكلىدى، گۇۋاھچىلارنىمۇ ئۈنىنى چىقارماس قىلىۋەتتى. ھەتتا خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇيغۇرلانى باستۇرغاندا، ئۇلارنىڭ بىر ـ بىرىگە ھېسداشلىقىنى قوزغىماسلىق ئۈچۈن غۇلجىغا قەشقەردىن ئىشپىيون ۋە ساقچىلارنى مەخسۇس يۆتكەپ كېلىپ ئىشلەتسە، خوتەنگە ئۈرۈمچى ياكى قارامايدىن ساقچىلارنى يۆتكەپ ئىشقا سالماقتا.

ۋەتەن سىرتىدىكى ئۇيغۇرلار تېخىمۇ شۇنداق. ئۇلارنىڭ كۆپ سانلىقىنىڭ ئۆز مىللىتىنىڭ ئەركىنلىگىگە بولغان سىياسي مەسئۇلىيەتتىن قېچىشى، پۈتۈنلەي ئۆزلىرىنىڭ ئەخلاقىي، ۋىجدانىي ۋە سىياسي مەجبۇرىيىتىنى يوققا چىقىرىشقا سەۋەب ئىزدەش ئارقىلىق، ئۆزلىرىنى ئاشۇ سەۋەبكە ئىشەندۈرۈپ كۆڭلى ۋە ۋىجدانىغا تەسەللى تېپىشدىن باشقا نەرسە بولمىسا كېرەك. مەن نۇرغۇن ئۇيغۇرلارنىڭ، بولۇپمۇ ئاياللارنىڭ، ھەتتا ياشلارنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا

بولۇۋاتقان ۋەقەلەر ھەققىدىكى ئۇن - سىن ھۆججەتلىرىنى كۆرۈشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ « كۆڭلۈم يېرىم بولىدىغان نەرسىلەرنى كۆرمەي »، « مەن ئۇنداق نەرسىلەرگە پەقەتلا قارىمايمەن » دېگەنلىكىگە شاھىت بولدۇم. كۆرمەسكە سېلىش سىزنىڭ كۆڭلىڭىزنى ئەمىن تاپقۇزغان بىلەن، باستۇرۇلغان ۋە قىرغىن قىلىنغان ھالى خاراپ ئۇيغۇرلارنىڭ ئەھۋالىدا ئۆزگۈرۈش پەيدا قىلالمايدىغانلىقى ئېنىق. ھەرقانچە كۆرمەسكە سالساقمۇ ئاچچىق رېئاللىق بۇ دۇنيادىن سۈپۈرلۈپ ئۆچۈپ كەتكىنى يوق. ئەمما كۆرمەسكە سېلىش، بىزنى ئۇلارنى ئۇنتۇپ قېلىشقا، ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتىش ۋە ئۇلارغا ياردەم قىلىش ئۈچۈن ھېچقانداق ھەرىكەت قىلماسلىققا ئېلىپ بارىدۇ. نەتىجىدە بىز مەجبۇرىيىتىمىزنى ئۇنتۇپ قالىمىز ۋەياكى ھېچقانداق مەجبۇرىيەت ھېس قىلالمايمىز. ئەگەر شۇ ۋەقەنى بىۋاستە ئاڭلىغان ياكى كۆرگەن بولساق ئىدۇق، بىزگە بىۋاستە تەسىر قىلغان، يۈرىكىمىز ئېچىشقان ۋە ئۇلارغا ياردەم قىلىش، ئۇلار ئۈچۈن كۆرەش قىلىشتىن ئىبارەت ۋىجدانىي ۋە ئەخلاقىي مەسئۇلىيىتىمىزنى، شۇنداقلا سىياسىي مەجبۇرىيىتىمىزنى ھېس قىلىپ يەتكەن بولاتتۇق. دېمەك، « يۈرىكىمنى ئاغرىتىدىغان نەرسىلەرنى كۆرمەي » دېيىش ئارقىلىق مەجبۇرىيەتتىن قاچتۇق ۋە ئۆزىمىزنى ئالدىدۇق.

4. جاۋاپكارلىق بىلەن مەجبۇرىيەتنى ئارىلاشتۇرۇۋېتىش

« نېمە ئۈچۈن مەن مەجبۇرىيەت تۇيغۇسى ھېس قىلغۇدەكمەن؟ ئۇيغۇر بولغۇنۇم ئۈچۈنلىمۇ؟ پۈتۈن بۇلارغا مەن سەۋەپ بولمىسام يا؟ ئۇيغۇرنىڭ مۇستەملىكە بولۇپ قېلىشىنى مەن كەلتۈرۈپ چىقارغانمىدىم؟ بۇ مېنىڭ مەسئۇلىيىتىم ئەمەس. بىز يېڭى بىر ئەۋلاتنىڭ بۇنىڭدا سىياسىي مەسئۇلىيىتى يوق ». بەزىلىرىمىز ئەنە شۇنداق سوئاللارنى قويۇش ئارقىلىق جاۋاپكارلىق بىلەن مەجبۇرىيەتنى ئارىلىشتۇرۇۋېتىپ، مەجبۇرىيەتتىن قۇتۇلۇشقا باھانە ئىزدەيمىز. توغرا ئۇيغۇرنىڭ مۇستەملىكىدە قېلىشىغا سىز ۋە مەن جاۋاپكار

ئەمەس. بۇنى بىز كەلتۈرۈپ چىقارمىدۇق. بۇ جاۋاپكارلىقنى بىز ئەمەس، خىتاي دۆلىتى ئۈستىگە ئېلىشى ۋە بۇ جىنايىتى ئۈچۈن تۆلەم تۆلىشى، جاۋاپكار بولىشى كېرەك. بۇ ئۇنىڭ جاۋاپكارلىق مەسئۇلىيىتى بولۇپ، جاۋاپكالارلىق ئاللىقاچان بولۇپ ئۆتۈپ كەتكەن، قىلىنغان، يۈزبەرگەن ئىشلارغا قارىتىلىدۇ. ئەمما دەۋرىمىز ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئۆز مىللىتى ۋە دۇنيادىكى باشقا ھەرقانداق بىر ئېزىلگۈچىگە بولغان مەسئۇلىيەت ۋە مەجبۇرىيىتى بۈگۈن ۋە كەلگۈسى ئۈچۈن سۆرۈشتۈرۈلىدۇ. چۈنكى ئۇيغۇرنىڭ ياكى باشقا ئېزىلگۈچىنىڭ كەلگۈسىنى ئۆزگەرتىش، ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ھالىنىڭ داۋاملاشماسلىغى ۋە ئەركىنلىككە ئېرىششى ئۈچۈن كۈچ چىقىرىش ھەر ئىنساننىڭ سىياسي مەسئۇلىيىتىدۇر.

سىياسي مەسئۇلىيەت دېگىنىمىزدە، بۇ بىر شەخسنىڭ يالغۇز ئېلىپ بارىدىغان مەسئۇلىيىتى بولماستىن، بەلكى ئادالەتسىزلىك، ھەقسىزلىق ۋە زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىلارنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتىش، ئۇلارغا يۈرگۈزلۋاتقان زۇلۇمنى توسۇش ئۈچۈن، كىشىلەرنىڭ ئۇيۇشۇپ بىرلىكتە ئېلىپ بارىدىغان ھەرىكىتىدۇر. ئەگەر ھەر بىر شەخس، شەخسي ھالدا بۇ ئۇيۇشۇشتىن ۋە ھەرىكەتتىن ئۆزىنى قاچۇرسا، تەشكىللىك شەكىلدە ھەرىكەت ئېلىپ بېرىش مۇمكىن بولماي قالىدۇ ـ دە، نەتىجىدە ناھەقچىلىككە سۈكۈت قىلىپ يول قويغان؛ سۈكۈت قىلماسلىغىمىز بىلەن ئۆزگۈرىشى مۇمكىن بولغان شارائىت ئۆزگەرمىگەن ۋە بۇنىڭلىق بىلەن بۇ ئۆزگەرمەسلىككە ھەسسە قوشقان بولىمىز. ئۇ چاغدا بىز كەلگۈسىگە مەسئۇل بولۇش مەجبۇرىيىتىنى ئۈستىگە ئالغۇچىلار سېپىدىن چۈشۈپ قېلىپ، جاۋاپكارلار سېپىگە قېتىلىپ قالغان بولىمىز.

5. تەقدىرگە تەن بېرىش

« پىشانىمىزگە پۈتۈلگەن ئوخشايدۇ، ھەرقانچە كۈچىگەن بىلەنمۇ پايدىسى يوق. ئاللاھ ئۆزى بىر كۈنى ئاسان قىلىپ قالار ».

ئاللاھ مۇسۇلمانلارنىڭ پىشانىسگە يامان كۈن كۆرۈشنى، باشقىلارنىڭ پىشانىسگە ياخشى كۈن كۆرۈشنى پۈتىۋەتكەنمۇ؟ ئاللاھ چەكسىز مېھرىباندۇركى، ھېچكىمنىڭ پىشانىسگە يامان كۈن كۆرۈشنى ئۆزگەرمەس قىلىپ پۈتىۋەتكەن ئەمەس. ئەگەر شۇنداق بولسا ئىدى، ئاللاھ بەندىلىرىگە ئەركىن تاللاش، ئەركىن پىكىر قىلىش ھوقۇقىنى ۋە ئەقلىنى بەرمىگەن بولاتتى. « ئىنسانلارنىڭ ھاياتىنى تەقدىر بەلگىلەمدۇ ياكى ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ئەركىن تاللىشىمۇ؟ » دېگەن بۇ مەسىلىدە ئەسىرلەردىن بېرى تالاش - تارتىش بولۇپ كېلىۋاتقان بولۇپ، ھازىرغىچە ھەر ئىككىسىدىن بىرى ئىنكار قىلىۋېتىلگەن ئەمەس. پىسخولوگلارنىڭ قارىشىچە، ئىنسانىنىڭ ئۆزىگە ئىشىنىش قابىلىيىتى ۋە ئۈمىدى يوق قىلىۋېتىلگەن ئەھۋال ئاستىدا ئۇ ئەركىن تاللاش ھوقۇقىدىن، ئۆز تەقدىرىنى ئۆزگەرتىش ھوقۇقىنىڭ ئۆزىنىڭ قولىدا ئىكەنلىكىدىن ۋازكېچىپ چارىسىز ھالغا چۈشىدىكەن ۋە تەقدىرگە تەن بېرىدىكەن.

ئۇيغۇرلارنىڭ خىتاي تەرىپىدىن مۇستەملىكە قىلىنىشى، ئۇلارنىڭ خورلۇققا ئۇچرىشىنى پىشانىمىزگە پۈتۈلگەن دەپ قاراش، ئەمەلىيەتە ئاللاغا تۆھمەت قىلغانلىق ۋە ئاللاھنىڭ ئىلكىدىكى پۈتۈلگەن ئىشلارنى ئاللاھ ئۆزى خالىسا ئىنسانىنىڭ ئەمىلىگە كۆرە ئۆزگەرتىدىغانلىقىغا ئىشەنمىگەنلىك ئەمەسمۇ؟ ئەگەر ئاللا بەزى ئىنسانلارنىڭ تەغدىرىدە زۇلۇم قىلىشنى بەزىللىرىگە بولسا زۇلۇمغا ئۇچراشنى پۈتىۋەتكەن بولسا، ئاللاھنىڭ سوال سوراق كۈنىدە ئىنسانلارنى ئۇلارنىڭ توغرا ۋە خاتا ئىشلىرى ئۈچۈن جازا ۋە مۇكافاتقا تارتىشىنىڭ ھاجىتى قالمىغان بولاتتى .كىشىلەرنىڭ ئاللا بەرگەن ئەركىن ياشاش مەسۇلىيتى ۋە ھوقۇقىنى تەغىرگە ئاتىپ قويۇش خۇددى ئېغىر كېسەل بولغان ئادەمنىڭ، بۇ مېنىڭ تەقدىرىم دەپ تەن بېرىپ، داۋالاشنى رەت قىلغىنى ۋە ئۆلۈمنى تېزلەتكىنىگە ئوخشايدۇ. ئۈمىتسىزلىكنى تەقدىرگە تەن بېرىشنىڭ ئورنىغا دەسسىتىۋېلىش، مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنى چۈشەپ قويىدىغان يەنە بىر خەتەرلىك توسالغۇدۇر.

غايە ۋە ئىشەنچ

كىچىك ئىشلارغا ئىشەنچ قىلىڭ. چۈنكى سىزنىڭ كۈچىڭىز ئاشۇنداق يەرلەردىن تېپىلىدۇ.

مادېر تېرېسسا

ھەر بىر مۇسۇلمان « مېنىڭ ھاياتتىكى نىشانىم نېمە؟ ئۇ نىشانغا يېتىشتىكى مەقسىتىم نېمە؟ » دېگەن سوئالغا، گەرچە ناھايىتى ئېنىق قىلىپ « جەننەت مېنىڭ نىشانىم، ھەقىقىي مۇسۇلمان بولۇش مېنىڭ نىشانىم، بۇ دۇنيادا گۈزەل ئىشلارنى قىلىش، توغرا يولدا تۇرۇش ئارقىلىق جەننەتكە يېتىش مېنىڭ نىشانىم » دەپ جاۋاب بېرەلەيدۇ. ھەر بىر ئۇيغۇرچۇ؟ ھەر بىر ئۇيغۇرنىڭ جاۋابى يۇقىرىدىكى جاۋاپ بىلەن ئوخشاش بولىشى كېرەكمۇ؟ ئەلۋەتتە ئۇيغۇرلارمۇ مۇسۇلمان بولغانلىقى ئۈچۈن مۇشۇنداق جاۋاپ بېرەلەيدۇ. ئەمما سىز جەننەتكە بىر ئۇيغۇر بولۇش سۈپىتىڭىز بىلەن قانداق يېتىسىز؟ بىر ئۇيغۇرنىڭ ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرگەن مۇسۇلمان بولىشى، بۇ دۇنيادا ياخشى ئىشلارنى قىلالىشى قانداق ئەمەلگە ئاشىدۇ؟ ئەگەر سىز ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرگەن مۇسۇلمان بولسىڭىز، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمەسلىك ئۈچۈن تەۋھىدتە ئېيتىلغاندەك، ئاللاھتىن باشقا ھېچكىمگە بويى سۇنماسلىقىڭىز كېرەكقۇ؟ بىر ئۇيغۇر ئەگەر ئۆز رازىلىقى، ئۆز ئىختىيارى بىلەن خىتاينىڭ ئۇلارنى دەپسەندە قىلىشىنى قوبۇل قىلىپ، قارشىلىق كۆرسىتىشتىن ۋازكېچىپ ياشىسا (بۇ يەردە، ھېچقانداق ئىستراتېگىيە، زامان، ماكان، ئىچكى تاشقى شارائىت بىلەن ئويلىشىپ ئولتۇرماي، جېنىمىزنى سېلىپ بېرىش ئارقىلىق بويسۇنۇشنى رەت قىلىش كۆزدە تۇتۇلمايدۇ، ئەلۋەتتە)، ئۇ ھالدا ئۇ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەن بولمامدۇ ۋە ئۇنىڭ ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈشى ئورۇنلانمىغان بولمامدۇ؟ روھىڭىزنىڭ باشقىلارغا بويى سۇنماسلىقى ئۈچۈن، ئاغزىڭىزدا بويى سۇنمايمەن ياكى دىلىڭىزدا بويى

سۈنمايمەن دېگەنلىك بىلەنلا ئەركىنلىكەە قاراپ يولغا چىققان بولمايمىز، ئەلۋەتتە. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەركىنلىكتىن ئىبارەت بىر غايە تىكلىنىشى كېرەك. بۇ غايە قانداق تىكلىنىدۇ؟ غايە تىكلەش ئۈچۈن ئەلۋەتتە بۇ غايىگە ئىشىنىش كېرەك. ئۇنداقتا بىر ئۇيغۇر مۇسۇلمان بۇ غايىگە ئىشىنىش نەدىن باشلىنىشى كېرەك؟ بۇ ھەر بىر مۇسۇلمانغا ئايان بولغىنىدەك ئەڭ ئالدى بىلەن تەۋھىددىن، شۇنداقلا خاتا بىلەن توغرىنى، ھەق ئادالەت بىلەن ھەقسىزلىقنى ئايرىشتىن، ھەقىقەتكە قىممەت بېرىشتىن باشلىنىدۇ.

ئۇنداقتا، تەۋھىد دېگەن نېمە؟ « قۇرئان »دىكى تەۋھىد ئۇقۇمى قانداق ئۇقۇم؟

قۇرئان كەرىمگە ئەگەشكىنىمىزدە جەننەتتىن ئىبارەت بۇ نىشانغا يېتىش ئۈچۈن ئىبادەت قىلىش كېرەك. ئۇنداقتا ئىبادەت قانداق ئېلىپ بېرىلىدۇ؟

ئىبادەت ئىككى خىل بولۇپ، بىرى ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ياراتقۇچى يوقلىغىنى، ئۇنىڭ يەقەت ۋە يەقەت بىر ئىكەنلىگىنى ئېتىراپ قىلىش، ئاللاھقا ئۈزۈل كېسىل ئېتىقاد قىلىش، بەلگىلەنگەن ئىبادەتلەرنى، يەنى دىنىنىڭ ئاساسي بولغان ناماز، روزا، زاكات ۋە ھەج قاتارلىقنى ئادا قىلىش. يەنە بىرى، ئاللاھنىڭ كىتابلىرىدا كۆرسىتىلگەن تەلىماتقا ئاساسەن ھەق ئادالەت ئۈچۈن گۈزەل دۇنيا قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن تىرىشىش.

تەۋھىد ئاللانىڭ پەقەت بىر ۋە بىر ئىكەنلىكىنى، تەڭداشسىز ۋە كەمچىللىكسىز ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان بولۇپ، قۇرئاندا سۈرە ئىخلاس بۇنىڭ ئەڭ يارقىن ئىپادىسى.

ئىسلام ئالىملىرى تەۋھىد ئۇقۇمىنى مۇنداق ئۈچكە ئايرىپ شەرھىلەيدۇ: تەۋھىد ئەل رۇبۇبىييە، تەۋھىد ئەل ئۇلۇھىييە ۋە تەۋھىد ئەل ئەسما ۋەلسىفەت.[11]

---

[11] تەۋھىدنىڭ مەنىسى ۋە كاتېگورىيەسى، شەيخ مۇھەممەد سائالىھ ئەل مۇناججىد.

https://islamqa.info/en/10262

تەۋھىد ئەل رۇبۇبىييەنىڭ مەنىسى ـ ئاللاھ پەقەت بىردۇر، ئۇنىڭ ئوخشىشى يوقتۇر، ئۇ ھەممىدىن ئۈستۈندۇر، ئۇ پۈتۈن كائىناتلارنى ۋە پۈتۈن مەۋجۇداتنى ياراتقۇچىدۇر، ھاياتلىق ۋە ئۆلۈمنى ياراتقۇچىدۇر.

تەۋھىد ئەل ئۇلۇھىييەنىڭ مەنىسى ـ پۈتۈن ئىش ـ ھەرىكىتىمىز، ئىچىمىز ۋە سىرتىمىز، سۆزىمىز ۋە ئەمەلىيىتىمىز بىلەن ئاللاھقا ئېتىقاد قىلىش، پەقەت ئاللاھتىنلا قورقۇش، ئاللاھتىن باشقا ھېچكىمگە، مەيلى ئۇ كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇنىڭغا چوقۇنماسلىق ۋە باش ئەگمەسلىك.

تەۋھىد ئەل ئەسما ۋەلسىفەتىنىڭ مەنىسى ـ ئاللاھنىڭ بۈيۈكلۈكىگە ۋە ئالىيلىقىغا، ئۇنىڭ ئىسىم ـ سۈپەتلىرىگە ئىمان كەلتۈرۈش، ئاللاھنىڭ گۈزەل ئىسىم ـ سۈپەتلىرىنىڭ مەنىسىنى بۇرمىلىماسلىق، ئۆزگەرتىۋەتمەسلىك، بۇ ئىسىم سۈپەتلەرنىڭ بەرھەق ئىكەنلىكىدىن گۇمان قىلماسلىق، مۇزاكىرە قىلماسلىق.

دېمەك، تەۋھىد ئىنساننى يۈكسەك ئەركىنلىككە يېتەكلەيدۇ. چۈنكى ئۇ ئىنساننىڭ پەقەت ۋە پەقەت بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشىنى، تەڭداشسىز رەببىمىزدىن باشقا ھېچكىمدىن قورقماسلىق ۋە ھېچكىمگە بويسۇنماسلىقنى تەشەببۇس قىلىدۇ. ئۇيغۇر مىللەتچىلىكى دەل ئەنە شۇ ئەركىنلىككە ئېرىشىش ئۈچۈن كۈرەش بولغانلىقتىن، ئېتىقادىمىزدىكى تەۋھىد ئۇقۇمى مىللەتچىلىكنى چەتكە قاقمايدۇ.

ئىبادەتنىڭ ئىككىنچىسى، قۇرئانغا ئەگىشىپ، ئىنسانىيەت ئۈچۈن پايدىلىق ئىشلارنى قىلىش ۋە يەر شارىنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن ھەسسە قوشۇش. ھەق ـ ئادالەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىش. بىر مۇسۇلماننىڭ ئىككىنچى تۈردىكى بۇ ئىبادىتى، باشقا بىر دىنسىزنىڭ ياكى غەيرىي دىندىكى ئىنساننىڭ دۇنيانى ياخشى تەرەپكە ئۆزگەرتىش غايىسى بىلەن ئوخشاش بولۇشى مۇمكىن. بەلكىم بىر دىنسىز ياكى غەيرىي دىندىكى شەخستە گەرچە ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى ئېلىش ۋە جەننەتتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار نىشانى بولمىسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ دۇنيانى ياخشى تەرەپكە ئۆزگەرتىش نىيىتى، ئاللاھ ياقتۇرغان ۋە ھاياتىمىزنىڭ گۈزەللىشىشى

ئۈچۈن ئىنسانلارغا بۇيرىغان يولى بولۇپ، ئۇ بۇنى بىلمەيدۇ ۋەياكى كىبىرى سەۋەپلىك ئېتىراپ قىلمايدۇ. مەيلى قانداق بولسۇن، ئىنسانىيەتنى گۈللەندۈرۈش، پايدىلىق ئىشلارنى قىلىش، ھەق ئادالەتتە تۇرۇش دېگىنىمىزدە نېمىلەرنى كۆزدە تۇتىمىز ياكى قانداق بىر ئارزۇنى تىكلەيمىز؟ بىر ئۇيغۇر ئۈچۈن ئۇ ياقلايدىغان ھەق ئەڭ ئالدى بىلەن زادى نېمە؟ ئۇنىڭ پايدىلىق ئىشلارنى قىلىشى نەدىن، كىمدىن باشلىنىدۇ؟ ئەلۋەتتە، ئۆزىدىن، ئۆزىنى باشقىلارنىڭ كونتروللىقىدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئۆزى مەنسۇپ بولغان ئۇيغۇر مىللىتىدىن ئىبارەت مىللى كىملىكنى مەنبە قىلغان ۋە ئۇنىڭغا ئەڭ يېقىن بولغان ئۇنى قورشاپ تۇرغان چەمبەردىن باشلىنىدۇ.

شۇ سەۋەبتىن، ھەر ئىككى ئىبادەتنى تەھلىل قىلغاندىمۇ، بىر ئۇيغۇر مۇسۇلماننىڭ مىللىتىگە، ۋەتىنىگە قىلىنىۋاتقان ئېغىر زۇلۇمغا ۋە ئادالەتسىزلىككە قارشى تۇرۇش ئىرادىسىنى تىكلەش ۋە ئەركىنلىككە ئېرىشىش ئارزۇسىنى تۇرغۇزۇشى، ئۇنىڭ ئاللاھقا قىلىدىغان ئىبادىتىنىڭ مۇھىم بىر قىسمىدۇر.

مەيلى سىز ئىمانلىق بىرى بولۇڭ ياكى ئىمانىڭىز يوق بىرى بولۇڭ، ئادالەتسىز دۇنيانى ئۆزگەرتىشكە تۆھپە قوشۇش غايىسى بولىدىكەن، بۇ ئارزۇ ئۈچۈن « مەن نېمە قىلالايتتىم؟ بىر ئادەمنىڭ قولىدىن نېمە كېلەتتى؟ » دېيىشنىڭ ئورنىغا، مەن بىر تال دېڭىز يۇلتۇزىنى قۇتقۇزغان كىچىك بالىدەك بولسىڭىز ياكى نۇرغۇن قارا چېكىتلەردىن تەركىپ تاپقان ئادالەتسىزلىك ئىچىدىكى بىر تال چېكىتنى ئۆچۈرۈۋېتەلەيمەن دېيەلىسىڭىز ۋە ئۆزىڭىزدىن مەن قانداق كىچىك ئىشلارنى قىلالايمەن؟ قىلىۋاتىمەن ياكى قىلماقچى؟ دەپ سورىيالىسىڭىز، بىز بۇ يەردە تەكىتلەۋاتقان غايىنى دەسلەپكى قەدەمدە تىكلىگەن بولىسىز. ئەگەر سىز كۈندىلىك ھاياتىڭىزدا قىلىۋاتقان ھەر بىر كىچىك ئىشنى، مەن ئاشۇ ئۇلۇغۋار غايە ئۈچۈن قىلىۋاتىمەن دېيەلىگەن بولسىڭىز، ئۇنداقتا تۆۋەندىكى مەشىقنى ئىشلەپ كۆرۈڭ:

1. ئۆزىڭىزدە بار بولغان ئەڭ مۇھىم قابىلىيەت ياكى سۈپەتتىن ئىككىنى يېزىپ چىقىڭ. بەلكىم بۇ سۈپەتلەر باشقىلار سىزدە دەرھال كۆرەلەيدىغان

سۈپەتلەر بولىشمۇ ياكى ھەممە ئادەم ھېس قىلالىغان قابىلىيەت بولىشمۇ مۇمكىن. مەسىلەن: باشقىلارنى چۈشىنىش قابىلىيىتىم ئۈستۈن، سۆزلەش ئىقتىدارىم يۇقىرى، تىرىشچان خاراكتېرىم بار، ئىجادچانلىقىم يۇقىرى، تېببىي ساھەدە نەتىجە ياراتتىم، بالا تەربىيىلەش ماھارىتىم بار، ئاق كۆڭۈل بېرىمەن، ئادۋوكاتلىق قىلالايمەن، مەن تامچى يەر مۈلۈك تىجارىتى قىلالايمەن، مەن رەسسام گۈزەل سەنئەتنى سۆيىمەن ياكى مەن تىجارەتچى، پۇل تېپىشنىڭ يوللىرىنى بىلىمەن... دېگەندەك.

2. ئۆزىڭىزدە بار بولغان بۇ ئىككى سۈپەتنى قانداق ئىپادىلەۋاتقانلىقىڭىزنى ئويلاپ كۆرۈڭ. مەسىلەن: سىز ئاق كۆڭۈل بىرى بولسىڭىز، بۇنىڭ باشقىلارغا قانداق پايدىسى بولدى؟ مىللىتىڭىزگە قانداق پايدىسى بولدى؟ ئەگەر ئاق كۆڭۈللىكىڭىز ھەممىلا ئادەمنى سىزگە ئىشەندۈرەلىسە، ئۇ ھالدا مەن ئاق كۆڭۈل دېگەن سۈپەتنىڭ ئاستىغا « باشقىلار ماڭا ئىشىنىدۇ » دەپ يېزىڭ. ئەگەر سىز تېببىي ساھەدە نەتىجە ياراتقان بولسىڭىز، سىزنىڭ بۇ نەتىجىڭىز ئۆز مىللىتىڭىزگە قانچىلىك مەنپەئەت يەتكۈزدى؟ ئاستىغا « نۇرغۇن كېسەللەرنىڭ ھاياتىنى قۇتقۇزدۇم » ، « ئۇيغۇرلارنى ھەقسىز داۋالىدىم » ياكى « ئۇلارغا دوختۇرخانا ئېچىپ بەردىم » دەپ يېزىڭ.

3. ئۆزىڭىزنى ئىنتايىن بەختلىك ھېس قىلىڭ ۋە پۈتۈن غەم ئەندىشەم توسالغۇلار تۈگىدى، خالىغىنىمنى قىلالايمەن. ئۆز ۋەتىنىمدە ئۆز خەلقىمنىڭ ئىچىدە مۇستەقىل ۋە ئەركىن ياشاۋاتىمەن دەپ تەسەۋۋۇر قىلىڭ.

4. قەلەمنى قولىڭىزغا ئېلىپ، يۇقىرىقى ئۈچ تېمىنى بىرلەشتۈرۈپ ھاياتىڭىزنىڭ مەقسىتىنى يېزىپ بېقىڭ. مەسىلەن: « مېنىڭ مەقسىتىم ئاق كۆڭۈل خاراكتېرىمدىن پايدىلىنىپ باشقىلارنىڭ ئىشەنچىگە ئېرىشىش ۋە كەلگۈسىدىكى خاتىرجەم گۈزەل شەرقىي تۈركىستان ئۈچۈن كىشىلەردىن ئىئانە توپلاش فوندى قۇرۇپ چىقىش » .

5. مېنىڭ مەقستىم: « ئادۋوكاتلىق خىزمىتىمدىن پايدىلىنىپ ئۇيغۇرلارنىڭ سىياسىي پاناھلىق ۋە كۆچمەنلىك مەسىللىرىگە ياردەم قىلىش، بۇ ئارقىلىق كەلگۈسىدىكى گۈزەل شەرقىي تۈركىستاننىڭ قۇرۇلۇشى ئۈچۈن، ئەركىن دۆلەتلەردە ئۆزىنى كۈچلەندۈرەلەيدىغان ئۇيغۇر توپلىمىنىڭ ئولتۇراقلىششىنى قولغا كەلتۈرۈش ».

6. « مەن ئىنتايىن ساغلام ۋە كۈچلۈك بەدەن قۇۋۋىتىمدىن ئىبارەت ئارتۇقچىلىقىمدىن پايدىلىنىپ، ھەربىي ئىستراتېگىيە مەكتىپىگە كىرىشكە تىرىشىمەن ۋە بۇ ئارقىلىق كەلگۈسىدىكى مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستانغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئۇل سالىمەن ».

ئۆزىڭىز ئۈچۈن يېزىپ چىقىلغان بۇ مەقسەتنى، ھەر دائىم كۆزىڭىزگە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان بىر يەرگە يوغان قىلىپ يېزىپ، ئېسىپ قويۇڭ ۋە ھەر كۈنى ياد ئېتىپ تۇرۇڭ. بۇ مەشىقنى ئىشلەش ھەرگىزمۇ قانداقتۇر بىر ئۇلۇغ پىلانلارنى، ئۇلۇغ غايىلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۆزىڭىزنى ئىلھاملاندۇرۇپ تۇرۇش ۋە ئىشىڭىزغا ئوتتەك قىزغىنلىق يېتىلدۈرۈش ئۈچۈندۇر. ئۇتۇق قازانغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئەنە شۇ ئوتتەك قىزغىنلىقى بار كىشىلەردۇر. بۇنىڭ ئۈچۈن تۆۋەندىكى ھېكايىنى دىققىتىڭىزگە سۇنىمەن:

بىر كۈنى بىر ياش يىگىت گرېتسىيەلىك مەشھۇر سىياسىيون ۋە پەيلاسوپ سوقراتتىن: « غەلىبىگە قانداق يېتىش كېرەك؟ » دەپ سوراپتۇ. سوقرات ئۇنىڭغا: « مەن بىلەن ماڭ، ساڭا غەلىبىگە قانداق يېتىشنى كۆرسىتىپ قوياي؟ » دەپ بىر دەريانىڭ بويىغا ئېلىپ كەپتۇ. ئاندىن يىگىتكە ئۆزى بىلەن بىرگە دەرياغا كىرىشنى بۇيرۇپتۇ. دەريانىڭ يېرىمىغا كېلىپ سۇ ھەر ئىككىسىنىڭ بويىنغا كەلگەندە، سوقرات تۇيۇقسىز ھېلىقى يىگىتنىڭ بويىندىن تۇتۇپ بەشىنى سۇغا باستۇرۇپ مىدىرلىغىنى قويماپتۇ. ھېلىقى يىگىتنىڭ يۈزى كۆپ كۆك كۆكىرىپ، ئۆلگىلى تاس قالغاندا سۇدىن چىقىرىپتۇ. ئۇ يىگىت ئاچچىقلاپ: « نېمە قىلغىنىڭىز بۇ ئەپەندىم؟ » دەپ سورىغان ئىكەن، سوقرات: « سەن بايا سۇنىڭ ئىچىدە تىنالمايۋاتقىنىڭدا، دۇنيادا ھەممىدىن بەك نېمىنى ئارزۇ

قىلغانىدىڭ؟ » دەپ سوراپتۇ. يىگىت دەرھال: « ئەلۋەتتە، ھاۋا » دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ. سوقرات: « سەن غەلىبىنى، بايا تىنالمىغاندا ھاۋانى ئارزۇ قىلغىنىڭدەك ئەنە شۇنداق ئارزۇ قىلغىنىڭدا ئاندىن ئۇنىڭغا يېتىسەن » دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئەگەر ھەممە ئۇيغۇر، ھەتتا ئۆزىنىڭ شەخسىي ھاياتىدا غەلىبە قىلغان ئۇيغۇرلارمۇ مۇستەقىل ۋەتىنىنى، ئۇنىڭغا يېتىشنى، ئاۋۋال ئۆزىنىڭ مۇستەقىل دۆلىتى بولىشىنى ۋە شۇ دۆلەتكە ئوتتەك ئاشىق بولۇشنى، خۇددى سۇنىڭ ئىچىدە تىنالمايۋاتقىنىدا ھاۋاغا تەشنا بولغاندەك كۈچلۈك شەكىلدە ئارزۇ قىلغان ۋە پۈتۈن ئىشلىرىنى ئاشۇ ئارزۇ ئۈچۈن باشلىغان بولسا ئىدى، نەتىجە قانداق بولاتتى؟ تەسەۋۋۇر قىلىپ باقايلى...

ئىككىنچى باپ:

يۈيۈلغان مېڭە

بىز يۇقىرىدا ئەركىنلىك ۋە مىللەتچىلىك ھەققىدە توختالدۇق ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن قانداق قىلىپ غايە تىكلەش ھەققىدە ئىزدىنىپ مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى ۋە ئىشەنچ تۇرغۇزۇش يوللىرىنى ئوتتۇرىغا قويدۇق. ئەمەلىيەتتە ئۇيغۇرلار بىر مىللەت سۈپىتىدە خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ مېڭە يۇيۇش تاكتىكىسىنىڭ قۇربانى بولۇپ كەلگەن ۋە كېلىۋاتقانلىقتىن، ئەركىنلىك ھەققىدە سۆز ئېچىشتىن ئاۋۋال خىتايلار يۇيۇۋەتكەن مېڭىمىزنى قانداق قىلىپ قايتا تۈزەش مەسلىسى تولىمۇ مۇھىم.

خىتاينىڭ مېڭە يۇيۇشى روسلاردىمۇ بۇرۇن باشلانغان. ئامېرىكالىق بىر ژۇرنالىست بىرىنچى بولۇپ خىتايچىدىكى «洗□» دېگەن بۇ سۆزنى « Brainwashing » ، يەنى « مېڭە يۇيۇش » دەپ ئىشلەتكەن. خىتايدىكى مېڭە يۇيۇش باشقا دۆلەتلەردىكىدەك، مەسىلەن: ئامېرىكا كورېيە ئۇرۇشىدا ئىشلەتكەن مېڭە يۇيۇش ھەرىكىتىدەك، مەلۇم مەزگىلدىكى مۇئەييەن مەسىلىگە قارىتىلغان بولماستىن، بەلكى ھۆكۈمرانلارنىڭ خەلقنى كونترول قىلىشى ئۈچۈن ھەربىي ئەمەلدارلار، ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش ئورگانلىرى، ئىشچى ـ دېھقانلار، تېببىي ساھە ۋە باشقا ساھەلەرگە ناھايىتى سىستېمىلىق ھالدا تەشكىللىك كىرگۈزۈلگەن. خىتاينىڭ ئۇيغۇرلارغا قاراتقان مېڭە يۇيۇش ھەرىكىتى، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسلامى ئېتىقادىنى يېڭىپ، ئۇنىڭ ئورنىنى ئېلىشى ناھايىتى قىيىن بولغانلىقتىن، ۋەھشىي ھالدا ئۆزلۈكسىز غالجىرلىق بىلەن دىننى پۈتۈنلەي يوق قىلىش تاكتىكىسىنى قوللىنىش بىلەن باشلىغان. خىتاي ھاكىمىيىتى دىنىي چەكلەش بىلەن بىرگە، مېڭە يۇيۇش ھەرىكىتىنى بىرلەشتۈرۈپ ئېلىپ باردى ۋە ئېلىپ بارماقتا.

خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ئۇيغۇرلارغا قاراتقان مېڭە يۇيۇش تاكتىكىلىرى

ئەمەلىيەتتە خىتاينىڭ مېڭە يۇيۇش تاكتىكىسى، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ پۈتۈن خىتاي خەلقىگە يۈرگۈزۈۋاتقان مېڭە يۇيۇش تاكتىكىسىدىن تۈر جەھەتتە تېخىمۇ كوپ بولۇپ، ئۇيغۇرلارغا قارىتىلغان مېڭە يۇيۇش ھەرىكەتلىرى يېقىندا جاڭ چۈنشيەن تەرىپىدىن مەخسۇس « بەش ئالتۇن ئاچقۇچ تۈزۈمى » سۈپىتىدە يولغا قويۇلدى. ۋەھشىيلىكى، ئۆزلۈكسىزلىكى ۋە غالجىرلىقى جەھەتتە خىتايلارغا قارىتىلغان مېڭە يۇيۇش تاكتىكىسىدىن نەچچە ھەسسە ئېغىر بولماقتا. مېڭە

يۇيۇش ھەرىكىتى ئادەتتە تۆۋەندىكى ئىككى چوڭ جەھەتتە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان:

1. زومىگەر رەھبەرلىك (dictatorial leadership)

ھەرقانداق مېڭە يۇيۇش ھەرىكىتى، بويسۇندۇرغۇچىنىڭ ھوقۇقىنى ئۆزىگە مەركەزلەشتۈرگەن زومىگەر رەھبەرلىك ئۇسۇلى (Dictarorial Leadership) بىلەن يۇرگۈزۈلىدىغان بولۇپ، خىتاي ھۆكۈمىتىدىكى بۇ خىل رەھبەرلىك خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ناھىيە يېزا بازارلىرىغىچە، مەكتەپ، ئىدارە ئورگانلارغىچە تەشكىللىك قوندۇرۇلغان كوممۇنىستىك پارتىيە رەھبەرلىرى ۋە ئەزالىرى ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدۇ.

2. بۇرمىلاش

مېڭە يۇيۇش ھەرىكىتى، مېڭىدىكى ئەسلى بار بولغان ئۇچۇر چۈشەنچە، ئىددىيە ۋە ئاڭنى يۇيۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا بۇرمىلانغان يېڭى ئۇچۇر - چۈشەنچە، ئاڭ ۋە ئىددىيىلەرنى دەسسىتىشنى مەقسەت قىلىدۇ.

ئۇيغۇرلارغا قارىتىلغان بۇرمىلاش - ئۇيغۇر تارىخىنى بۇرمىلاش، ئىسلام دىنىنى بۇرمىلاش... قاتارلىقلاردا تېخىمۇ كەڭ دائىرىدە قوللىنىلغان. مەسىلەن: جاڭ چۈنشيەننىڭ ئاتالمىش « بەش ئالتۇن ئاچقۇچ سىياسىتى » ئىچىدىكى دىنغا دىن بىلەن قارشى تۇرۇش، مەدەنىيەتكە مەدەنىيەت بىلەن قارشى تۇرۇش، تېررورغا تېررور بىلەن قارشى تۇرۇش، ئۆرپ ئادەتكە ئۆرپ ئادەت بىلەن قارشى تۇرۇشنىڭ ھەممىسى كۈچلۈك بۇرمىلاش شەكلىنى ئالغان.

خىتاينىڭ ئۇيغۇرلارغا قاراتقان مېڭە يۇيۇش تاكتىكىلىرى، ئۆز خەلقى بولغان خىتايلارغا قاراتقان مېڭە يۇيۇش تاكتىكىلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئەمما ئۇيغۇرلارنىڭ دىني، مەدەنىيىتى ۋە ياشاۋاتقان مۇھىتى، مىللىي خاراكتېرىگە ئاساسەن تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا تەرەققىي قىلدۇرۇلغانلىقتىن، خىتايلارغا قارىتىلغان مېڭە يۇيۇش تاكتىكىسى ھەققىدە ئايرىم توختالمايمىز.

زومگەرلىك بىلەن بويسۇندۇش ۋە بۇرمىلاشنى بىرلەشتۇرۇش ئارقىلىق مېڭە يۇيۇش تۆۋەندىكىدەك ئۇسۇللار بىلەن ئېلىپ بېرىلماقتا:

1. يېتىم قالدۇرۇش

ئۇيغۇرلارنى تېرروررچى قىلىپ كۆرسىتىپ، مۇجاھىدلارنى يېتىم قالدۇرۇش ۋە ئۇلارنى ھەتتا ئۆز خەلقىمۇ ختاي بىلەن بىرلىشىپ باستۇرىدىغان ھالەتكە ئېلىپ كېلىش.

تېخى يېقىندىلا خوتەندىن كاناداغا كەلگەن بىر ئاكىمىز يېزىدىكى يېقىن تۇغقانلىرى گۇۋاھ بولغان مۇنداق بىر ۋەقەنى ئېيتىپ بەردى:

(ۋەقە خوتەندىن كاناداغا زىيارەتكە كەلگەن XXX نىڭ ئاغزى ئارقىلىق 2016 ـ يىلى 3 ـ ئايدا تورونتو شەھىرىدە قەلەمگە ئېلىندى).

ئەركىنجان ئىسىملىك بىر بالا بار بولۇپ، خوتەن كېرىيەلىك ئىدى. بىزنىڭ تۇغقانلار بىلەن بىر يەردە ئولتۇرىدىغان بولغاچقا كىچىكىدىن تونۇيتتىم، قاملاشقان چىرايلىق بالا ئىدى. 20 ياشلاردا بولسا كېرەك، دەپ سۆزىنى باشلىدى ئۇ ئاكىمىز:

2015 ـ يىلى 7 ـ ئايدا تىرىكچىلىك ئۈچۈن كوچىدا ئەسكى تېلېفونلارنى يىغىپ ساتقانلىقى سەۋەبىدىن ساقچىلار قاتتىق ئۇرۇپ، بىر يىل سولاپ ئېغىر ئەمگەككە سېلىپ قىيناپتۇ. تۈرمىدىن چىقىپ ئۇزۇن بولماي، يەنە يىغىۋېلىش ھەرىكىتىدە بۇرۇن تۈرمىگە كىرگەنلەرنى يىغىۋالىمىز دەپ بىكاردىن بىكار قايتا تۇتۇپ كېتىپ، 5 6 ساقچى ئىشخانىسىغا باغلىۋېلىپ قىيناپ ئويناپتۇ. ئۇ بالا باغلاقتىن بوشنىۋېلىپ ئىشخانىدىكى بەش ساقچىنىڭ ھەممىسنى ئۇرۇپ ياتقۇزۇۋېتىپ قېچىپ كېتىپتۇ. ھۆكۈمەت پۈتۈن يېزىنىڭ ئاھالىسىنى مەجبۇرى ھەرىكەتلەندۈرۈپ قولىغا چىراغ كۆزەتكۈزۈپ، بەش كېچە كۈندۈز ئويمۇ ئوي، چۆلمۇ چۆل ئىزدەتكۈزۈپتۇ، ئاخىرى يېزىلىق دېھقانلار ھېلىقى بالىنى بىر گەمىدىن تېپىۋېلىپ: «سېنىڭ دەستىڭدىن بەش كېچە كۈندۈز بولدى

تېرىقچىلىقىمىزنى قىلالماي ئۈيقۇسىز، ئاچ - توق كۆرمىگەننى كۆردۇق سېنى ئىزدەيمىز دەپ » دەپ تىللاپ، ھەممىسى بىرلىشىپ ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ.

بۇ ۋەقەنى ئاڭلاپ بەش مايمۇننىڭ ھېكايىسى كۆز ئالدىمغا كەلدى:

ئالىملار بەش مايمۇننى تەجرىبە قىلىش ئۈچۈن بىر ئۆيگە سولاپ، ئۆيدىكى تۈۋرۈكنىڭ ئۈچىغا بىر باغلام بانانىنى ئېسىپ قويۇپتۇ. بانانىنى ئېلىش ئۈچۈن بىر مايمۇن تۈۋرۈككە ياماشقاندا، تەجرىبە قىلغۇچىلار دەرھال ھەممە مايمۇننىڭ ئۈستىگە سوغۇق سۇ تۆكۈپ، مايمۇننى تۈۋرۈكتىن چۈشۈرۈۋېتىپتۇ. كېيىن باشقا بىر مايمۇن ياماشقاندا يەنە شۇنداق قىلىپتۇ. 3 ، 4 ، 5 مايمۇنلارنىڭ ھەممىسىگىلا ئوخشاش ئۇسۇلنى قوللىنىپ سۇ تۆكۈپتۇ. ئەڭ ئاخىرىدا مايمۇنلارنىڭ ھەممىسى يامىشىشتىن قورقۇپ جىم تۇرۇپتۇ. تەجرىبە قىلغۇچىلار تۈۋرۈككە ياماشقان بىرىنچى مايمۇننىڭ ئورنىغا باشقا بىر مايمۇننى ئالماشتۇرۇپ قويغان ئىكەن، ئۇ يېڭى مايمۇن سۇ تۆكۈلىدىغانلىقىنى بىلمىگەچكە دەرھال دەرەخكە يامىشىپتۇ. لېكىن كونا تۆت مايمۇن ئۇنى ئۇرۇپ ياماشقۇزماپتۇ. تەجرىبە قىلغۇچىلار، ئۇنى ئۇرغان تۆت مايمۇننىڭ ئىچىدىكى بىر مايمۇننى ئېلىۋېتىپ، ئورنىغا يېڭىدىن يەنە بىر مايمۇن ئېلىپ كىرىپتۇ. ئۇمۇ تۈۋرۈككە ياماشماقچى بولغان ئىكەن، كونا ئۈچ مايمۇن ۋە باشتا تاياق يېگەن مايمۇن بىرلىشىپ ئۇنى ئۇرۇپ كېتىپتۇ. قىزىقارلىق يېرى سۇ تۆكۈلگەننى كۆرمىگەن، ئەمما بىرىنچى قېتىم تاياق يېگەن مايمۇنمۇ، ئىككىنچى مايمۇننى باشقىلار بىلەن بىللە ئۇرۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، سۇ تۆكۈلگەندىن قورقۇپ كەتكەن مايمۇنلارنىڭ ھەممىسى ئالماشتۇرۇلۇپ بولغاندىمۇ، مايمۇنلار ئاخىرقى ئالماشقان مايمۇنغىچە تۈۋرۈككە ياماشقان مايمۇننى ئۇرۇپتۇ. نەتىجىدە ھېچقايسىسى مايمۇن تۈۋرۈككە ياماشماس بوپتۇ.

كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، مېڭە يۇيۇش تاكتىكىسى ئۇيغۇر جەمئىيىتىنى ئىنتايىن قورقۇنچلۇق بىر ھالغا ئېلىپ كېلىدىغان بولۇپ، نۆۋەتتە بىزنى ئەڭ چۆچۈتىۋاتقىنى، خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇيغۇرلارنى قىرغىن قىلىش ئارقىلىق ئولتۇرۇپ تۈگىتىش مەقسىتىنى، ئۇيغۇرلارنىڭ مېڭىسىنى يۇيۇش بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، يېتىم قالدۇرۇپ يوق قىلىشقا ئۇرۇنۇۋاتقانلىقىدۇر. خۇددى ئالدىنقى بەش مايمۇن سوغۇق سۇ تۆكۈپ قورقىتىۋېتىلگەچكە، كېيىنكى بەش مايمۇن سوغۇق سۇنى كۆرۈپ باقماي تۇرۇپمۇ بانان ئېلىش ئۈچۈن دەرەخكە ياماشمىغاندەك ۋە ياماشقان مايمۇنلارنى ئۇرغاندەك، خوتەندىكى ئاشۇ ۋەقەدە مېڭىسىگە سۇ تۆكۈلمىگەن، خىتاي بىلەن بىۋاستە ئۇرۇشنىڭ ئىچىدە بولمىغان ئۇيغۇرلارمۇ خىتايغا قارشىلىق كۆرسىتىش ئۇياقتا تۇرسۇن، قارشىلىق كۆرسەتكەن باشقا ئۇيغۇرنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرىۋەتكەن.

2. تېررور پەيدا قىلىش

زۇلۇم قىلىش ۋە باستۇرۇش، ئۆزلىرىگە قارشى بولغان ھەرقانداق ئىدىيە، سۆز ۋە ھەرىكەتنى قاتتىق باستۇرۇش، قارشىلىق قىلغۇچىلارنى ئۆلتۈرۈش ۋە تۈرمىگە تاشلاش، بۇ ئارقىلىق باستۇرۇلغۇچىنىڭ زېھنىيىتىدە ئۇنتۇلماس قورقۇنچ (trauma) پەيدا قىلىش؛ سۆز ئەركىنلىكى، تاشقى دۇنياغا باغلىنىش ئەركىنلىكى ۋە تور ئەركىنلىكىنى پۈتۈنلەي ئۈزۈپ تاشلاپ، ئۆزلىرى ياراتقان تاشقى مۇھىت ۋە ئىدىئولوگىيىسىدىن باشقا ھەرقانداق بىر ئىدىيە ياكى سىستېمىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىشىنى قاتتىق كونترول قىلىش ۋە تاشقى دۇنيا بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئۈزۈش، خىتاينىڭ مېڭە يۇيۇش ۋاستىلىرىنىڭ ئەڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىك ۋە ئوچۇق ئاشكارا قوللىنىدىغان ۋاستىلىرىدىن بىرسىدۇر. بۇ مېتودلار ئارقىلىق كونترول قىلىنغۇچىلارنىڭ مېڭىسىگە سىڭدۈرۈلگەن ئىدىيەنىڭ يېڭى

ئىددىيە تەرپىدىن چەتكە قېقىلىپ تازىلىنىشقا يول قويماسلىق، سىرتتىن ئالاقىسىنى ئۈزۈپ مېڭە يۇيۇش تاكتىكىسى، ئادەتتە تۈرمە ئىچىدىكى مەھبۇسلارغا ئىشلىتىلىدىغان بولۇپ، ئوچۇق تۈرمىگە ئايلانغان پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاندا خىتاي ھۆكۈمىتى بۇ چارىلەرنى ئىشلەتمەكتە. Google، YouTube، FaceBook لارنىڭ چەكلىنىشى، ھېچقانداق بىر پىكىر ئەركىنلىكىگە يول قويۇلماسلىقى بۇنىڭ بىر مىسالى. ئۇيغۇر خەلقى پەقەت خىتاي ھۆكۈمىتى كونتروللۇقىدىكى، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن بۇرمىلانغان خەۋەرلەرنىلا كۆرەلەيدىغان بولۇپ، باشقا بىر دۇنيانىڭ كۆزى بىلەن دۇنيانى كۆرۈش پۇرسىتىگە ئىگە ئەمەس.

3. تۈرمىدە مەجبۇرىي ئىقرار قىلدۇرۇش، قەسەم قىلدۇرۇش ۋە تەۋبە قىلدۇرۇش:

بۇ مېتود ئاساسەن تۇتقۇن قىلىنغان تۈرمە ئىچىدىكى مەھبۇسلارغا ئىشلىتىلىپلا قالماي، بەلكى شەھەر يېزىلاردىكى ئۇيغۇر ئاھالىلىرىنى ئىشتىن سىرتقى سىياسىي ئۆگىنىش پروگراممىسى باھانىسىدە مەجبۇرىي يىغىۋېلىشتىمۇ قوللىنىلىدۇ. خىتاينىڭ مېڭە يۇيۇش تاكتىكىسى كار قىلمايدىغان كىشىلەر ئاساسەن ئۈچ خىل بولۇپ بۇلار تۆۋەندىكىچە:

ئا.

باش ئەگمەي قارشى چىقىدىغانلار. بۇلار خىتاي سىياسىتىدە « ئۆزگەرمەس ئۇنسۇر» دېگەن ناھايىتى كونا قالپاق بىلەن ئاتىلىدىغانلار بولۇپ، ئاقىۋىتى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىش، سىياسىي ئۆگىنىش سورۇنلىرىدا بولسا تۇتقۇن قىلىنىش خەۋپىگە ئۇچراپ كېلىۋاتماقتا. شۇنداقلا ئۇزۇن مۇددەتلىك كېسىلىپ كەتمەكتە. خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇلارغا مېڭە يۇيۇش تاكتىكىسىنىڭ كار قىلمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ ۋە بۇ سەۋەپتىن

ئۇلارنى ئۆزگەرتىشكە ئۇرۇنۇپمۇ يۈرمەيدۇ. مەسىلەن: غۇلجا ۋەقەسىنىڭ يول باشچىسى ئابدۇخېلىل ۋەھشىيلەرچە قىيىن قىستاققا ئېلىنغاندىمۇ قىلچە يالۋۇرمايدۇ. خىتاي ساقچىلىرىنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىشنى رەت قىلىدۇ. ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان سوت مەيدانىدا تۇتقان يولىدىن ھەرگىز يانمايدىغانلىقىنى، چۈنكى ھەقىقەتنىڭ ئۇيغۇرلار تەرەپتە ئىكەنلىكىنى، ئۇنى ئۆلتۈرۈش بىلەن خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇيغۇرلارنى باش ئەگدۈرەلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ باتۇرلارچە قۇربان بولىدۇ.

بۇنداق كىشىلەر ئادەتتە ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، بىرى تەۋھىد ئۇقۇمى ئېنىق بولغان ئېتىقادى مۇستەھكەم كىشىلەردۇر. يەنە بىرى ئۆزىنىڭ ھەققانىيەت ئىدىيەسىدە چىڭ تۇرالايدىغانلار. مەسىلەن: يەنە كېرەم قارى، ئىلهام توختى قاتارلىق نۇرغۇن قەھرىمانلىرىمىز بۇنىڭ مىسالى.

كېرەم قارى، دىنىي تەلىم تەربىيە ئېلىپ بارغانلىقى ئۈچۈن 1991 - يىلى خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغان. 1993 - يىلى سوت ئېچىلىپ 12 يىل كېسىلگەن بولسىمۇ، تا ھازىرغىچە جازا مۇددىتى قايتا - قايتا ئۇزارتىلىپ قويۇپ بېرىلمىگەن[12]. خىتاي ئۇنىڭ مېڭىسىنى يۇيۇش مەقسىتىگە يېتەلمىگەنلىكتىن، ئۇنىڭ سالامەتلىكىنىڭ ئېغىر ھالدا ناچارلىشىپ كەتكىنىگە قارىماي، خەتەرلىك ئادەم دەپ قاراپ داۋاملىق تۈرمىدە تۇتۇپ تۇرۇشنى قارار قىلغان.

ئىلهام توختىنىڭ سوتقا چىققاندا سوت مەيدانىدا رەددىيە بېرىپ: « مېنى بۆلگۈنچى دېگەن جىنايەت بىلەن ئەيىبلىدىڭ. ئەگەر بۇ زېمىن جۇڭگونىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى بولۇپ مەن بۆلگۈنچى بولسام، نېمە ئۈچۈن بۇ زېمىندا بىگۇناھ تۇرغۇزۇلىدۇ؟ جۇڭگوغا مەنسۇپ بولغان قايسى بىر ئۆلكىدە بىگۇناھ دەپ ئاتىلىدىغان مۇنداق كۆپ ھەربىي كۈچ

[12] http://www.rfa.org/uyghur/xewerler/tepsili_xewer/kerem-abduweli-08232012154652.html

تۇرغۇزۇلدى؟ » دەيدۇ ۋە ئۆزىنىڭ توغرا قىلىۋاتقانلىقىدىن قەتئىي يانمايدۇ. ئىلهام توختى بېيجىڭ مەركىزى مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىقتىساد فاكۇلتېتىدا پروفېسسور بولۇپ، ئۇ ئۇيغۇرلارنىڭ ھەقسىزلىققا ئۇچراۋاتقانلىقىغا ئائىت يازمىلىرى ۋە ئۆتكۈر پىكىرلىرى بىلەن نارازىلىق بىلدۈرگەنلىكى ئۈچۈن قولغا ئېلىنغان ۋە مۇددەتسىز كېسىلگەن ئىدى.

ئىلهام توختىغا ئوخشاش تۇردىكى خىتاي تەرىپىدىن بۆلگۈنچى، يەنى دۆلەت قۇرۇش نىيىتى بار دەپ قارالغان ئۇيغۇر سىياسىي مەھبۇسلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان بولۇپ، ئىلهام توختى دۇنيانىڭ دىققىتىنى كۈچلۈك دەرىجىدە تارتقانلىقى، شۇنداقلا ھەتتا خىتاي خەلقىنىڭمۇ ھېسداشلىقىنى قوزغىغانلىقى ئۈچۈن خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلالمىغان.

ب.

ئىقرار قىلغاندىن كېيىنكى ئاقىۋەتنىڭ قىيىن - قىستاقتىن ئېغىر بولىدىغانلىقىنى مۆلچەرلىيەلەيدىغان ۋە ئىقرار قىلىشنى قەتئىي رەت قىلىدىغانلار .

بۇ تۇردىكىلەر خىتايغا بولغان سادىقلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن، ئۇستىگە خىتاي تەرىپىدىن جىنايەت دەپ ئارتىلغان ئىقرارنامىلەرنى رەت قىلىشتىن پەرقلىنىدىغان رەت قىلىشتۇر. (سادىرقلىقنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن رەت قىلغۇچىلار سادىقلىقى تۈپەيلىدىن ئۆزىگە ئارتىلغان جىنايەتلەرنى نومۇس دەپ بىلىدۇ. لېكىن ئۇلارنىڭ ئىقرار قىلىشنى رەت قىلىشى ئۆزىنىغا بارمايدىغان بولۇپ، ئۇلار قىيىن قىستاققا چىدىماي كۆپىنچە ھاللاردا دەرھال مەجبۇرىي ئىقرار قىلدۇرۇشقا ئىمزا قويىدۇ. خىتاي ھۆكۈمىتىگە ئىنتايىن سادىق بولغانلىقتىن ئۆزلىرىنى ساقچىلار تەرىپىدىن خاتالىشىپ تۇتۇلدۇم، تۆھمەتكە ئۇچرىدىم، دەپ قارايدۇ. بۇ تۇردىكىلەر ئەزەلدىن سادىقلار تېمىسىدا تەھلىل قىلىنىدى.)

يۈسۈپ ئىمىن. شېئىر يازغانلىقى ئۈچۈن تۇتۇلغان بولۇپ، بىرنەچچە ئايدىن كېيىن قويۇپ بېرىلگەن. قايتا تۇتۇلۇپ 1998 يىلدىن 2005 سوراق قىلىنىپ قويۇپ بېرىلگەندىن كېيىن ئۈچۈنچى قېتىم يەنە قايتا تۇتۇلۇپ 7 يىل كېسىلگەن.

تۆۋەندىكى يۈسۈپ ئىمىننىڭ ئۆز ئېغىزى ئارقىلىق بايان قىلىنغان سوراق جەريانى:

يۈسۈپ ئىمىن سەنمۇ؟

ھەئە، مەن.

سەن مەلۇم كۈنى، مەلۇم سائەتتە، مەلۇم مەسچىتتە جامائەتكە سۆزلەپ ھۆكۈمەتكە قارشى ئىسلامي تەبلىغ ئېلىپ باردىڭمۇ؟

ياق.

مەلۇم مەكتەپتە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياتاقلىرىغا كىرىپ، ئۇلارغا شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىقى ھەققىدە تەشۋىقات ئېلىپ بېرىپ كۈشكۈرتتىڭمۇ؟

ياق.

xxx ـ كۈنى xxx كىشلەر بىلەن ئاللاھ پارتىيىسى قۇرۇشقا قاتناشتىڭمۇ؟

ياق.

xxx ـ كۈنى xxx جايدا تەشكىلاتنىڭ قورال ياراق سېتىۋېلىشى ئۈچۈن xxx سودىگەردىن پۇل ئالدىڭمۇ؟

ياق.

ئاللاھ پارتىيىسىدىكى xxx كىشلەر بىلەن ھۆكۈمەتكە قارشى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە پىلان تۈزدۈڭمۇ؟

ياق.

xxx ـ كۈنى xxx جايدا تەبلىغ ئېلىپ بېرىپ كىشىلەرنى جىھاد قىلىشقا، شەرقىي تۈركىستاننى مۇستەقىل قىلىش ئۈچۈن تېررورلۇق ئېلىپ بېرىشقا كۈشكۈرتتىڭمۇ؟

ياق.

سوراقچى: سەن بىر دىندار ئادەم. ئۆزۈڭ بىلەن مېنىڭ كۈنۈمنى سېلىشتۇرۇپ باق. ئىككىمىزنىڭ پەرقى، سەن تۈرمىدە مەن ئەركىن. ئوخشايدىغان يېرىمىز ھەر ئىككىمىز مۇسۇلمان. مەن يېقىندا ھەرەمگە بېرىپ ھەج قىلىپ كەلدىم، دىنىمغا ئەركىن ئېتىقاد قىلىش ھوقۇقۇم بار. ھۆكۈمىتىمىز تىنچلىقنى تەلەپ قىلىدۇ، بارلىق مۇسۇلمان دۆلەتلەر بىلەن مۇناسىۋىتى ياخشى. دىنىمىزمۇ تىنچلىقنى تەرغىب قىلىدىغان دىن. ئەگەر سەن ھەقىقىي مۇسۇلمان بولغان بولساڭ، دۆلىتىمىز بەرگەن تىنچلىقنى ھۆرمەت قىلغان، قالايمىقانچىلىق چىقارمىغان، ھۆكۈمەتكە قارشى تەبلىغ قىلىپ ياشلارنى بالاغا تىقمىغان بولاتتىڭ. سېنىڭ تەبلىغىڭ تۈپەيلى ئازغان ياشلاردىن قانچىسى تۈرمىدە، قانچىسى ئۆلدى بىلەمسەن؟ سەن ئۆزۈڭنى ھەقىقىي مۇسۇلمان دېسەڭ، قىلىۋاتقان ئىشىڭنىڭ ئىسلامغا يات ئىكەنلىكىنى بىلىشىڭ كېرەك.

ئۇنىڭغا: « سەن قول بولۇشنى قوبۇل قىلدىڭ، مەن قوبۇل قىلمىدىم. سەن ۋەتەن، مىللىتىڭنىڭ غۇرۇرىنى، زېمىنىڭنى، مۇستەقىللىقنى ئەمىلىڭگە تېگىشتىڭ. سەن ئۈمىدسىز، مۇستەقىللىقىمىزنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىغا ئىشەنمەيسەن. چۈنكى سەن خىتاينىڭ كۈچىنى ئاللاھنىڭ كۈچىدىن ئۈستۈن كۆردۈڭ. بۇ ئىماندىن چىققانلىق، سەن قانداقمۇ ئۆزۈڭنى مۇسۇلمان چاغلايسەن » دېمەكچى ئىدىم. ئۇنىڭغا بۇلارنى سۆزلەشنى كېرەكسىز ھېس قىلدىم. شۇڭا جاۋاپ بەرمىدىم. ئۇ يەنە:

دۆلىتىمىز كۈچلۈك. مۇستەقىللىق بەربىر ئەمەلگە ئاشمايدىغان بىر چۈش. تۆت توك   توك ئۇيغۇر نېمىسگە ئىشىنىپ بۆلگۈنچىلىك قىلىپ ۋەتەننى ئازاد قىلىمىز دەيدۇ؟ ھەرقايسىڭلارنىڭ ھەربىي كۈچى، ئىقتىسادىي كۈچى بارمۇ؟ قولۇڭدا تۆمۈرنىڭ سۇنۇقى يوق، زامانىۋى قوراللىرى بار، دۇنيانى سوراۋاتقان

دۆلىتىمىز ئۈچۈن سەن تۆت توك   توك ئۈيغۇر كىم؟ نېمە قىلىشالايتتىڭ؟ كاللاڭنى سىلكىۋېتىپ ياخشى ئويلاش.   دېدى.

يۈسۈپ ئىمىن شۇ چاغدىكى كەچۈرمىشلىرى ھەققىدە توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

مەن: « بىزنىڭ سېنىڭ خىتاي دۆلىتىڭدىن كۈچلۈك ئاللاھىمىز بار. خىتاي خەلقىمىزگە زۇلۇم قىلىۋاتىدۇ، دۆلىتىمىزنى بېسىۋالدى. ھەق بىز تەرەپتە، ناھەقچىلىك سەن تەرەپتە. خىتاينىڭ زامانىۋى قورااللىرى بولغىنى بىلەن، بىزنىڭ قورال بىلەن ئۆلتۈرۈپ يوق قىلىپ بولغىلى بولمايدىغان روھىمىز بار » دېمەكچى ئىدىم. گەپ قىلمىدىم ئۇ چىقىپ كەتتى.

كېيىن قاتتىق قىيىن - قىستاققا ئېلىندىم، ئىنسان چىدىغۇسىز قىيىن قىستاققا ئېلىنغاندا كاللامغا ئاللاھقا يالۋۇرۇشتىن باشقا ھېچنەرسە كەلمىدى. ئىچىمدە ئاللاھنىڭ ئىسمىنى تەكرارلاشتىن باشقا ھېچنەرسە يوق ئىدى.

بۇ ئىشلارنىڭ بەزىلىرىنى مەن قىلغان بولسامۇ ئىقرار قىلمىدىم. چۈنكى خىتاينىڭ ئىقرار قىلساڭ كەڭچىلىك قىلىمىز دېگىنى يالغان ئىدى. ئەگەر ئىقرار قىلسام بەك ئېغىر جازا ئارتىلىپ كېسىلىدىغانلىقىنى، نۇرغۇن كىشلەرنىڭ چېتىلىدىغانلىقىنى، مۇستەقىللىق ھەرىكىتىمىزگە پالتا ئۇرۇلىدىغانلىقىمنى بىلەتتىم.

قىيىن - قىستاقتىن بەكرەك خىتاينىڭ ئائىلەمگە، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىمغا زۇلۇم قىلىشى ھەممىدىن ئېغىر كەلدى. ئۇلار ئاكامنى، ئىنىمنى ۋە ئانامنى تۇتۇپ سولىغانلىقىنى، ئىقرار قىلسام ئۇلارنى قويۇپ بېرىدىغانلىقىنى، ئىقرار قىلمىسام ئۇلارنىڭ بھۇدە تۈرمىدە چىرىپ كېتىدىغانلىقىنى ئېيتتى. شۇ چاغدا يۈرىكىم بەك ئېچىشتى، ئەمما ئۇرۇق   تۇغقانلىرىمنى قۇتقۇزىمەن دەپ ئىقرار قىلسام، مۇستەقىللىق ھەرىكىتىمىزگە چېتىشلىق نۇرغۇن كىشلەرنىڭ ئىسمىنى ئىقرار قىلىشىمغا توغرا كېلەتتى. ئەگەر ئۇلار تۇتۇلسا مۇستەقىللىق ھەرىكىتىمىزگە ئەگەشكۈچىلەر بۇندىن كېيىن بىزگە ئىشەنمەس، ئەگەشمەس بولاتتى. بىر پۈتۈن مىللەتنىڭ روھىنى سۇندۇراتتىم، بىر ئۆمۈر ھاياتىمنى ئاتىماقچى بولغان بىر ئۇلۇغ نىشاندىن ۋازكېچىشىم كېرەك ئىدى. بۇ دېمەك تىرىك تۇرۇپ ئۆلدۇم دېمەك،

مەنلا ئەمەس پۈتۈن مىللەت ئۆلدى دېمەك ئىدى. بەدەل تۆلىمەي ئەركىنلىككە ئېرىشىش مۇمكىن ئەمەس. مەيلى ئائىلەم، ھەتتا ئانام تۈرمىگە قامالغان بولسىمۇ، مىللەتنىڭ مۇستەقىللىقىگە، ئەركىنلىككە ئېرىشىش يولىمىزغا ئۇلارنى تېگىشمىگەنلىكىم ئۈچۈن ئۇلار مەندىن رازى بولىدۇ. ئاللاھ ئۇلارنىڭمۇ كۆرسەتكەن پىداكارلىقىغا ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە گۈزەل مۇكاپات بېرىدۇ دەپ ئويلىدىم. ئەمما ئۇلار ماڭا ئۆز ئىددىيىلىرىنى تاڭغاندا ئىچىمدە قوبۇل قىلمىساممۇ قارشىلىق كۆرسەتمىدىم، ئۆتكەلدىن ئۆتۈش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئىددىيەمنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن ئۆتكەن دەرسلىرىنى قارشىلىق كۆرسەتمەي ئاڭلىدىم، باشقا ئامالىممۇ يوق ئىدى، ھەتتا كۆڭۈل قويۇپ يادلىدىم، ئالغان ئېمتىھانلىرىدا ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە كۆرە جاۋاب بەردىم ».

يۇسۇف ئىمىن، دىنىي ساھەدە بىر قەدەر يېتىشكەن، ئوقۇمۇشلۇق بولغانلىقتىن، خىتاي ئۇنىڭ خاراكتېرىگە ئاساسەن ئۇنى باشتا قىيىن قىستاققا تارتماي تۇرۇپ، ئۆزىنىڭ نەزەرىيىسى بىلەن قايىل قىلماقچى بولغان، كېيىن نەزەرىيە ئارقىلىق مېڭە يۇيۇش تاكتىكىسى ئاقمىغانلىقتىن، قىيىن قىستاققا ئېلىپ قورقۇتۇش تاكتىكىسىنى قوللانغان. تەۋھىد چۈشەنچىسى كۈچلۈك، ئىسلامىي ئەقىدىسى چوڭقۇر يۇسۇف ئىمىنغا خىتاينىڭ قىيناشلىرى كار قىلمىغان. نەتىجىدە خىتاي يۇسۇف ئىمىننىڭ ئائىلىسىدىكىلەرنى تۇتقۇن قىلىش ئارقىلىق ئۇنى روھى جەھەتتىن ئازابلاپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنى گۇناھكار ھېس قىلدۇرماقچى، بۇ ئارقىلىق ئۇنى پۇشايمان قىلدۇرۇپ ئىككىنچى باسقۇچتا مېڭىسىنى يۇماقچى بولغان. ئەمما يۇسۇف ئىمىننىڭ ھايات نىشانى ئېنىق، قىلىۋاتقان ئىشىغا بولغان ئىشەنچى ۋە چۈشەنچىسى مۇكەممەل بولغانلىقتىن، نەتىجىدە خىتاينىڭ بۇ تاكتىكىسىمۇ ئاقمىغان. ئەمما ئۇ، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ نەزەرىيە جەھەتتىكى مېڭە يۇيۇش خىزمەتلىرىگە ئوچۇق ئاشكارا قارشىلىق كۆرسەتمىگەنلىكتىن، خىتاي مېڭە يۇيۇشنى داۋاملاشتۇرغان. ھەتتا تۈرمە مۇددىتى توشقاندىن كېيىن، يەمچۈك تاشلاپ بېلىق تۇتۇش تاكتىكىسى بويىچە، ھەم ئۇنىڭ ئېپادىسىنى كۆزىتىش ھەم باشقا يىپ ئۇچىغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئۇنى قويۇپ بەرگەن. بۇ خىل ئۇسۇلنى خىتاي ھۆكۈمىتى كۆپلىگەن سىياسىي مەھبۇسلارغا ئىشلىتىدىغان بولۇپ، نازارەت

ئاستىدا قويۇپ بېرىدۇ ۋە ئۇزۇن ئۆتمەي يەنە تۇيۇقسىز تۇتۇپ كېتىدۇ. بۇ جەرياندا يۇسۇف ئىمىن غەرب ئەللىرىگە قېچىپ كېتىشكە مۇيەسسەر بولغان.

(يۇسۇف ئىمىن بىلەن بولغان سۆھبەت، 2015 ـ يىلى 7 ـ ئايدا تۈركىيە ئىستانبۇلدا ئاپتور تەرىپىدىن قەلەمگە ئېلىندى. گۇۋاھچىنىڭ ئىسمى ئۆزگەرتىلدى).

س. قىيىن ـ قىستاقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن مەجبۇرىي ئىقرار قىلىدىغان، ئەمما بۇنى چىن دىلىدىن قوبۇل قىلمايدىغانلار

بۇ تۈردىكى ئۇيغۇر مەھبۇسلارنىڭ مېڭىسى گەرچە خىتاي ئىدىئولوگىيىسىنى قوبۇل قىلالمىسىمۇ، ئۇلارنىڭ يولسىزلىق قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، قىيىن قىستاققا چىدىماي ئىقرار قىلىشقا، ئاگلىق ھالدا توغرىدىن ۋازكېچىشكە، ئەمەلىيەتتە يۈيۈلۈشقا بويسۇنمىغان مېڭىسىنى سۆز ۋە ئىش ھەرىكىتىدە يۇيۇلغان قىلىپ كۆرسىتىشكە تىرىشىدۇ. بەلكىم نۇرغۇن چېتىشلىق كىشىلەرنى پاش قىلىۋېتىشى مۇمكىن، بۇنىڭلىق بىلەن ئۆز ئۆزىنى ئەيىبلەش تۇيغۇسى كۈچىيىپ خىتاي ھۆكۈمىتى ۋە ئۇنىڭ ئىدىئولوگىيىسىگە بولغان نەپرىتى كۈچىيىدۇ. مېڭىسىدە ئۇنى ياقلاشقا ئورۇن بەرمەيدۇ. ئەمما قىيىن ـ قىستاق ۋە تەھدىتكە بولغان قورقۇنچ، ئۇلارنى خىتايغا قارشى بۇ « مەن »نى يوشۇرىدىغان ماسكا بىلەن يۈرۈشكە مەجبۇر قىلىدۇ. گەرچە خىتاي تۈرمىسىدىكى بۇ خىل ئۇيغۇر سىياسىي مەھبۇسلار ھەققىدە ستاتىستىكىلىق تەتقىقات ئېلىپ بېرىش مۇمكىن بولمايدىغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىنكاسلىرىدىن قارىغاندا، خىتاينىڭ ھەددىدىن تاشقىرى ئېغىر زۇلۇم ۋە تەھدىتلىرى كۆپلىگەن تۈرمە ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئۇيغۇرلارنى ئەنە شۇنداق ماسكا بىلەن ياشاشقا مەجبۇر قىلىۋاتقان بولۇپ، شەرت شارائىت ئۆزگەرمىگەن ئەھۋال ئاستىدا، ئۇلارنىڭ خىتاي ھۆكۈمىتىگە تەھدىت بولىشى ياكى ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ سىياسىي تەقدىرىگە ئوچۇق ـ ئاشكارا مەنپەئەت يەتكۈزەلىشى ناتايىن.

خىتاي تۈرمىسىدە ياتقان، قىيىن ـ قىستاق دەستىدىن قىلغان ۋە قىلمىغان ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى قىلدىم دەپ ئىقرار قىلغان، ھەتتا باشقىلارنىمۇ پاش قىلىشقا مەجبۇر بولغان، ئەمما خىتاينىڭ نۇرغۇن قېتىملىق ئىددىيە ئۆزگەرتىش، مېڭىسىنى يۇيۇش ئۆتكەللىرىدىن ساق سالامەت ئۆتكەن، 5 يىل تۈرمىدە ياتقان ۋە كېيىن غەرب دۆلەتلىرىگە قېچىپ كېلىپ پاناھلىق تىلىگەن بىرەيلەن مۇنداق دەيدۇ:

« ئۇلار ھەر كۈنى ئاللاھنىڭ يوق ئىكەنلىكى، دۇنيانىڭ ماددىدىن يارالغانلىقىغا دائىر نەرسىلەرنى؛ كوممۇنىست پارتىيە بولمىسا ئۇيغۇرلارنىڭ بۇ دۇنيادىن يوقاپ كېتىدىغانلىقى؛ خىتاي بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ بىر بىرىدىن ئايرىلالمايدىغانلىقى، خىتايلار شىنجاڭنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ بەرمىگەن، كۆۋرۈك سېلىپ يول ياسىمىغان ۋە ئىستانسىسى قۇرۇپ بەرمىگەن، مەكتەپ ئېچىپ خىتايچە ئۆگەتمىگەن بولسا ئۇيغۇرلارنىڭ ئېشەك ھارۋا ھەيدەپ، لەگمەن ئېتىپ يەپ، بېشىدىكى دوپپىسىنى دۇنيا مۇشۇ دەپ يۈرۈۋېرىدىغانلىقىغا دائىر ئۇزۇندى ماقالىلەرنى، سىياسىي ئەسەرلەرنى يادلاتقۇزاتتى. يادلىيالمىغان، ئېسىدە تۇتالمىغانلارنى كۆز ئالدىمىزدا ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتەتتى. مەنمۇ يادلىدىم، ئەمما ئىچىمدە ئاللاھقا تەۋبە قىلىپ تۇردۇم. ئاغزىم سۆزلىگەن بىلەن دىلىمدا ئۇلارنىڭ نەزەرىيەلىرىدىن جاق تويدۇم، قەتئىيلا قوبۇل قىلمىدىم. ھەم ئۇلاردىن بەك نەپرەتلەندىم. ئۇلار مېنى نۇرغۇن ئادەمنى پاش قىلىشقا ئۇلارنى سېتىشقا مەجبۇر قىلغان ئىدى... ئامالسىز ئىدىم ».

(ئىسمىنى ئاشكارىلاشنى خالىمىغان بۇ كىشىنىڭ گۇۋاھلىقى 2016 ـ يىلى گوللاندىيەنىڭ مەلۇم شەھىرىدىن گۇۋاھچى تەرىپىدىن ئاپتورغا قىلىنغان تېلېفون ئالاقىسى ئارقىلىق، گۇۋاھچىنىڭ قېتىلىشى بىلەن قەلەمگە ئېلىندى).

تۈرمىدىكى قىيىن ـ قىستاق ئارقىلىق مەجبۇرى ئىخرار قىلدۇرۇش ۋە سۆز ھەرىكىتىنى مەشق قىلدۇرۇپ ئىددىيىسىنى ئۆزگەرتىش ياكى مېڭە يۇيۇش گەرچە يۇقىرىدا مىسال قىلىنغان بىر قانچە تۈردىكى كىشىلەرگە كار

قىلمىسمۇ، ئەمما يەنە تۆۋەندىكىدەك بىر قانچە تۈردىكى كىشىلەرگە ئۆز تەسىرىنى كۆرسىتىدۇ:

ئا. قىيىن ـ قىستاقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن مەجبۇرى ئىقرار قىلىدىغان، ئەمما ئاخىرىدا بۇنىڭغا ئىشىنىپ قالىدىغانلار ۋەياكى كاللىسى قايمۇقۇپ ئىددىيىسى مۇجىمەللىشىپ كېتىدىغانلار.

خىتاينىڭ ئىددىيە ئۆزگەرتىش لاگېرىدىكى تۈرمە ھاياتىنى بېشىدىن كەچۈرگەن بىرەيلەن مۇنداق دەيدۇ:

« ئۇلار ماڭا ئوخشاش ئوقۇمىغانلاردىن گەپ سوراپ يۈرمەيدۇ، بىكار بىكاردىن ئۇرۇپ قاتتىق قىينايدۇ، بەزىلەرنى ھەتتا ئۇرۇۋېرىپ ئۆلتۈرىۋېتىدۇ. مەن شۇنداق تاياقلارنىڭ بىرىدىن ساق قالغاندىن كېيىن، ئۇلار مېنى مەن ئۆزۈممۇ بىلمەيدىغان گۇناھىمنى قەغەزگە يېزىپ ئېلىپ كېلىپ قول قوي، دېدى. مېنىڭ خەت ئوقۇشنى بىلمىگىنىم بىلەن كارى يوق، ماڭا گۇناھىمنى ئوقۇپمۇ بەرمىدى، چۈشەندۈرۈپمۇ قويمىدى. مەن ئۆمرۈمدە ئاڭلاپ باقمىغان ئىسىملارنى، رەسىملەرنى كۆرسىتىپ، بۇنى تونۇمسەن؟ شۇنى تونۇمسەن؟ كۆرۈشتۈڭمۇ؟ دەپ سورايتتى. مەن قىيىن ـ قىستاققا چىدىماي، ئاخىرى كىمنىلا سورىسا تونۇيمەن دەۋەردىم. باشتا تونۇيمەن دېگەن ئادەملىرىمنى « قانداق ئادەم ئىدى؟ » دەپ سورىغاندا، « ياخشى ئادەم ئىدى » دېسەم تېخىمۇ بەك ئۇرۇپ كەتتى. « بۆلگۈنچىمۇ؟ ئىددىيىسى چاتاقمۇ؟ » دەپ سورىسا، « ياق » دېسەم داغمال ياقتى. چىدىماي: « چاتاق ئىدى، بۆلگۈنچى ئىدى » دېيىشكە مەجبۇر بولدۇم. مېنىڭ سوراق جەريانىم ئەنە شۇنداق قىيىن ـ قىستاق ئىچىدە بىر ئاي داۋاملاشتى. كېيىن 5 ئايلىق ھەر كۈنى كوممۇنىست پارتىيەنى مەدھىيىلەيدىغان شېئىر يادلىتىپ، ناخشا ئېيتقۇزىدىغان، ئىددىيە ئۆزگەرتىش لاگېرىغا ئەۋەتىلدىم. كاللامغا ئۇلارنىڭ ھەر كۈنى قۇلىقىمغا قۇيۇۋاتقان نەزەرىيەلىرىنىڭ ئورنىنى ئالغۇدەك باشقا نەرسە يوق ئىدى. چۈنكى جىسمىملا ئەمەس، روھىيمۇ سىم توسۇقلارنىڭ ئىچىدە ئىدى. ھەر كۈنى ئوخشاش نەرسىلەر ئىچىدە ياشىدىم ۋە ئاخىرى ئۆزۈممۇ بۇنىڭغا ئىشىنىپ قالدىم. بىر ئىشنى قايتا ـ قايتا تەكرارلىسىڭىز شۇنىڭغا كۆنىسىزكەن، مېڭىڭىز سىزنى باشقۇرالمايدىكەن،

ئىستىخىيىلىك ھالدا خىتاي سىزنى مەجبۇرلىمىسىمۇ شۇ ئىشنى قىلىدىكەنسىز. ئۇلار: « ئاللاھ مېنى قوغدىمايدۇ، كوممۇنىست پارتىيە قوغدايدۇ » دېگەن گەپنى قايتا قايتا دېگۈزىۋەرگەندىن كېيىن، كېيىنچە ئۇلار مېنى مەجبۇرلىمىسىمۇ، مەن شۇنداق دەپ يۈرىدىغان بولۇپ قالدىم. سىزگە چۈشەندۈرەلىدىمۇ بىلمەيمەن، ئۇ چاغدا مەن ھەتتا تۈرمىدىن چىققاندىن كېيىنمۇ ئاللاھنىڭ بارلىقىدىن گۇمان قىلدىم. چۈنكى ئۇلارنىڭ ماڭا ئۆگەتكەنلىرى شۇنداق قايىل قىلارلىق ئىدىكى، مەن ئۆزۈمنىڭ كۆز ئالدىمدىكى دۇنياغا ئەمەس، مەن ھېچقاچان كۆرۈپ باقمىغان غايىۋىلىككە ئېتىقاد قىلىپ كەلگىنىمدىن ئۆكۈندۈم. سىز دەپ بېقىڭ، خىتايلار كېلىپ بىزگە بىنا سېلىپ بەرمىگەن بولسا، بىز ئۇيغۇرلار ئېگىز بىنالارنى سېلىشنى بىلەمتۇق؟ ئايروپىلاندىن تارتىپ قەغەز قەلەمگىچە بىزگە ئۇلار ئېلىپ كەلمىدىمۇ؟ خىتايلار كېلىشتىن بۇرۇن ئۆيلىرىمىزدە توكمۇ يوق ئىدىغۇ؟ بۇنىڭ قەيىرى يالغان ۋە قايىل قىلارلىق ئەمەس؟ مەن تونىيمەن دىگەنلىكىم ئۈچۈن بەلكىم نۇرغۇن كىشىلەر تۇتۇلغاندۇ. ئەمما ئۇلار گۇناھسىز بولغان بولسا ھۆكۈمەت ئۇلارنى سۈرۈشتە قىلمىغان بولاتتى. ئەمما مەن نەچچە يىللاردىن كېيىن چەتئەلگە چىقىش پۇرسىتىگە ئېرىشىپ، دۇنيانى كۆرۈش پۇرسىتىگە ئېرىشكەندىن كېيىن، ئۆزۈمنىڭ شۇ چاغلاردا ھەيكەلدەك جىسمىم بىلەن كاللامدىكى ئۇلار ئۆگەتكەن پارتىيەمدىن باشقا نەرسە ئەمەس بولۇپ قالغانلىقىمنى ئاندىن ھېس قىلدىم. ئەمما مەن ۋەتەنپەرۋەر، مىللەتپەرۋەر دوستلىرىم بىلەن داۋاملىق ھەمسۆھبەت بولۇپ ئۆگىنىش ۋە ئىزدىنىش ئارقىلىق ئۆزەمنى ئۆزەم ئۆزگەرتىش پۇرسىتىگە ئېرىشمىگەن بولسام، يەنىلا ئۆزەمنىڭ نېمىگە ئايلىنىپ قالغانلىغىمنى بىلەلمىگەن بولاتتىم. بۇنىڭغا ئىنتايىن ئۇزۇن بىر جەريان كەتتى ».

(يۇقىرىدىكى ئىسمىنى ئاشكارىلاشنى خالىمىغان گۇۋاھچىنىڭ سۆزى 2016 - يىلى 8 - ئايدا، كانادانىڭ تورونتو شەھرىدە ئاپتورنىڭ گۇۋاھچى بىلەن بولغان يۈزتۇرانە سۆھبىتى ئارقىلىق گۇۋاھچىنىڭ رازىلىقى بىلەن قەلەمگە ئېلىندى).

بۇ سۆزنى قىلغان كىشى ئۆزى خالىمىغان، ئەمما مەجبۇري مېڭىنى يۇيۇش نەتىجىسىدە ئەسلىدىكى « مەن »نى يوقىتىپ، يېڭى بىر « مەن »نى قۇرۇپ چىققان بولۇپ، ئۇ كىچىكىدە ئاچچىقى يامان دادىسىنىڭ قولىدا، قاتتىق قائىدە -

تۈزۈملەر ئىچىدە چوڭ بولغان، بويسۇنۇش پسىخىكىسى كۈچلۈك بولۇپ، ئەركىن تەسەۋۋۇر قىلىش، مەسىلىلەرگە سوئال قويۇش قابىلىيىتىنىڭ كۆپ قىسمى بوغۇپ تاشلانغان. ئائىلىسىنىڭ ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقى بولغانلىقتىن ئوقۇش پۇرسىتىگە ئېرىشەلمىگەن. دادىسى ئۇنىڭغا چەكلىك دىنىي سەۋىيىسى بىلەن ئىسلام دىنىنىڭ مەنىسىنى، ماھىيىتىنى ئەمەس، شەكلىنى مەجبۇرىي سىڭدۈرگەن بولۇپ، بالىنىڭ قەلبىدىكى ئىسلام دىنى ئۆزى چۈشەنمەيدىغان ئەرەب تىلى بىلەن، ئىبادەتنىڭ مەنىسىنىمۇ چۈشەنمىگەن ھالدا كېچىلىرى ناماز ئوقۇمىسا دادىسىدىن تاياق يېيىش بولۇپ شەكىللىنىپ قالغان. چوڭ بولۇپ ئۆيلۈك ئوچاقلىق بولغاندىن كېيىن، كىچىكىدە ئۆگەنگەن ئەرەبچە ئايەتلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۇنتۇپ قالغان ۋە نامازنىمۇ تاشلىۋەتكەن. ئەمما باشقىلار ئوقۇسا يالغاندىن ئەگىشىپ ئوقۇپ قويۇش بىلەنلا كۇپايە قىلغان. ئۇنىڭ بالىلىقتىكى شەرتسىز دادىسىنىڭ سىزغان سىزىقىدىن چىقماسلىق كەچۈرمىشلىرى، ئۇنىڭدا مەسىلىلەرگە قارىتا ئۆز ئالدىغا قارار بېرەلمەسلىك، توغرا بىلەن خاتانى ئارىلاشتۇرۇپ قويۇش قاتارلىق خاراكتېرنى يېتىلدۈرگەن. بۇ خاراكتېر ئۇنى ئەركىنلىك ۋە سۆيگۈگە، باشقىلارنىڭ مېھرىبانلىقىغا ئېرىشىشكە تەشنا قىلغان ۋە بۇ تەشنالىقنى باشقىلارغا شەرتسىز ئەگىشىش ۋە ئۇنى شەرتسىز قوبۇل قىلىش ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان قىلىپ قويغان.

ب. ئالداش تاكتىكىسىنىڭ قۇربانى بولۇش نەتىجىسىدە مېڭىسى يۇيۇلىدىغانلار.

خىتاي ھۆكۈمىتى تۈرمىدىكىلەرگە ئەڭ ۋەھشىي قىيىن - قىستاقلارنى قوللىنىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئۈمىدى پۈتۈنلەي ئۈزۈلگەندە، ئازراق ئىنسانلىق مۇئامىلىسى كۆرسىتىش تاكتىكىسىنى ئىشلىتىپ، مەھبۇسنىڭ تايىنىش پسىخىكىسىدىن پايدىلىنىدۇ.

ئالىم نۇر ئىسىملىك بىر ياشنىڭ كەچۈرمىشلىرى:

مەن ئۇ چاغدا ئەمدىلا 17 ياشتا ئىدىم، يېزىمىزدا خىتايلار بارغانسېرى كۆپىيىپ كەتكىلى تۇردى. دوستۇمنىڭ ئۆيى بازار كوچىدا بولۇپ، ئورنى ئىنتايىن ياخشى ئىدى. ھۆكۈمەت: « ئۆيۈڭنى چاقىمىز، ھۆكۈمەت بىناسى سالىمىز » دەپ يالغان باھانە كۆرسىتىپ، ئۇلارنى ئۆيىدىن مەجبۇرىي كۆچۈرىۋېتىپ، ئۆيىنى ئىچكىرىدىن يېڭىدىن چىققان بىر ئاققۇن خىتايغا بېرىۋەتتى. ئاڭلىساق ئۇ خىتاي ئۇيىنىڭ ئورنىغا ئېگىز بىنا سالارمىش. ئۇلارغا بىر تىيىن ھەق بېرىلمىدى، دوستۇم ئاچچىقلاپ بىر كۈنى ئۇ خىتايىنى كوچىدا كېتىپ بارغان يېرىدە پىچاق تىقىپ يارىلاندۇرۇپ قويغانلىقى ئۈچۈن مۇددەتسىز كېسىلدى. يەنە بىر يېقىن دوستىمىز تۇرسۇن، مېنى ۋە ئادىل ئىسىملىك يەنە بىر ئاغىنىمىزنى چاقىرىپ: « تۈرمىگە بىگۇناھ قامالغانلار قويۇپ بېرىلسۇن! ئادىل سوت ئېچىلسۇن! » دەپ تەشۋىق ۋەرەقە يېزىپ تارقىتايلى دېدى. ئەمما 15 كۈندىن كېيىن ئۈچىلىمىز پاش بولۇپ قېلىپ، تۇتۇلۇپ قولغا ئېلىندۇق. ھېچقانداق سوراق قىلىنمايلا، ئىنسان ھاياتىدا كۆرمەيدىغان قىيىن قىستاقلارغا ئېلىندىم. ئىتنىڭ ئورنىدا خارلاندىم، كۈن كۆرگىلى بولمايدىغان يەر ئاستى كامىرىغا 15 كۈن سولاپ قويۇلدۇم. ھاياتتىن ئۈمىدىمنى ئۈزگەن، جېنىمدىن جاق تويغان، ئويلاش، چۈشىنىش قابىلىيىتىمنى پۈتۈنلەي يوقاتقان ئىدىم. قانچە قېتىم بىر ئامال قىلىپ ئۆلۈۋېلىشنى ئويلىغان بولساممۇ، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش دىنىمىزدا قاتتىق چەكلىگەچكە، ئۇ دۇنيادىكى مەڭگۈلۈك جازادىن قورقۇپ ئۆزۈمنى تۇتىۋالدىم. ئەمما يوروۇقلۇق، بىر ئىستاكان سۇ، ساپ ھاۋادىن باشقا ھېچنەرسىنى ئويلىيالمىدىم. شۇنداق بىر ھالەتتىكى ۋاقتىمدا ئۇلار مېنى تۇيۇقسىز چىقىرىپ، يۇيۇنۇشىمغا رۇخسەت قىلىپ تاماق بەردى. سوراق قىلغۇچى ياشتا چوڭ ئۇيغۇر كىشى بولۇپ، ماڭا ناھايىتى ئىچ ئاغرىتتى: « قارا، سەن ئەقىللىق بالا ئىكەنسەن، يېشىڭ تېخى شۇنچە كىچىك، مەكتەپتە بىر ئوبدان ئوقۇۋاتقان ئىكەنسەن. مەكتەپتىمۇ ياخشى ئوقۇغان ئىكەنسەن، ناچار باللارنىڭ كەينىگە كىرىپ كېتىپسەن ئەمەسمۇ. ئۇ ئىككى دوستۇڭ سېنى ئازدۇرۇپتۇ. ئەمما ئۇلار ھەممە گۇناھنى ساڭا ئارتىپ قويۇپتۇ، سېنى باشلامچىلىق قىلدى دەيدۇ، خەقنى دەپ قاراپ تۇرۇپ بىر ئۆمۈر تۈرمىدە چىرىپ كەتمە، مەسىلەڭنى تاپشۇرۇپ كەڭچىلىككە ئېرىش » دېدى. مەن ئىنتايىن ئاچچىقلاندىم، ئۇ ئىككىسىنىڭ قاراپ تۇرۇپ مېنى ساتقانلىقىدىن

ئىنتايىن ئازابلاندىم. قېنى بۇ دوستلۇق؟ يالغان دۇنيا، ئۇلار نېمە ئۈچۈن مېنى يەمچۈك قىلىدۇ؟ بىز قانداق ۋەدىلەرنى بېرىشكەن ئىدۇق؟ تۇتۇلۇپ قالساق ھەرگىز بىر بىرىمىزنى ساتمايمىز، دېمىگەنمىدۇق. مەن ياشانغان سوراقچىغا تۈرسۇننىڭ ئادىل ئىككىمىزگە بۇ تەكلىپنى قانداق بەرگەنلىكىنى، مېنىڭ شەيتاننىڭ كەينىگە كىرىپ، ئۇلارغا قانداق ئەشىنىپ خاتا يولدا ماڭغانلىقىمنى، ئۆزۈمنىڭ قانچىلىك پۇشايمان قىلغانلىقىمنى ئاڭلاتتىم. كېيىن ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىغا ئەۋەتىپ بىر يىل ئېغىر ئەمگەككە سېلىندىم، بىر يىلدىن كېيىن سوت ئېچىپ گۇناھىمنى تاپشۇرغانلىقىم ئۈچۈن يېنىكلىتىپ بەش يىل كېسىلگەنلىكىم ئېلان قىلىندى. تۈرمىدىن چىققاندىن كېيىن تۇرسۇن بىلەن ئادىلنىڭ ھەر ئىككىسىنىڭ 35 يىلدىن كېسىلگەنلىكىدىن خەۋەر تاپتىم. ئەمما مەن ئاجىز ئىدىم، تۈرمىگە كىرگەن دېگەن قالپاق بولغانلىقى ئۈچۈن داۋاملىق نازارەت ئاستىدا ئىدىم، ياشانغان سوراقچى تەرىپىدىن ئالدانغانلىقىمدىن، پايدىلانغانلىقىمدىن خورلۇق ھېس قىلدىم. ئەمما بۇ مېنىڭ سەۋەنلىكىم ئەمەس ئىدى، چۈنكى مەن بىلمەيتتىم. دېمىسمۇ ئاشۇ ئىككى دوستۇمنىڭ سەۋەبىدىن بىكاردىنلا خورلاندىم، 5 يىل يېتىپ كەتتىم، ئاسانمۇ؟ قاراپ تۇرۇپ باشقىلارنىڭ كەينىگە كىرىپ قالايمىقان ئىشلارغا چېتىلىپ قالغان ئىدىم.

يۇقىرىدىكى كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ بەرگۈچىنىڭ ئىقتىسادى ئەھۋالى قالغان ئىككى دوستىغا سېلىشتۇرغاندا بىرقەدەر ياخشى بولغان، ئەتىۋارلىق ئائىلىنىڭ يالغۇز ئوغلى بولۇپ، ئاتا ئانىسىنىڭ ئەركە بالىسى ئىكەن. بىللە تۇتۇلغان ئىككى دوستىغا سېلىشتۇرغاندا جۇغى كىچىكرەك بولۇپ، ئادەتتە ئاتا ـ ئانىسىنىڭ سىزغان سىزىقىدىن چىقمايدىكەن. مەكتەپتىمۇ قۇلىقى يۇمشاق، گەپ ئاڭلايدىغان باللار توپىدىن بولۇپ، ئىنتايىن خىجىلچان، مۇلايىم بولغانلىقى ئۈچۈن قىزلار ئۇنى داۋاملىق قورقۇنچاق دەپ زاڭلىق قىلىدىكەن. ئۇ رەسىم سىزىشنى، ھۆسنى خەت يېزىشنى ياخشى كۆرىدىغان بولۇپ، نۇرغۇن قېتىم ھۆسنخەت يېزىش مۇسابىقىلىرىغا قاتنىشىپ مەكتەپتە مۇكاپاتلانغان ئىكەن. خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇنىڭ يېشىنىڭ كىچىكلىكى، ئاق كۆڭۈل ۋە باشقىلارغا ئاسان ئىشىنىدىغان خاراكتېرىدىن پايدىلانغان بولۇپ، ئۇنىڭ يېشىنىڭ كىچىكلىكى، سىياسىي مەسىلىلەرگە قىزىقىپ باقمىغانلىقى، ئۇيغۇرلارنىڭ سىياسىي ئورنىنى

ياخشى چۈشەنمەيدىغانلىقىدىن ئۈستىلىق بىلەن پايدىلىنىپ، ئۇنىڭ كالللىسىدىكى سىياسىي زىددىيەتنى شەخسىي زىددىيەتكە ئايلاندۇرۇپ سوراقخانىدىكى مەقسىتىگە يەتكەن ۋە ئۇنىڭ مېڭىسىنى يۇيۇشقا مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا يول ئاچقان. ئۇ گەرچە دوستلىرىنىڭ 35 يىل كېسىلگەنلىك خەۋىرىنى ئالغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئۇنى ساتمىغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ سوراقچى تەرىپىدىن ئالدانغانلىقىنى تونۇپ يەتكەن بولسىمۇ، لېكىن بۇنىڭ ئۈچۈن ئازاپلانمىغان ۋە ئۆزىنى دوستلىرىنىڭ خاتالىقىغا شېرىك بولۇپ قالغان دەپ قارىغان. ئۆز ۋاقتىدا دوستلىرى بىلەن بىللە ئېلىپ بارغان تەشۋىق ۋەرەقە تارقىتىپ، ئادالەت تەلەپ قىلغان ھەرىكىتىنى ئەرزىمەس ئەقىلسىزلىق دەپ ئېتىراپ قىلغان.

س. ئەزەلدىن سادىقلار

ئۇلار ئەمەلىيەتتە ئەسلىدىنلا خىتايغا سادىق بولۇپ، خىتاينىڭ مۇستەملىكىچىلىكىنى خاتالىق دەپ قارىمايدىغانلاردۇر. ئەمما خىتاي تەرىپىدىن يۈز خاتىرە قىلىنماي تۇتۇلغانلار بولۇپ، بۇنداقلار ئۆزلىرىگە ئارتىلىپ گۇناھ دەپ قارالغان خاتالىقنى ئېچىدە ئېتىراپ قىلىشنى خالىمايدۇ. ئەمما خىتاينىڭ پىسخىك مېڭە يۇيۇش تەشۋىقاتىغا ئاجىز كەلگەنلىكتىن، ئۆزلىرىنى دەرھال گۇناھكار ھېسابلايدۇ، ھەتتا ئۆزلىرى قىلمىغان ئىشلارنىڭ جاۋابكارلىقىنىمۇ ئاكتىپلىق بىلەن ئۈستىگە ئالىدۇ.

گۈلنىسا ئابلىز، 42 ياش. ھۆكۈمەتنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمەتچىسى بولۇپ، خوتەندە 9 ئايلىق ئېغىر ئاياق ئايالنىڭ بالىسىنى ئالدۇرۇۋېتىشكە مەجبۇرلىنىشىغا چىدىماي، ۋاقتىنى كېچىكتۈرۈپ ئۇنىڭ قېچىپ كېتىشىگە سەۋەب بولغانلىقى ئۈچۈن تۈرمىگە تاشلانغان. گۈلنىسا تۈرمىدىن چىققاندىن كېيىن ئاپتور بىلەن مەلۇم دۆلەتتىكى ساياھەتنى جەريانىدا ئۇچرىشىپ قالىدۇ ۋە بۇ ھەقتە سۆزلەپ بېرىشكە ماقۇل بولىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ سادىق ھۆكۈمەت خىزمەتچىسى بولۇشىغا قارىماي قولغا ئېلىنغانلىقى، قولىغا كىشەن سېلىنىپ ئىككى كۈن سۇسىز ۋە ئاچ

قالدۇرۇلغانلىقىنى، چېچىدىن پۇتى يەرگە ئارانلا تەگكۈدەك قىلىپ بىر كېچە كۈندۈز ئېسىپ قويۇلغانلىقىنى ۋە ئۈچ كۈندىن كېيىن سوراققا ئېلىپ چىققاندا ھېچنېمىنى ئويلاپ ئولتۇرماي دەرھال ئىقرار قىلغانلىقىنى ئېيتىپ مۇنداق دەيدۇ:

مەن پەقەت قۇتۇلۇشتىن باشقىنى، ئاشۇ ئۆتكەلدىن ئۆتۈپ كېتىشتىن باشقىنى ئويلىمىدىم، دەرھال توۋا قىلىپ ئىقرار قىلدىم. ئەمەلىيەتتە مەن پەقەت ئاشۇ بىر ئايالنىڭ قېچىپ كېتىشىگە مەقسەتلىك ئەمەس، پەقەت سەل ئىككىلىنىپ قالغانلىقىم ئۈچۈن ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈۋېتىپ سەۋەب بولۇپ قالغان. ئۇلار ماڭا مەن تۇرۇشلۇق ناھىيەدىن مۇشۇنداق پىلانسىز تۇغۇلغان 60 نەچچە بالىنىڭ بارلىقىنى، بۇلارنىڭ ھەممىسىگە مەن يوشۇرۇنچە ياردەم قىلغان، دۆلەت سىياستىنى ئاياق ئاستى قىلىپ، ئۇلارنىڭ قانۇن تورىدىن قېچىشىغا ياردەملەشكەن دەپ جىنايەت تۇرغۇزغان ئىدى. بۇلار مېنىڭ سەۋەنلىكىم ئەمەس ئىدى. ئەمما مەن بۇلارنى ئۈستۈمگە ئالسام ماڭا كەڭچىلىك قىلىپ قايتا تەربىيلەشكە ئەۋەتىدىغانلىقىنى، بولمىسا تۈرمىدە ئۆلۈكىمنىمۇ ھېچكىمنىڭ تاپالمايدىغانلىقىمنى ئېيتتى. ئىككى سوراقچى ساقچى كىرگەن بولۇپ، ئۇيغۇر سوراقچى ساقچى ئىنتايىن قوپال تەلۋە بىر نېمە ئىدى. ئۇ مەن راستىنلا بىلمەيمەن، بىلسەم يول قويارمىدىم دېيىشىمگە. « نېمىنى بىلمەيسەن، ھۆكۈمەتتىن مائاشنى بىكارغا ئالامسەن؟! خۇپسەنلىك قىما، جىنايىتىڭ ئېغىر! سېنىڭ ھۆكۈمەتنىڭ پىلانلىق تۇغۇت سىياستىگە قارشى ئىدديەڭ ئىنتايىن خەتەرلىك ئىكەن، كىم بىلەن قارشىلىشۋاتقانلىقىڭنى بىلەمسەن؟ » دەپ ۋارقىراپ بېشىمنى ئۈستەلگە نەچچىنى ئۆستۈرۈۋەتتى. مەن ئايلىنىپ كەتكىلى تاس قالدىم، بۇرنۇمدىن شۇرقىراپ قان ئېقىپ كەتتى. ئۇنىڭ يېنىدىكى خىتاي ساقچى خېلى تەربىيە كۆرگەن مۇلايىم ئادەمكەن، ئۇ دەرھال ئۇنى توختىتىۋالدى ۋە ئۇنى چىقىرىۋېتىپ مېنى يالغۇز سوراق قىلدى، سېسترا چاقىرىپ بېشىمنى تاڭدۇرۇپ قويدى. مۇلايىملىق بىلەن: « گۈلنىسا سىز تېخى ياش، ئىككى ئوماق بالىڭىز ۋە گۈلدەك ھاياتىڭىز بار ئىدى. قاراڭ، شۇ ھالىڭىزغا، دۆلىتىمىز سىزگە ئىشەندى، سىزنى ئۆستۈردى. بىلىمەن پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى مەسئۇلىيىتى ئېغىر خىزمەت، مۇشكۈل خىزمەت. مۇشۇنداق بىر خىزمەتنى پارتىيىمىز سىزگە ئىنتايىن ئىشەنگەنلىكى ئۈچۈن تاپشۇردى. ئويلاپ بېقىڭ، ئاشۇ باللار قانۇنسىز تۇغۇلغاندىن كېيىن مەكتەپكىمۇ

بارالمايدۇ. ھەممىسى كوچىدا لۈكچەك، ئىچەرمەن ـ چېكەرمەن بولۇپ كېتىدۇ، جېنىنى باقماي ئوغرىلىق قىلىدۇ. ئاتا ـ ئانىسىغىمۇ، جەمئىيەتكىمۇ بىر ئېغىر يۈك. سىز بەلكىم ئايال كىشى بولغاچقا كۆڭلى يۇمشاقلىق قىلغانسىز ، ئەمما بۇ كۆڭلى يۇمشاقلىقنىڭ نەتىجىسى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان زىيانىنى ئويلاپ باقتىڭىزمۇ؟ سىز ئەقىللىق ئايال گۆلنىسا، نېمىنىڭ توغرا، نىمىنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى ئايرىيالايسىز. پارتىيىنىڭ ئىشەنچىنى قانداق يەردە قويغانلىقىڭىزدىن ئازابلانامسىز؟ ئەگەر توۋا قىلسىڭىز كەڭچىلىككە ئېرىشىسىز. بولمىسا مەنمۇ سىزگە ياردەم قىلالمايمەن، باللىرىڭىزنى كۆز ئالدىڭىزغا كەلتۈرۈڭ » دېدى.

مەن يىغلاپ كەتتىم. « مەن نېمە دېگەن يۈزى قارا! مەن نېمە دەپ پارتىيىنىڭ ماڭا بولغان ئىشەنچىنى يەردە قويدۇم؟ مەن يۈزى قارا! مەن جازالىنىشقا تېگىشلىك! مېنىڭ بىخەستەلىكىم تۈپەيلى جەمئىيەت ۋە دۆلەتكە كەلگۈسىدە بىر مۇنچە ئېغىر يۈك پەيدا بولىدۇ. ئەمدى مەن قانداق قىلىمەن؟! مەن توۋا قىلدىم، گۇناھىمنى تونۇيمەن! ماڭا ياردەم قىلىڭ » دەپ يالۋۇرغانچە 60 نەچچە بالىنىڭ پىلانسىز تۇغۇلۇشىغا سەۋەبچى بولغىنىمغا ئىقرار قىلدىم. شۇنىڭ بىلەن پىلانلىق تۇغۇت سىياستىنى بىخەستەلىك قىلىپ ياخشى ئىشلىيەلمىگەن دېگەن جىنايەت بىلەن ھۆكۈمەتنىڭ كەڭچىلىك قىلىش سىياستى بويىچە 2 يىل ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىپ قايتا تەربىيىلەش ئورنىغا ئەۋەتىلدىم. ئەسلى ئۇنىڭدىن ئارتۇق جازالىنىشقا ھەقلىق ئىدىم. ئىككى يىل ھەر كۈنى 8 سائەت قىغ توشۇپ، تۆت سائەت سىياسىي ئۆگىنىشكە قاتناشتىم. ھەر كۈنى قايتا

قايتا مەسىلەمنى، ئىددىيەمدىكى سۇسلۇقلارنى، ئۆزۈمنى چوڭقۇر تەھلىل قىلىپ تاپشۇرۇشقا تىرىشتىم. نېمە ئۈچۈن پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىيەلمىگەنلىكىمنى تېپىپ چىقىشقا تىرىشتىم. پارتىيە ماڭا شۇنچە ئىشەنسە، مەن پارتىيىنىڭ ئىشەنچىنى يەردە قويغان ئىدىم. ھەرقانچە جازالانسام ھەقلىق ئىدىم ».

ئۇ مېنىڭ تۈرمىدىن چىققاندىن كېيىنمۇ 60 نەچچە بالىنىڭ پىلاندىن سىرت تۇغۇلۇشىغا ئۆزىڭىزنى سەۋەبچى دەپ ئويلامدىڭىزمۇ؟ دېگەن سوئالىمغا جاۋاب بېرىپ: « ئەلۋەتتە، مەن مەسئۇل بولۇشۇم كېرەك، مەن شۇ ناھىيە پىلانلىق

تۇغقۇت كومىتېتىنىڭ مەسئۇلى ئىدىم. مېنىڭ بۇ مەسىلىدە جاۋابكارلىقىم چوڭ » دەپ جاۋاب بەردى.

پسىخولوگلارنىڭ تەھلىل قىلىشىچە، ھەر قانداق بىر كىشىنىڭ خاراكتېرى ئۇنىڭ ئائىلە ئارقا كۆرۈنۈشى ۋە باللىق كەچۈرمىشلىرى بىلەن زىچ باغلانغان بولۇپ، كىشىلەرنىڭ مېڭىسىنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە يۇيۇلۇشى، ئۇلارنىڭ تارىخى ئارقا كۆرۈنۈشى بىلەن زىچ باغلانغان. مەسىلەن: گۈلنىسانىڭ ئاتا ئانىسى پارتىيە ئەزاسى بولۇپ، ئىسلام ئەقىدىلىرى دىن سۈپىتىدە تەكىتلەنمەيدىغان بىر ئائىلىدە ئۆسۈپ يېتىلگەن. ئۇنىڭ دېيىشىچە ئۇ ئاتا ئانىسىنىڭ ناماز ئوقۇغانلىقىنى كۆرۈپ باقمىغان. ئۆزىمۇ ناماز ئوقۇشنى بىلمەيدىكەن. ئاللاھنىڭ ياراتقۇچى ئىكەنلىكى، قۇرئاننىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەنلىكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاخىرقى پەيغەمبەر ئىكەنلىكىگە ئائىت ھېچ نەرسە بىلمەيدىكەن. ئىسلامغا ئائىت بىرەر پارچە كىتاب ئوقۇپ باقمىغان ئىكەن. ئەمما ئۇيغۇرلار چوشقا گۆشى يېمىگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇ ئۆزىنى مۇسۇلمان دەپ ئېتىراپ قىلىدىغان بولۇپ، ئۆرپ ـ ئادەتكە مەنسۇپ مۇسۇلمانلار تىپىغا كىرىدىكەن. ئۇ مەكتەپتە ئىنتايىن ياخشى ئوقۇغان، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئىتتىپاق ئەزاسىغا، تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن دەرھال پارتىيە ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىنغان بولۇپ، ئۆزىدىن ئىنتايىن پەخىرلەنگەن. ئۇ خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە بولغان سادىقلىقى بىلەن، ئۆزىنىڭ مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئۇيغۇر كىملىكىنى بىرلەشتۈرۈشكە تىرىشقان ۋە بۇ ئىككىسى ئوتتۇرىسىدىكى روشەن توقۇنۇشنى چۈشىنىشكە ئاجىزلىق قىلغان. ئۇنىڭ پەقەت بىر قېتىم بولسىمۇ 9 ئايلىق بوۋاقنى قۇتۇلدۇرۇپ قېلىشى، ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ بىر يەرلىرىدە ساقلىنىپ قالغان ئانىلىق، ئىنسانلىق مېھرى ـ شەپقەت ۋە ئۇيغۇر كىملىكى بىلەن خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئىنسانىيەتكە قارشى قىرغىنچىلىق خاراكتېرىنى ئالغان پىلانلىق تۇغۇت سىياستى ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەشنىڭ نەتىجىسى ئىدى.

4. سېتىۋېلىش

ئىقتىسادىي مەنپەئەتلەر بىلەن ئۆزگە تارتىپ، خائىنلار ۋە ساتقىنلار گۇرۇھىنى كۆپەيتىش.

خىتاي ھۆكۈمىتى، ئۆزگە قارشى چىققان ئۇيغۇر قاچقۇنلارغا تۇتۇش بۇيرۇقى چىقىرىش بىلەنلا قالماي، تۇتۇپ بەرگەنلەرنى يۇقىرى پۇل سوممىسى بىلەن مۇكاپاتلاشنى تەشۋىق قىلىپ، ئىقتىسادىي جەھەتتە يېتىم قالدۇرىدىغان، ئۇيغۇر خەلقىنى بىر - بىرىنى ساتىدىغان كەيپىيات شەكىللەندۈردى. بىر - بىرىنى سېتىش كەيپىياتى، ئەمەلىيەتتە يەنە بىر تۈرلۈك مېڭە يۇيۇلغانلىق بولۇپ، پاش قىلغۇچى ئۆز ھەرىكىتىنى خاتا دەپ قارىغان تەقدىردىمۇ، ھەرىكىتىنى ئەقلى ئارقىلىق توسۇپ قالالماسلىق دەرىجىسىگە يېتىدۇ. يەنى ئۇنىڭ مېڭىسى قارار بېرىشتە پۈتۈنلەي تاشقى كۈچ ۋە مۇھىت تەرىپىدىن تولۇق كونترول قىلىنىۋېلىنغان بولۇپ، مېڭىنىڭ ئۆز ئالدىغا ئۇچۇرلارنى شاللاش، تەھلىل قىلىش ۋە قارار بېرىش مۇستەقىللىقىنى يوقاتقان. ئەگەر پاش قىلغۇچى قىلىۋاتقان ھەرىكىتىنى خاتا دەپ تونۇمىغان تەقدىردە ئۇ ئۆزىنىڭ كىملىكىدىن پۈتۈنلەي ئايرىلغان ۋە مېڭىسى تولۇق يۇيۇلغان بولۇپ، قارار بېرىشتە مېڭىنىڭ فۇنكسىيەسىنى پۈتۈنلەي بىر تەرەپلىمە چۈشەنچىسىگە، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ قىزىقتۇرۇشىغا ۋە شەخسىي ئېھتىياجىغا مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇرلارغا تاياندۇرىدۇ. مېڭىسىگە ئەركىن تەھلىل قىلىش پۇرسىتى بەرمەيدۇ.

خىتاي ھۆكۈمىتى، 2016 - يىلى ئاپرېل ئېيىدىن باشلاپ تېررورىزمغا ئالاقىدار گۇمانلىق ھەرىكىتى بولغانلارنى ۋە قانۇنسىز دىنىي پائالىيەت بىلەن شۇغۇللانغانلارنى پاش قىلغۇچىلارنى 5 مىليون خىتاي پۇلى بىلەن مۇكاپاتلايدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن ۋە قىسقىغىنە بىرنەچچە كۈن ئىچىدە بۇ مۇكاپاتقا ئېرىشكۈچىلەرنىڭ بولغانلىقى مەلۇم.[13]

ئىقتىسادىي مەنپەئەت ئارقىلىق سېتىۋېلىنغانلار، يالغۇز خىتايغا قارشى ئۇيغۇرلارنى پاش قىلغان خائىنلارنىلا ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ. ئەمەلىيەتتە خىتاي

[13] http://www.rfa.org/english/news/uyghur/chinese-offer-reward-04122016164714.html

ھۆكۈمىتى ئۇيغۇرلارنى خىتاي ھۆكۈمىتىگە سادىقلار ۋە سادىق ئەمەسلەر دەپ ئىككى تۈرگە بۆلگەن بولۇپ، سادىقلار ئاساسەن خىتاي ھۆكۈمىتىدىن ئازدۇر كوپتۇر ئىقتىسادىي مەنپەئەت كۆرۈش ئارقىلىق جان بېقىشنىڭ يولىغا كىرىۋالغان ئۇيغۇرلاردۇر. ئۇلار مەيلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىچىدە ياشاۋاتقان بولسۇن ياكى تېشىدا ياشاۋاتقان بولسۇن ھەممىسىنىڭ جاۋابى بىردەك بولۇپ: « بىز خىتاي ھۆكۈمىتىگە بەرىبىر تەڭ كېلەلمەيمىز. قارشىلىق كۆرسەتكەننىڭ پايدىسى يوق ». ئەجەبا ئۇلار خىتاي ھۆكۈمىتى يۈرگۈزۈۋاتقان زۇلۇمنى بىلمەمدۇ؟ ئۇلارنىڭ سىياستىنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى بىلمەمدۇ؟ بىلىدۇ، ئەگەر ئۇلارنىڭ بۇ بىلىشى ئۇمىتسىزلىك ئارقىلىق ھەقىقەتنى تونىماسلىققا كۆچكەن ۋە بۇ ئارقىلىق ئۆزىنى قايىل قىلىش بولغان بولسا، بۇنىڭ يۈيۈلغان مېڭىدىن نېمە پەرقى بولسۇن؟ ئۇلارنىڭ بەزىلىرىگە نېسىپ بولغان جۇغراپىيىلىك ئالمىشىش ۋە ئەركىن دۆلەتكە كېلىپ ياشاش نېمە ئۈچۈن ئۇلارنىڭ مېڭىسىگە تەسىر كۆرسىتەلمىدى؟ گەرچە بۇ خىل كىشلەرنىڭ مېڭىسى خىتاينىڭ سىياستىنى توغرا دەپ ئېتىراپ قىلمايدىغان بولسىمۇ، ئەمما قۇللۇق پسىخكىسى يېتىلدۈرۈش ئارقىلىق ئۆزلىرى تەرىپىدىن يۈيۈلغان. مېڭىسى قورقۇنچ ۋە ئۈرۈق تۇغقانلىرىغا بولغان تەھدىتكە بويسۇندۇرۇلۇش ئارقىلىق پروگراممىلاشتۇرۇلغان. مەسىلەن: ئەگەر بىر ئۇيغۇر خىتاينىڭ سىياسەتلىرىنى ئاغزاكى توغرا دەپ ئېتىراپ قىلىپ، مەيلى ئۆزى قەيەردە ياشىمىسۇن خىتاينىڭ تەشۋىقاتىنى قىلىپ بەرسە، ئۇ ئۆزىنىڭ بىخەتەرلىككە ئېرىشكەنلىكىنى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ بىخەتەرلىككە ئېرىشكەنلىكىنى كۆرىدۇ. ئۇنداق قىلمىغاندا، شەرقىي تۈركىستان ئىچىدە بولسا ئۆزىنىڭ، شەرقىي تۈركىستان سىرتىدا تۇرۇۋاتقان بولسا تۇغقانلىرىنىڭ تەھدىتكە ئۇچرايدىغانلىقىدىن ئىبارەت تەشۋىقاتنىڭ ئىسكەنجىسىدە قالغان بولۇپ، ئۇنىڭ بۇ ھايات تەجرىبىسىگە مېڭىنىڭ بېرىدىغان ئىنكاسى سوئال شەكلىدىكى « قانداق قىلىپ بىخەتەرلىككە ئېرىشىمەن؟ »دۇر. جاۋاب شەكلى بولسا « ۋەزىيەتنى ئۆزىدىن كۆرۈپ قوبۇل قىلىش (internalize) » بولىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ مېڭىسى خىتاي تەرىپىدىن تېڭىلغان ئۇچۇر ۋە شارائىت بىلەن كونترول قىلىنغان بولۇپ، ئۇ بۇ شارائىت ۋە ئۇچۇرنىڭ سىرتىدىكى دۇنياغا مېڭىسىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ باقمىغان. مەسىلەن: مەلۇم ئۆرپ - ئادەتكە مەنسۇپ بىر

جەمئىيەتتە بىر ئايالنى « ئاياللارنىڭ ۋەزىپىسى ئەرنى كۈتۈش ۋە بالا تۇغۇش، ئاياللار باشقا ئىش قىلالمايدۇ » دېگەن ئىددىيە بىلەن مېڭىسىنى يۇيۇش ئارقىلىق بۇنى ئۇنىڭ كاللىسىغا ئورنىتىۋەتكىنىدە، بۇ ئايالنىڭ ئۆزىمۇ بۇنى شەرتسىز قوبۇل قىلىپ، ئۆزىمۇ شۇنداق قارايدىغان بولۇپ قالىدۇ. دېھقانلارغا « دېھقان دېگەن كەتمەندىن باشقىنى تۇتالمايدۇ » دېگەن خاتا ئۇقۇمنى تارقىتىۋەتكەنلىك ئۈچۈن نۇرغۇن ئۇيغۇر دېھقانلىرى بۇ خاتا چۈشەنچىنى قوبۇل قىلىۋالدۇ ۋە باللىرىنى كۆپ ئوقۇتمايلا مەكتەپتىن چىقىرىۋالدۇ. ئەمەلىيەتتە خاتا چۈشەنچىنىڭ قۇربانى بولغان ئايال ۋە دېھقان ھەر ئىككىسلا، ئۆزلىرىنىڭ تۇرمۇشىدىن قانائەت ھاسىل قىلغىنى يوق، ئەمما ئۇلار بۇنى شەرتسىز ئۆزىگە سىڭدۈرۈۋالدۇ. شەرقىي تۈركىستاننىڭ سىرتىدا ياشاۋاتقان بەزى ئۇيغۇرلارمۇ، دەل ئەنە شۇنداق خىتاينىڭ ئۇيغۇرلارغا زۇلۇم قىلىۋاتقىنىنى ئېتىراپ قىلسىمۇ، ئەمما ئۇنى شەرتسىز ياكى شەرتلىك (خىتاي تەرىپىدىن تېڭىلغان تەھدىت شەرتلىرى) قوبۇل قىلىش تەرەپدارىدا بولۇپ، ئۆزلىرى خالىمىغان ھالدا زۇلۇمنى قوبۇل قىلماسلىق ھەققىدىكى بارلىق ئۇقۇم، ھەرىكەت ۋە ئىددىيەلەرگە مېڭىسىنىڭ ئىشكىنى تاقىۋالدۇ. مەسىلەن: قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىل! دەپ خىتاي بىزنى مەجبۇر قىلىش ئەمەس، بىز خىتاينى مەجبۇر قىلىش مەقسىتىگە يېتىشكە جۈرئەت قىلالماسلىق. سىز بىرى بىلەن كۆزمۇ ـ كۆز تىكىلىپ تۇرسىڭىز، چوقۇم سىز ياكى قارشى تەرەپنىڭ كۆزى تالىدۇ. مەسىلە ئۇيغۇرلار بىلەن خىتاينىڭ بۇ كۆزمۇ ـ كۆز قادىلىشىدا ئۇيغۇرلار بەل قويۇۋېتىشى كېرەكمۇ؟ ياكى خىتايمۇ؟ ئەگەر بىر ئۇيغۇر بەل قويۇۋەتسە، خىتاي دەل ئۇيغۇرلاردىن بىرسىنى باش ئەگدۈرۈپ، قالغانلىرىنى ئەگەشتۈرۈشتىن ئىبارەت قويغا ئوخشاش خاراكتېر يېتىلدۈرۈش پسىخولوگىيە ئۇرۇشىدا غەلىبە قىلغان بولىدۇ.

شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئۇيغۇرلار ئەركىن دۆلەتكە، ئېچىۋېتىلگەن جەمئىيەتكە چىققان تەقدىردىمۇ، بۇ ئەركىنلىك ئۇلارنىڭ ئۆز زېمىنىدىكى ئەركىنلىك بولمىغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ مېڭىسى يەنىلا خىتاي كونسۇلىنىڭ بىۋاستە تەھدىتى ۋە كۆرۈنمەس قوللار ئارقىلىق كونترول قىلىنىپ تۇرىدۇ. نوقۇل ھالدا ئۇيغۇر مىللىتىنى ياكى ئۇيغۇر مىللىتىگە ئوخشاش تەقدىردىكى باشقا مىللەتلەرنىڭ بۇ خىل تەقدىرىنى كۆزدە تۇتقىنىمىزدا، مېڭە يۇيۇلۇشنىڭ

تەسىرىگە ئۇچراش، سىرتقى دۇنيانىڭ غىدىقلىشىدىن باشقا، شەخسنىڭ ئۆزىنىڭ ئۆز مېڭىسىنى ئېچىش ياكى تاقىشىغا باغلىق بولۇپ، ئېچىۋېتىلگەندە ئۇ مېڭىنىڭ قوبۇل قىلىدىغان ئۇچۇرلىرىنىڭ كۆپ خىللىششىغا يول قويىدۇ ۋە لوگىكىلىق سەۋەبلەرنى ئانالىز قىلىش ئارقىلىق مېڭىنىڭ قارار بېرىش فۇنكسىيەسىنى نۇرماللاشتۇرىدۇ. ئېتىۋالغىنىدا بولسا مېڭىنى بىرلا ئۇچۇرنىڭ، مەسىلەن: تەھدىتنىڭ، تېررورنىڭ ياكى بىر تەرەپلىمە كۆز قاراشلارنىڭ قۇلى قىلىۋالىدۇ.

5. تەشۋىقات.

خىتاي ھۆكۈمىتىنى ئۇلۇغلاشنى، خىتاي مىللىتىنى ئۈستۈن كۆرۈشنى تەشۋىق قىلىش، ئۇيغۇرلارنى ئۇلارنىڭ خىتاي ھۆكۈمىتىدىن ئايرىلىپ ياشالمايدىغانلىقىغا، بىچارە ئىكەنلىكىگە ئىشەندۈرۈش، ئىسلامنى بۇرمىلاش ۋە سۈسلاشتۇرۇش تەشۋىقاتلىرى. شەرقىي تۈركىستاندا ئۇيغۇرلارغا يۈرگۈزۈلۈۋاتقان بۇ خىل تەشۋىقاتلار خەۋەر، فىلىم ۋە نوقتىلىق ھالدا ئۇيغۇرلارنى توپلاپ سىياسىي ئۆگىنىش قىلدۇرۇش ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىپلا قالماي، كوچا ـ رەستىلەرگە خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيىسىنى مەدھىيىلەيدىغان « پارتىيە بولمىسا ھاياتلىق بولمايدۇ »؛ « نانىنى ئاللاھ بەرمەيدۇ پارتىيە بېرىدۇ » دېگەندەك ئىسلام دىنىنى چەكلەيدىغان چوڭ خەتلىك ئېلانلارنى چاپلاش ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ. تەشۋىقاتلار ئۇيغۇرلار كۆزىنى ئاچسا كۆزىگە كۆرۈنىدىغان، كۆزىنى يۇمسا چۈشىگە كىرىدىغان دەرىجىدە ئۇيغۇرلار جەمئىيىتىنىڭ ھەر قاتلىمىنى ئىگىلىگەن بولۇپ، بۇ ئارقىلىق خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇيغۇرلارنىڭ مېڭىسىگە ھېچقانداق بوشلۇق قالدۇرمىغان.

ئا. تەشۋىقات گۇرۇپپىلىرىنى تەشكىللەپ سۆزلىتىش:

ئۇيغۇرلارنىڭ خىتاي ھۆكۈمىتىگە قارشى تۇرۇش، ئۆز دۆلىتىنى قايتۇرۇپ دۆلەت قۇرۇش ئىددىيىسىگە قارشى ماقالە ۋە شېئىرلارنى يازدۇرۇش، ئۇيغۇر غالچا ئاكتىپلارنى تەربىيىلەپ يېزا يېزىدا سۆزلىتىش، ئۇيمۇ ئۆي كىرىپ سۆزلەش. خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇيغۇرلارنىڭ مېڭىسىنى كونترول قىلىشتا ئۇلارنىڭ كۆزى بىلەن كۆرۈشىنى كونترول قىلىپلا قالماي، بەلكى ئاڭلاش، سۆزلەش دائىرىسىنىمۇ كونترول قىلىۋالغان بولۇپ، بۇ دەل ئۇيغۇر مېڭىسى سىرتقى مۇھىتتىن ئالىدىغان بارلىق ئۇچۇرلارنىڭ مېڭىگە كىرىش ئېغىزلىرىغىچە كونترول قىلىشتۇر.

ب.

قەسەم بېرىش پائالىيەتلىرىنى سىياسىي ئۆگىنىشنىڭ مۇھىم بىر قىسمى قىلىپ جىددىي ئېلىپ بېرىش.

خىتاي ھۆكۈمىتى، شەھەر، يېزا - بازارلاردا ئۇيغۇر ئاھالىلىرىنى، دېھقانلارنى ئىشتىن سىرت سىياسىي ئۆگىنىشكە يىغىۋېلىپ، خىتاي ھۆكۈمىتىگە سادىق بولۇش ئىددىيولوگىيەسىنى ئوقۇتۇپلا قالماي، يەنە ئۇيغۇرلارنى خىتاي بايرىقى ئالدىدا: « خىتاي ھۆكۈمىتىگە ۋە كوممۇنىست پارتىيىگە قارشى ھەرىكەتلەرگە، كىشىلەرگە قارشى تۇرىمەن. ئۇلارنى يوقىتىش ئۈچۈن كۆرەش قىلىمەن » دەپ قەسەم بەرگۈزىدۇ. بۇ خىل قەسەم بەرگۈزۈش، مېڭە يۇيۇشتا خىتاينىڭ ئۆزىگە سادىقلارنى تەربىيىلەشكە ئىشلىتىدىغان مۇھىم ئۇسۇللىرىدىن يەنە بىرى بولۇپ، بۇ ئارقىلىق ئۇيغۇرلارنى بىر - بىرىگە دۈشمەن ئىككى سەپكە ئايرىشنى مەقسەت قىلىدۇ. ئەمما قەسەم بەرگۈزۈش ۋە تەكرار - تەكرار سىياسىي ئۆگىنىشكە قاتناشتۇرۇلۇشغا كىشىلەر مېڭىسىنىڭ بېرىدىغان ئىنكاسى ئوخشاش بولمايدىغان بولۇپ، ھېچقانداق باشقا مەنبە بىلەن ئۇچرىشىپ باقمىغان مېڭىنىڭ سادىقلىق بىلدۈرۈش ئىنكاسى تېز بولىدۇ. ئەمما بەزىلەرگە ئەكس تەسىر كۆرسىتىپ يوشۇرۇن نەپرەتنى كۈچەيتىشىمۇ، ھەتتا بەزىلەرنىڭ مېڭە ئىنكاسى ۋە تۇيغۇسىنى پارالېل ھالغا - چۈشۈرۈپ ھەرىكىتىنى روبوتلاشتۇرىشىمۇ مۇمكىن. بىز بۇ يەردە ئىسمىنى ئاشكارىلاشنى خالىمىغان شەرقى تۈركىستانلىق بىر دېھقان مۇنداق دەيدۇ: « كەچكىچە قەسەم قىلغۇزىۋەرگەن ، يالغاندىن ئاغزىنى مىدىرىتىپ قويسا ياكى بوش دېسە، ئىچىڭدىن چىقىرىپ دېمىدىڭ دەپ ئۇرۇپ چالا ئۆلۈك قىلىۋەتكەن، ئاپىرىپ سولىۋەتكەنلىكتىن، باشتا ئادەم قەتئىي

دېگۈسى كەلمەيدىغان، دېيىشتىن قوققان گەپنىمۇ خىيالىمىزغا كىرىپ چىقماي دەپ قەسەم بېرىشىپىرىدىغان بولۇپ كېتىدىكەنمىز. ئىشقىلىپ مەن، قەسەم بېرىشاتقان مېنىڭ ئاغزىممۇ، مەنمۇ ئەمەسمۇ بىلەلمەس بولۇپ كەتكەن ».

س. ئۆرپ ئادەتنى بۇرمىلاش خىزمەت گۇرۇپپىلىرى

ئۆرپ ـ ئادەتكە ئۆرپ ـ ئادەت بىلەن قارشى تۇرۇش شوئارىنى كۆتۈرىۋالغان خىتاي خىزمەت گۇرۇپپىلىرىنى ۋە ئۇيغۇر غالچىلارنى تەشكىللەپ، مۇكاپات سوممىسى تارقىتىش ئارقىلىق ئۇيغۇرلارنى خىتايلار بىلەن چاڭگىلىشىپ توي قىلىشقا قىزىقتۇرۇش، ھەتتا مەجبۇرلاش. بۇ ئۇسۇللار ئەمىلىيەتتە ئاسسىمىلاتسىيەگە يېتىشنىڭ بىر خىل شەكلى بولۇپ، مېڭە يۇيۇشنى ئۇزۇن مۇددەتلىك نىشان قىلىدۇ.

ھاراق ئىچىش مۇسابىقىسى ئۇيۇشتۇرۇپ، ھاراق ئىچىشنى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆرپ ـ ئادىتى ئىدى، ئۇيغۇرلار ھاراق كۆتۈرەلەيدىغان مىللەت، ئىسلام دىنى ئۇيغۇرلارنىڭ بۇ ئۆرپ ـ ئادىتىنى يوق قىلىۋەتمەكتە، دەپ تەشۋىق قىلىش.

ئۇزۇن چاچ كۆرگەزمىسى ئېچىپ، ئىدارە ـ جەمئىيەت، شەھەر، يېزا قىشلاقتىكى ئاياللارنى خالىمىغىنىغا قارىماي، مەجبۇرىي قىسقا كۆڭلەك كىيدۈرۈپ، چاچلىرىنى چۇۋۇتۇپ كۆرگەزمە قىلدۇرۇپ، ئۇيغۇر ئاياللارنىڭ ئۇزۇن چاچ قويۇشى تارىختىن بۇيان ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيىتى ئىدى، ئىسلام دىنى ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ گۈزەللىكىنى نامايەندە قىلىشنى يوشۇرۇپ، ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ گۈزەللىكىنى ئىسراپ قىلىۋەتتى دەپ تەشۋىق قىلىش. كوچىلارنى « بەدىنىڭىزنى ئېچىپ گۈزەللىكىڭىزنى نامايەندە قىلىڭ » دېگەندەك ئېلانلار بىلەن توشقۇزۇش. بۇرمىلاش، مېڭە يۇيۇش تاكتىكىسىدا خىتاي ھۆكۈمىتى ئۈنۈملۈك قوللىنىپ كېلىۋاتقان تاكتىكىلارنىڭ بىرى بولۇپ خەلقنى قايمۇقتۇرۇش، ئەسلىنى ئۇنتۇلدۇرۇش، ئۇلارنىڭ كىملىكىنى خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن سىزىپ بېرىش ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇلماقتا.

يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بېرى ئۇيغۇرلارنى كوللېكتىپ ئۇسۇل ئويناشقا مەجبۇرلاش ئىنتايىن ئەۋج ئالغان بولۇپ، ھەتتا ئىماملارنى باش بولۇپ كىچىك ئالما ئۇسۇلىنى ئويناشقا مەجبۇرلاش ئارقىلىق، ئۇيغۇر ئاممىسىدا كىشىلەرنىڭ روھىنى مەست قىلىدىغان بەزى بىر ناخشا ئۇسۇللارنى « ھارام » دەپ قارايدىغان ئىسلامىي تەشۋىقاتقا قارشى تۈرۈشنى تەشۋىق قىلىپ كەلمەكتە.

كىچىك ئالما ئۇسۇلى ـ كورېيەدە ئىشلىگەن بىر MTV بولۇپ، ئۇنىڭدا ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھاۋا ئانىنىڭ شەيتاننىڭ كىچىك ئالما ئۇسۇلغا ئالدىنىپ ئالمىنى يېگەنلىكى ۋە شەيتان بىلەن بىللە يەر يۈزىدە بۇ ئۇسۇلنى ئويناپ، پۈتۈن ھاۋايى ـ ھەۋەسلەردىن بەھرىمەن بولۇپ ياشىغانلىقى تەسۋىرلەنگەن. خىتاي ھۆكۈمىتى مەخسۇس بۇ ئۇسۇلنى تاللاپ كەڭ ئۇيغۇرلارغا ۋە دىنىي زاتلارنى باشلامچى قىلىپ ئوينىتىش ئارقىلىق، ئۇيغۇرلارغا شەيتانغا ئەگىشىشنى مەنىۋى جەھەتتىن مەشىق قىلدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ مېڭە ئەۋرىشىمچانلىقىدا ئۆزگىرىش ياساپ مېڭە يۇيۇش مەقسىدىگە يەتمەكچى. بۇ ئۇسۇلنى بىرنەچچە قېتىم ئويناشقا مەجبۇرىي قاتناشقان بىر قىز مۇنداق دەيدۇ:

« ئۇسۇل ئويناشنى ئانچە ياخشى كۆرمەيتتىم، ھەر ھالدا ئوغرىلىقچە بولسىمۇ ناماز ئوقۇيتتىم، ئۇ ئۇسۇلنى ئويناۋەرگەندىن كېيىن ئۇ ئۇسۇل كاللامغا كىرىۋالدى، دىققىتىمنى باشقا نەرسىگە يىغالماس بولۇپ قالدىم. شۇ ئۇسۇلنى ئوينىغان كۈنلىرىمدە نامازنىمۇ تاشلىۋەتتىم، قانداقتۇر نۇرغۇن نەرسىلەردىن جىجىل بولمايدىغان، ئۆزۈمنى ئانچە تارتمايدىغان بولۇپ قالدىم ».

6. دىنىنى بۇرمىلاش

.7

خىتاي كوممۇنىست پارتىيىسى ئۆچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئىمام تەربىيىلەش ۋە بۇ ئارقىلىق دىنىنى بۇرمىلاش. ئىماملار تۈرمىلەردە، مەسچىتلەردە بۇرمىلانغان دىن ئارقىلىق مىللەتنىڭ مېڭىسىنى يۇيۇش ئىدىئولوگىيە تەشۋىقاتى ئېلىپ بارىدىغان بولۇپ، پۈتۈن كۈچى بىلەن « قۇرئان »نى مۇستەملىكە خىتاينىڭ

مەنپەئەتىگە خىزمەت قىلدۇرۇشقا تىرىشىش، مەسچىتلەردىكى تەشۋىقاتلار ئارقىلىق خەلقنى خىتاينىڭ زۇلۇمىغا قارشىلىق كۆرسەتمەسلىككە ئۈندەش. بۇ تەشۋىقاتلار خىتاي ساقچىلىرىنىڭ بىۋاستە كۆزىتىشى ئاستىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان بولۇپ، ئىماملىرىڭ بۇرمىلانغان تەشۋىقاتىغا سوئال قويغۇچىلار دەرھال تۇتقۇن قىلىنىدۇ.

مەسىلەن: ئەمەت ئوبۇل، 29 ياش. 1998 ـ يىلى 3 ـ ئايدا ئىمامىنىڭ تەبلىغىگە سوئال قويغاندىن كېيىن، ئۈرۈمچى ئاق مەسچىتتە جۈمە نامىزىدىن يېنىشىدا قولغا ئېلىنغان. ئۈلۈك تىرىكلىكى ھازىرغىچە نامەلۇم. باشقىلارنىڭ تەرىپلىشىچە ئاق مەسچىتكە خىتاي تەرىپىدىن تەيىنلەنگەن ئىمام ھەر جۈمە نامىزىدا ئىنسانىنىڭ بېشىغا كېلىدىغان ياخشى كۈن ۋە يامان كۈنلەرنىڭ يوقسۇزلۇق ۋە چارىسىزلىك ھەممىسىنىڭ ئاللاھنىڭ تەغدىرى ئىكەنلىكى، شۇڭا سەۋرى قىلىشنى تەكىتلەيدىغان بولۇپ، ئاللاھنىڭ يەنە بەندىنى ئەركىن ياراتقانلىقىنى، باستۇرۇلۇش ۋە باستۇرۇلۇشقا قارشى تۇرۇش بىلەن بەندىنىڭ مەسئۇلىيىتى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى يوشۇرۇشقا تىرىشىرىكەن. ئۇ ئۈرۈمچى ۋەقەسى ھەققىدە توختىلىپ مۇنداق دېگەن:

ئاللاھنىڭ سەۋرى قىلغۇچىغىنى جەننەت بىلەن مۇكاپاتلايمەن دېگەن ۋەدىسى بار. بېشىمىزغا نىمە كۈن كەلسە ئاللاھتىن كېلىدۇ، بۇ دۇنيادا قانچىلىك ئېغىر كۈنلەرنى كۆرسىڭىز، گۇناھىڭىز يۇيۇلۇپ جەننەتكە كىرىش يولىڭىز شۇنچە تېز ئېچىلىدۇ. ئەڭ جاپالىق، ئەڭ قىيىن تۇرمۇش كەچۈرگەنلەر ۋە ئۆتكەن كۈنىگە شۈكۈر قىلغانلار ئاللاھنىڭ يېقىن بەندىلىرىدۇر. ئەمەت ئوبۇل ئورنىدىن تۇرۇپ مۇنداق دېگەن:

« ئەگەر قىيىنچىلىق ۋە ئېغىر كۈنلەر ئادالەتسىزلىك تۈپەيلىدىن بولسىچۇ؟ ئۇنىڭغىمۇ شۈكرى قىلىش كېرەكمۇ؟ ئۇنداقتا قۇرئاندىكى قىساس ئېلىشنى ۋە ھەق ـ ئادالەت ھەققىدىكى ئايەتلەرنى قانداق چۈشەندۈرىسىز؟ ». ئىمام جاۋاب بېرەلمىگەن. جۈمەگە قاتناشقۇچىلار غۇلغۇلا قىلىپ بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئىمامغا ئەگىشىپ ناماز ئۆتىمەيمىز دەپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ چىقىپ كەتكەن.

(بۇ ۋەقە، ۋەقەگە ئۆز كۆزى بىلەن بىۋاستە گۇۋاھچى بولغان يۇنۇس مەھمەتنىڭ 2001 ـ يىلى 11 ـ ئايدا ئاپتۇرنىڭ ئۈرۈمچىدىكى زىيارتى جەريانىدا ئۇنىڭ بىلەن بىۋاستە ئېلىپ بارغان سوھبىتىدىن ئېلىنىدى).

8. كۆڭۈلنى مايىل قىلىش

خىتاي ھۆكۈمىتى بۇ تاكتىكىنى تۈرمىدە سىياسىي مەھبۇسلارنى مەجبۇرىي ئىقرار قىلدۇرۇشقىلا ئىشلىتىپلا قالماي، يەنە شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە تۈرمە سىرتىدىمۇ ئىشلىتىدىغان بولۇپ، يەرلىك كادىرلارنى ئىنتايىن قاتتىق قول بولۇشقا مەجبۇرلايدۇ. ئۇلار خەلققە قانچە قاتتىق قول ۋە ۋەھشىي بولغانسېرى، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئىشەنچىگە شۇنچە ئېرىشىدۇ ۋە ئۆز ئورنىنى بۇ خىل ساداقىتى ئارقىلىق مۇستەھكەملەشكە تىرىشىدۇ. ھەتتا خىتاي ھۆكۈمىتى يەرلىك كادىرلارنى تاللاپ يېتىشتۈرگەندە، يەرلىك ساقچى كومىتېتلىرىغا ئۇيغۇرلاردىن ساقچى قوبۇل قىلغاندا ئۇلارنىڭ پسىخولوگىيىسىنى تەكشۈرۈش ئارقىلىق، مەخسۇس خاراكتېرى ساغلام بولمىغان ئۇيغۇرلارنى قوبۇل قىلىدۇ. مەسىلەن: ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى كۈچلۈكتىن قورقىدىغان، ئاجىزنى بوزەك قىلىدىغان پىسخىكىغا ئىگە بولۇپ باراۋەرلىك، مېھرى شەپقەت ۋە ھەققانىيەت تۇيغۇسى يوق دېيەرلىك. غەرب دۆلەتلىرىدىن بىرىگە ئوغلىنى ئوقۇشقا چىقارغان بىر ئۇيغۇر، شەرقىي تۈركىستاندىكى مەلۇم يېزىلىق ھۆكۈمەت يەر مۈلۈك باشقۇرۇش كادىرى بولۇپ، ئۆتكەن يىلى ساياھەت ۋىزىسى بىلەن بالىسىنى يوقلاپ كەلگەن. ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكىنىمدە گەپ ئارىسىدا دېگەن بىر جۈملە سۆزى مېنى چۆچۈتتۈۋەتتى: « بىزنىڭ بۇ ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىدىمۇ بار گۇناھ، ھۆكۈمەتكىلا گۇناھ قويساق قانداق بولىدۇ؟ يېزىلاردا بەك قالاق، ھۆكۈمەت يېرىڭنى ئىشلىتىمىز دەپ تۇرسا، سەن ھۆكۈمەت بىلەن قانداق قارشىلىشالايسەن؟ يېرىمنى بەرمەيمەن دەپ يېتىۋالىدۇ. بەك كاج! ئۇ خەقنىڭ دەستىدىن يۇقىرىدىن مەن تىل ئىشىتىۋاتقان. ئاچچىقىمدا ئاغزىمنى بۇزۇپ تىللاپ، ئۇرۇپمۇ كېتىمەن بەزىدە .»

سىز، يېڭىڭىزدا قاراپ تۇرغان خىتاي باشلىقنى نېمىشقا بۇ دېھقانىنىڭ يېرىنى تارتىۋېلىشقا بۇيرۇيسەن؟! نېمە ھەققىڭ بار ئۇنىڭ يېرىدە ؟! دەپ تىللىماي دېھقاننى تىللامسىز تېخى؟ دەپ سورىغىنىمدا، ئۇ:

ئۇنىڭغىمۇ ئاچچىقىم بار، ئەمما ئۇلارغا چېقىلغىلى بولمىغاندىكىن شۇ دېھقانلارنى ئۇرۇپ تىللايدىغان گەپ...

ئېشەككە كۈچۈڭ يەتمىسە، ئۇر توقۇمنى دېگەن كىنايە سۆزنىڭ ئۇيغۇرلاردا نېمە ئۈچۈن كەڭ تارقالغانلىقنى يەنە بىر قېتىم چوڭقۇر ھېس قىلدىم.

ئەمىلىيەتتە بۇ خىل كىشىلەر ئۆزىنىڭ ئاچچىقلىنىشىغا زادى كىمنىڭ ۋە نېمىنىڭ سەۋەب بولۇۋاتقانلىقىنى ئېنىق ئايرىيالمايدىغان بولۇپ، ئۇزۇن مۇددەت باشقىلارنىڭ قونچىقى شەكلىدە ناھەقچىلىك ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇلغانلىقتىن، پىسخىكىسى ئېغىر دەرىجىدە بۇزۇلغان. ئاسان ۋە داۋاملىق ئاچچىقلايدۇ. گەرچە ئۇنىڭ ئاچچىغى ئەمىلىيەتتە ناھەقچىلىق قىلغۇچى تۇپەيلىدىن بولسىمۇ، ئۇ بۇنى ئاڭقىرالمايدۇ ۋە ئاڭقىرغان تەقدىردىمۇ بۇ ئاچچىغىنى چىقىرىۋالىدىغان ئەڭ ئاجىز، ئەڭ قولاي ئوبىكتىنى ئىزدەيدۇ. نەتىجىدە بۇزۇلغان پىسخىكىسىغا سەۋەبچى بولۇۋاتقان خىتاي ئەمەلدارنى ئەمەس، ھەقسىزلىققا ئۇچرىغان دېھقاننى ئۇرىدۇ.

ئۇيغۇرلار ئەنە شۇنداق ئۇيغۇر كادىرلارنىڭ زۇلۇملىرىدىن جاق تويغان، ياشىغۇدەك ھالى قالمىغان بىر چاغدا، مەركەزدىن خىزمەت تەكشۈرۈش ئۈچۈن بىرمۇنچە خىتاي ئەمەلدارلار كېلىدۇ دە، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىنتايىن نامراتچىلىق ئىچىدە قالغانلىقنى، يەرلىك كادىرلارنىڭ بەزىدە ئاشۇرۇۋەتكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا تاشلاش ئارقىلىق نادان يەرلىك خەلقنىڭ ئىشەنچىگە ئېرىشىۋالىدۇ. دەل شۇ سەۋەبتىن نۇرغۇن ئۇيغۇرلار: « خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ سىياسىتى ياخشى، مەركەزدىن كەلگەن سىياسەت يەرلىكتە ئۆزگىرىپ كېتىدۇ. ئەسلى خىتاي ھۆكۈمىتى بىزگە باراۋەر مۇئامىلە قىلىدۇ، بىزگە زۇلۇم قىلىدىغان مۇشۇ يەرلىك ئۇيغۇر كادىرلار » دەپ قاراپ خىتاي ھۆكۈمىتىگە ساداقەت بىلدۈرىدۇ. تۆۋەندىكى زىيارەت خاتىرىسى مەن 2001 ـ يىلى شەرقىي تۈركىستاننى زىيارەت قىلغىنىمدا قەشقەرنىڭ يېزىلىرىدىكى دېھقانلارنىڭ ئېغىزىدىن بىۋاستە ئاڭلىغان سۆزلەر:

ئۇيغۇردىن ئىبارەت بۇ مىللەت باغرى تاش مىللەت، ئەگەر بىز خىتايدىن ئايرىلىپ مۇستەقىل بولۇپ قالساق، ئۇيغۇرلار ھوقۇق تۇتسا بىزنى خىتايدىن بەكرەك ئېزىدۇ، ئەڭ ياخشىسى خىتاي بىلەن بىللە ياشىغىنىمىزمۇ ياخشى...

ھەتتا ئۇلار شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتكەن ئىدىكى، مەن 2001 - يىلى ئۈرۈمچىگە زىيارەتكە بارغىنىمدا، ئۈرۈمچىلىك پۇل تاپقان بىر تىجارەتچى ئۆزىنىڭ پەيزىۋاتتىكى يەر تەۋرەشكە ياردەم قىلىش ئۈچۈن دېھقانلارغا ئىككى ماشىنا ئۇن ئەۋەتكىنىدە پەيزىۋاتلىق ياشتا چوڭ قېرى دېھقانلارنىڭ يىغلاپ تۇرۇپ: « گوڭچەنداڭغا رەھمەت! سىزنى يېتىشتۈرگەن گوڭچەنداڭغا رەھمەت! ماۋ ئاتىمىزغا رەھمەت » دېگەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ ئۇلارغا نېمە دېيىشنى بىلەلمەي قالغانلىقىنى، ئۆز ئېغىزى بىلەن سۆزلەپ بەرگەن ۋە قېرى دېھقانلارنىڭ ھەتتا ھازىرغىچە ماۋنىڭ ئاللىقاچان ئۆلگەنلىكىنىمۇ بىلمەي ئۇنىڭغا چوقۇنىدىغانلىقىنى، ھېچكىمنىڭ ئۇنىڭغا: « ئاللاھ يولىدا ساۋابلىق ئىش قىلىدىكەنسىز، ئاللاھ ساۋابىڭىزنى بەرسۇن! » دەپ دۇئا قىلمىغانلىقىنى ئېيتىپ قاتتىق ئۆكۈنگەنلىكىنى بىلدۈرگەن ئىدى.

9. شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇرچە يەر ناملىرىنى ئۆزگەرتىش

خىتاي ھۆكۈمىتى، شەھەر - يېزا كوچىلارغىچە، ئۇيغۇرچە يەر ناملىرىنى خىتايچىغا ئۆزگەرتىشنى كەڭ كۆلەمدە يۈرگۈزۈپ كەلدى. ھەتتا بۇرۇنقى يەر ناملىرى ساقلانغان كىتاب - خەرىتىلەرنى چەكلەش ۋە يوقۇتۇش ھەرىكىتى ئېلىپ باردى. نەتىجىدە يېڭى بىر ئۇيغۇرلار ئەۋلادى ئۆزى ياشىغان زېمىنىنىڭ ئۇيغۇرلارغا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالمايتتى ۋە بۇ زېمىننى پۈتۈنلەي خىتايغا تەۋە دەپ قارايتتى.

10. تارىخنى بۇرمىلاش

بۇ خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇزۇن يىللاردىن بېرى قوللىنىپ كەلگەن تاكتىكا بولۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ كىملىكىنى يوق قىلىشنىڭ ئەڭ رەزىل چارىلىرىدىن بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى ۋە كىملىكىگە ئائىت كىتابلار كۆيدۈرۈلۈپ، ئورنىغا شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئەزەلدىن خىتاي زېمىنىنىڭ بىر قىسمى ئىكەنلىكى، ئۇيغۇرلارنىڭ بۇ زېمىنغا كۆچۈپ كەلگەن، سەرگەردان ئاز سانلىق قەبىلە مىللەت ئىكەنلىكى ھەققىدە كىتابلار يېزىلدى. بۇ كىتابلار مەكتەپلەردە دەرسلىكلەرگە كىرگۈزۈلۈش ئارقىلىق يېڭى بىر ئەۋلاد ئۇيغۇرلارنىڭ مېڭىسىنى يۇيۇپ، ئۇلاردا ئۆزىنى چۈشەنمەسلىك، ئەسلىنى بىلمەسلىك، ئۆزىنى تۆۋەن كۆرۈش روھى - ھالىتىنى پەيدا قىلىپ كىملىكىنى يوقىتىشنى مەقسەت قىلدى. تارىخنى بۇرمىلاش، يەر ناملىرىنى ئۆزگەرتىش، ھەتتا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسملىرىنىمۇ ئۆزگەرتىۋېتىش، ئىسلامنى بۇرمىلاش ۋە ئۇيغۇرلارنى دىنسىزلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت ئاسسىمىلاتسىيە سىياسەتلىرىنى يۈرگۈزۈپ كەلمەكتە. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇيغۇرلارنىڭ مېڭىسىدىكى ئۆز كىملىكىگە مەنسۇپ بولغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۇنتۇلدۇرۇپ ۋە يۇيۇپ چىقىرىۋېتىپ، ئۇيغۇرلارنى ماڭقۇرتلارغا[14] ئايلاندۇرۇشنى مەقسەت قىلىدۇ.

ئۈچىنچى باپ:

[14] قەدىمكى تۈرك رىۋايەتلىرىدە ئېيتىلىشىچە، تۈرۈك قەبىلىلىرىنىڭ دۈشمەنلىرى ئەسىرگە چۈشكەن كىشىنىڭ چېچىنى باش تېرىسى بىلەن بىللە سويۇۋېتىپ، ئۈستىگە تۆگە تېرىسى چاپلاپ، ئۇلارنى بىر مەزگىل ئاپتاپقا قاقلايدىكەن. تۆگە تېرىسى قۇرىغانسىرى مېڭىنى سىقىشقا باشلاپ كىشىنى بىئارام قىلىش بىلەن بىرگە، يېڭى ئۆسۈپ چىققان چاچ بېشىغا چاپلانغان تېرە سەۋەپلىك يۇقىرىغا ئۆسەلمەي، باشنىڭ ئىچىگە قاراپ ئۆسۈپ مېڭىگە بېسىم قىلىشقا باشلايدىكەن. نەتىجىدە مېڭىسى زەخملەنگەن بۇ كىشى ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ئۇنۇتۇپ، ھېچنىمنى ئۆز ئالدىغا ئويلىيالمايدىغان، خوجايىنى نېمە قىل دىسە شۇنى قىلىدىغان، ئۇنىڭ سىزغا سىزىقىدىن چىقمايدىغان كىشىگە ئايلىنىدىكەن. بۇ خىل كىشىلەر ماڭقۇرت دەپ ئاتالغان. مەشھۇر قىرغىز يازغۇچىسى چىڭگىز ئايتماتوۋنىڭ "ئەسىرگە تەڭ بىر كۈن" رومانىدا ماڭقۇرت ئەفسانىسى ئەنە شۇنداق تەرىپلەنگەن بولۇپ تەپسىلاتى ئۈچۈن رومانغا مۇراجەت قىلىڭ.

قايتا شەكىللەندۇرۇلۇشتىن قايتا شەكىللەندۈرۈشكە

19 - ئەسىردە ياشىغان ياپونلۇق زەن (تەرىقەت) پېشۋاسى نانئەننىڭ يېنىغا بىر ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ئوقۇتقۇچىسى زەن ئۆگىنىش ئۈچۈن كەپتۇ .نانئەن ئۇنى ئۆستەلگە تەكلىپ قىلىپ چاي قۇيۇپتۇ، ئەمما ئۇ ئىستاكان توشۇپ كەتسىمۇ چاينى قۇيۇۋېرىپتۇ. ئوقۇتقۇچى بىردەم قاراپ تۇرۇپ ئاخىرى ئۆزىنى تۇتالماي:

پېشۋا، ئىستاكان توشۇپ كەتتى، ئەمدى چاي سىغمايدۇ، دەپتۇ. نانئەن چاي قۇيۇشتىن توختاپ:

خۇددى مۇشۇ قاچىغا ئوخشاش سىزنىڭ كاللىڭىز، ئۆزىڭىزنىڭ خىياللىرى، چۈشەنچىسى ۋە باشقا ئىددىيەلىرى بىلەن توشۇپ كەتكەن. سىز مېڭىڭىزدىكى ئىستاكاننى بوشاتمىغۇچە زەن ئۆگىنەلمەيسىز، دەپتۇ.

تازىلاش

ئۆز كىملىكىمىزگە مەنسۇپ بولغان ئەركىنلىكىمىزگە ئېرىشىش ئۈچۈن، بولۇپمۇ خىتاينىڭ ئۇزۇن يىللىق مۇستەملىكىسى ئاستىدا ياشاپ مېڭە يۇيۇش تاكتىكىسىنىڭ قۇربانى بولغان بىر مىللەت ئۈچۈن، مېڭە يۇيۇش تاكتىكىسىغا قانداق تاقابىل تۇرۇش بىز يولۇقۇۋاتقان ئەڭ ئېغىر ۋە مۇرەككەپ مەسىلىلەردىن بىرى. خىتاي تەرىپىدىن پروگراممىلاشتۇرۇلغان بىر مېڭىنى قايتا تۈزۈپ چىقىش

ئۈچۈن ئۇنى قايتىدىن تازىلاپ چىقىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. ھەممىمىزگە ئايان، مېڭىمىزدىكى ئوي ۋە چۈشەنچىلەر بىزنىڭ خۇشال ياكى مىسكىن بولىشىمىز، غەزەپ ياكى مېھرى مۇھەببىتىمىز قىزغىنلىقىمىز ياكى ھۇرۇنلۇقىمىز... قاتارلىق ھېس تۇيغۇلىرىمىزنى شەكىللەندۈرىدۇ، بۇ ھېس - تۇيغۇلار بىزنىڭ ھەرىكىتىمىزگە بىۋاستە تەسىر كۆرستىدۇ. مەسىلەن: ئەتتىگەندە ئورنىڭىزدىن تۇرۇپ، « ئاللاھنىڭ بۈگۈنگە شۈكۈرلەر بولسۇن! نۇرغۇن ئىشلارنى قىلىۋېلىشىم ئۈچۈن يەنە بۈگۈن بىر كۈنۈم بار. ئاللاھ ماڭا گۈزەل بىر كۈن بەرگەي » دېسىڭىز، ئۇ كۈنى نۇرغۇن ئىشلارنى قىلىشقا تىرىشىسىز. ئەگەر « بۇ كۈنلەر يەنە باشلاندى، ھايات نېمە دېگەن زېرىكىشلىك، غەم قايغۇلاردىن قاچانمۇ قۇتۇلارمەن؟ » دېسىڭىز، ئەينەكتە يەرگە ساڭگىلىغان قاپىقىڭىزنى كۆرىسىز ۋە شۇ كۈنى بەلكى ھېچ نەرسىنى قىلىشقا قولىڭىز بارمايدۇ. مىللەتنىڭ تەقدىرىنى ئويلىغىنىمىزدىكى چۈشكۈن روھى ھالىتىمىزدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، كاللىمىزدىكى يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتۈلگەن خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن تەمىنلەنگەن ياكى بىر تەرەپلىمە كۆز قاراشلىرىمىز تەرىپىدىن سىڭدۈرۈلگەن ئوي ۋە چۈشەنچىلەرنى تازىلاپ چىقىرىۋېتىشىمىز كېرەك.

قانداق تازىلايمىز؟ بۇ ئۇنداق ئاسان ۋە ئادەتتىكى جەريان ئەمەس. ئۈزلۈكسىز تىرىشچانلىق ۋە قەتئىي ئىرادە تەلەپ قىلىدىغان بولۇپ، تۆۋەندىكىدەك مۇھىم نوقتىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

1. مېڭىمىزنىڭ قانداق يۇيۇلغانلىقىنى، مېڭە يۇيۇشنىڭ زادى نېمە ئىكەنلىكىنى ياخشى تونۇپ يېتىشىمىز، بۇ ھەقتە تولۇق چۈشەنچىگە ئىگە بولىشىمىز، يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتۈلگەن خىتاينىڭ مېڭە يۇيۇش تاكتىكىلىرىنى ۋە ئۇنىڭ ماھىيىتىنى تونۇۋېلىشىمىز كېرەك.

2. خىتاي كاللىمىزغا سىڭدۈرگەن ئىددىيىلەرنى بىرمۇ بىر تىزىپ چىقىپ سوئال قويۇش، ئۇنىڭغا قارشى پىكىرلەرنى توپلاپ چىقىش، بولۇپمۇ ھەر بىر كۆز قارىشىمىزغا « ئەگەر شۇنداق بولمىغاندىچۇ؟ » دېگەن سوئالنى قويۇش. مەسىلەن:

ئا. خىتاي ھۆكۈمىتىنى يېڭىش مۇمكىن ئەمەس.

قارشى سوئال: ئەگەر خىتاي راستىنلا بىز ئويلىغاندەك كۈچلۈك بولمىسىچۇ؟ ھەممە نەرسىنىڭ مۇتلەق بولىشى مۇمكىن ئەمەسقۇ؟ بۇ مېنىڭ شەخسىي قارىشىمىمۇ؟ ئەگەر شۇنداق بولسا بۇنى قانداق ئىسپاتلىدىم؟ ياكى بۇ خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ۋە خىتاي خەلقىنىڭ قارىشىمۇ؟ پۈتۈن دۇنيا خەلقى بۇ قاراشقا قوشۇلامدۇ؟ ئەگەر بىر ئۇخلاپ قوپسام، ھەممە نەرسە ئۆزگىرىپ خىتاي ھۆكۈمىتى ئاجىزلىشىپ كەتكەن بولسا، ئۇ چاغدا ئەھۋال قانداق بولىشى مۇمكىن؟ ئۇ چاغدا مەن قانداق ئويلىغان بولۇشۇم مۇمكىن ئىدى؟ مەن يەنىلا كاللامدىكى خىتاي ھۆكۈمىتىنى قوللايدىغان ئىددىيەلىرىمنىڭ ھەممىسىدە چىڭ تۇرغان بولامدىم؟ ...

ب. خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇيغۇرلارغا ئادىل مۇئامىلە قىلىدۇ.

باشقىلارمۇ شۇنداق قارامدۇ؟ ئەگەر ئۇنداق قارىمىسا، ئاساسى نېمە؟ مەن بۇنىڭدىن گۇمان قىلامدىم؟ ئەگەر گۇمان قىلسام، نارازى بولغان يەرلىرىم قايسىلار؟ بۇ ھەقتە قانچىلىك تەتقىقات ئېلىپ باردىم؟ قانچىلىك ئەمەلىي ئىزدىنىش يۈرگۈزدۈم؟

رېئاللىقنى كۆزدىن كەچۈرۈش.

ئۆزىمىزنىڭ مېڭىسىدىكى ئىددىيەلەرگە ئاساسەن ياشىغان ھاياتىمىز، ئارىلاشقان ئىشلىرىمىز، باشقىلارنىڭ ھاياتى، تارىخىمىز، قىممەت قارىشىمىز ۋە بۇ قىممەت قاراشنىڭ تىكلىنىش جەريانىنى زېھنىڭىزدىن قايتا ئۆتكۈزۈپ قايتا ئويلىنىپ بېقىش ۋە بۇ جەھەتتە تۆۋەندىكى نوقتىلارنى ئاساس قىلىش:

1). ھەر بىر شەخسنىڭ ئۆز ئالدىغا ئىشىنىدىغان ۋە باشقىلار بىلەن ئورتاقلىشىدىغان رېئاللىقى بولىدۇ.

ھەر بىر كىشىنىڭ رېئاللىق كۆز قارىشى ئۇنىڭ خاراكتېرى، تارىخى، كېلىپ چىقىشى، قابىلىيىتى ۋە ئېتىقادىنىڭ تەسىرىدىن خالىي بولالمايدۇ.

2). ھەر بىر كىشىنىڭ رېئاللىق كۆز قارىشى دوستلىرى، جەمئىيەت، مۇھىت، تەشۋىقات ۋە ئۆز ئېھتىياجىنىڭ بەلگىلىك ئىجابىي ياكى سەلبىي تەسىرىگە ئۇچرايدۇ.

3). ئىنساننىڭ مېڭىسى ئۆزى قوبۇل قىلغان ئۇچۇرلارنىڭ ھەممىسىنى بىراقلا ساقلىۋالماستىن، بەلكى بەزىلىرىنى شاللاپ چىقىرىۋېتىپ، بەزىلىرىنى ساقلاپ قالىدۇ.

مېڭىمىزگە قوبۇل قىلىنغان ئۇچۇرنى ئۆز پېتى قوبۇل قىلىۋالغان بولسىڭىز، سىز بۇ ئۇچۇرنى سۈزگۈچتىن ئۆتكۈزمىگەن، ئۇنىڭغا قارشى ئىددىيە ياكى ئۇچۇر كۆرۈپ باقمىغان، مەسىلىنىڭ پەقەت بىرلا تەرىپىنى كۆرگەن بولىسىز.

4). قۇلىقىمىز بىلەن ئاڭلىغان، كۆزىمىز بىلەن كۆرگەن نەرسىلەرنىڭ ھېچقايسىسى 100% بىز ئاڭلىغاندەك ياكى بىز كۆرگەندەك بولماسلىقى مۇمكىن.

ئېسىمدە قېلىشىچە، ئۆتكەن يىلى ئىشخانامدا (behavioural therapist) سۆز - ھەرىكەت تېراپىست بىلەن بىللە سەلبىي خاراكتېرى كۈچلۈك ۋە چۈشكۈنلۈك كېسىلى (depression) بولغان خېرىدارلىرىمىزغا، ئۇلارنىڭ بىر تەرەپلىمە ئويلىشىنى ئۆزگەرتىش مەشىقى ئېلىپ بارغىنىمىزدا مۇنداق بىر تەجرىبىنى ئېلىپ باردۇق:

قاتناشقۇچىلار سەككىز ئايال بولۇپ، قاتار تىزىلدۇردۇق. بىرىنچى ئايالنىڭ قۇلىقىغا « ئۇلار ماڭا قاراپ كۈلۈۋاتامدۇ؟ چوقۇم مېنىڭ كىيىنىشىمنى زاڭلىق قىلغان بولىشى مۇمكىن » دەپ پىچىرلىدۇق ۋە بۇ سۆزنى ئىككىنچى ئايالنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاشنى، ئىككىنچى ئايالنى ئۈچىنچى ئايالغا پىچىرلاشنى ۋە

مۇشۇنداق رەت بىلەن پىچىرلاشنى ئېيتتۇق. ئەڭ ئاخىرىدا 8 ئايالدىن قۇلىقىغا نېمە دەپ پىچىرلانغانلىقىنى سورىغىنىمىزدا: « ئۇلار داۋاملىق ماڭا قاراپ كۈلىدۇ، چۈنكى مېنىڭ ياخشى كىيىملىرىم يوق، ئۇلار بولسا مېنى زاڭلىق قىلىدۇ، بەك ئۆچ بولدۇم » دېدى. دېمەك بىر مىنۇتنىڭ ئىچىدە، « كۈلۈۋاتامدۇ؟ » دېگەن سۆز « كۈلدى » دېگەن سۆزگە، « زاڭلىق قىلغان بولىشى مۇمكىن » دېگەن سۆز « ئۇلار مېنى زاڭلىق قىلىدۇ » دېگەن سۆزگە ئۆزگىرىپ كەتكەن ۋە « چۈنكى مېنىڭ ياخشى كىيىملىرىم يوق » دېگەن سۆز بىلەن « بەك ئۆچ بولدۇم » دېگەن سۆز قېتىلغان ئىدى.

نېمە دېگەن ھەيران قالارلىق ھە؟ شۇڭا ھېچنەرسىگە ئالدىراپ ئىشىنىپ كەتمەڭ. باشقىلارنىڭ رىئاللىقى سىز ئويلىغاندەك ياكى سىز كۆرگەندەك بولىشى ناتايىن.

5). ئەھۋالنى ئومۇمىيلىققا، پرىنسىپقا كۆتۈرۈۋالماسلىق.

بىر پارچە خەۋەرنى ئوقۇپلا ياكى بىر ئادەمنىڭ بىر ئىشىنى كۆرۈپلا ۋەياكى ياسالغان بىر فىلىمنى كۆرۈپلا « ئىشلار مۇشۇنداقكەن » دەپ ئويلاپ قالماڭ. بەلكىم سىزنى كونترول قىلغۇچى، مېڭىڭىزنى يۇيغۇچى ھۆكۈمەت ياكى سىياسەت سىزنىڭ گۈزەل تۇرمۇشقا ئېرىششىڭىزنى كاپالەتكە ئىگە قىلغان بولىشى مۇمكىن. لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن ئۇيغۇرلار خاتىرجەم ياخشى ياشاۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ قالماڭ. بەلكىم خىتاي ھۆكۈمىتى سىزدىن پايدىلىنىش ئۈچۈن (چۈنكى ئۇيغۇرلارنى كونترول قىلىش ئۈچۈن خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇيغۇرلارنى ئىشلىتىشكە ئېھتىياجى بار) سىزگە نۇرغۇن پايدىلىق شارائىتلارنى يارىتىپ بەرگەن، سىزنىڭ چەتكە قېقىلغۇچىلارنىڭ نەسلىدىن ئىكەنلىكىڭىزنى چاندۇرماسلىق ئۈچۈن، سىزنىمۇ ئۆزى بەھرىمەن بولۇۋاتقان شارائىتلاردىن بەھرىمەن قىلغان، ساياھەت، دەم ئېلىش، داۋالىنىش ۋە باشقا ھەممە جەھەتتە سىزنى كاپالەتلەندۈرگەن بولىشى مۇمكىن. لېكىن بۇ، خار زارلىقتا ياشاۋاتقان، تۇتقۇن قىلىنىشقا، ھېچ گەپتىن -ھېچ گەپ يوق قىيىن - قىستاققا ئېلىنىۋاتقان، مال - بىساتى مۇسادىرە قىلىنىۋاتقان، ئىشسىزلىق، كەمبەغەللىك كرىزىسىدا ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ كۆپ سانلىق ئىكەنلىكىنى يوشۇرۇپ قالالمايدۇ.

6). باشقا مەنبەلەرنى ئارقىلىق خىتاي تەرىپىدىن كاللىمىزغا سىڭدۈرۈلگەن ھەر بىر پىكىرنىڭ قانچىلىك توغرا ياكى خاتا ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش.

ئەگەر سىز ۋەتەن ئىچىدە بولسىڭىز باشقا مەنبەلەرنى كۆرۈش پۇرسىتىڭىز بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. ئۇ چاغدا سىز سوئال قويۇش ۋە نىسپىيلىك نەزەرىيەسى بويىچە مۇئامىلە قىلىش ئارقىلىق مېڭىڭىزنى زەھەرلىگەن مىكروبلارنى چىقىرىشقا، رېئاللىقنى ھەر زامان ياخشى دەڭسەشكە، كۆزىتىشكە ئېھتىياجلىق بولىسىز.
ئەگەر سىز ئەركىن دۇنيادا ياشاپ تۇرۇپمۇ، مېڭىڭىزنىڭ خىتاي تەرىپىدىن يۇيۇلغانلىقىنى ھېس قىلالمىغان بولسىڭىز، ئۆزىڭىزنى ئوخشىمىغان مەنبەلەر ئارقىلىق تەربىيىلىشىڭىزگە، سوئال قويۇشىڭىزغا توغرا كېلىدۇ.

ئەسلىگە قايتىش

مېڭىمىز تازىلىنىپ ئەركىن پىكىر قىلىشقا مۇيەسسەر بولغاندىن كېيىن، مېڭىمىزنى قايتا پروگراممىلاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئۆزىمىزنى تېپىۋېلىش ھەممىدىن مۇھىم. ئۇنداق بولمىغاندا بىز يەنىلا خىلمۇ خىل، رەڭگارەڭ دۇنيا ئىچىدە كۆزىمىزنى قاماشتۇرۇپ لەيلەپ يۈرىمىز.
1. كىملىكىمىزنى ئىزدەش ۋە ساقلاشنى كۈچەيتىش، بولۇپمۇ دىنىي مەۋجۇتلۇق بىلەن تىل مەۋجۇتلۇقىغا قاتتىق ئەھمىيەت بېرىش.
شەرقىي تۈركىستاننىڭ سىرتىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ تارقاق ئولتۇراقلىششى سەۋەبىدىن، ئۇلارنىڭ ئۇيغۇر تىلىنى ئىككىنچى ئەۋلادتا ساقلاپ قېلىشىمۇ ئىنتايىن قىيىن بولۇۋاتقان بىر شارائىتتا، بۇنىڭ ئۈچۈن چارە - تەدبىر تېپىپ چىقىش. مەسىلەن: تور ئارقىلىق تىل ئۆگىنىش كۇرسلىرى ئېچىش. بالىلار ئۈچۈن بالىلارنى قىزىقتۇرىدىغان ئۇيغۇر تىلى ئۆگىنىش ئۇن - سىن ماتېرىياللىرىنى تارقىتىش.

2. ئەسلىمىز ھەققىدە ئىزدىنىش، بۇنىڭ ئۈچۈن ئىسلام دىنىغا، ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە تارىخىغا ئائىت كىتابلارنى كۆپ كۆرۈش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈش.

3. تور ئۇچۇر ۋاستىلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئۇيغۇرلار ئۆزئارا كۈچلۈك دوستلۇق ئالاقە ۋە باغلىنىشنى ساقلاش.

4. ئۇيغۇرنىڭ تەقدىرىگە، شەرقىي تۈركىستاننىڭ تەقدىرىگە كۆڭۈل بۆلۈشنى بۇرچ ۋە مەجبۇرىيەت دەپ قاراش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈش. بىزنىڭ بۇ ئادەتنى يېتىلدۈرۈشىمىزگە لوگىكىلىق سەۋەبلەر يېتىپ ئېشىپلا قالماستىن، يەنە ئۆزىمىزگە ئۆلگە قىلىپ تىكلەيدىغان نۇرغۇن قەھرىمانلىرىمىز بار بولۇپ، ئۇلارنى ھەر زامان خاتىرىلەپ تۇرۇش.

5. خىتاينىڭ ھەر بىر سىياستى، ھەر بىر تاكتىكىسىغا مېڭىمىزنىڭ ئىشكىنى مەھكەم تاقاپ، « خىتاي ھۆكۈمىتىگە ئىشەنمە » دېگەن خەتنى مېڭىمىزنىڭ ھەممىلا يېرىگە يېزىۋېتىش. بۇنداق بولغاندا مېڭىمىزنى ھەر ۋاقىت سەگەك تۇتۇپ، خۇددى سائەتلىك بومبىغا ئوخشاش ۋاقتى كەلگەندە پارتلاشقا تەييار تۇرالايمىز.

ۋەتەنپەرۋەرلىك تۇيغۇسى ۋە ئوقۇ ئوقۇتۇش

باللىرىمىزدا ئۆزلىكىدىن ئوقۇشقا ھەيدەكچىلىك قىلىش پسخىكىسى يېتىلدۈرۈش.

مائارىپنىڭ ئىنسانلار ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم ئىكەنلىكىنى ھەممىمىز بىلىمىز. ئەگەر سىز Google دىن مائارىپنىڭ مۇھىم بولىشىدىكى سەۋەبنى ئىزدىسىڭىز، مائارىپ كەمبەغەللىكتىن قۇتۇلدۇرىدۇ، مائارىپ ساقلىقىڭىزنى ساقلايدۇ، مائارىپ سىزنىڭ ئۆزىڭىزگە بولغان ئىشەنچىڭىزنى ئاشۇرىدۇ، ئىلىم - پەن سىزنىڭ ئىنسانىي ئەخلاقىڭىزنى ۋە مەسئۇلىيىتىڭىزنى يېتىلدۈرىدۇ، ئىلىم - پەن سىزنى

جىنايەت ئۆتكۈزۈشتىن ساقلايدۇ، ئىلىم - بىلىم سىزنى ئىجادچان قىلىدۇ، ئىلىم - بىلىم سىزنىڭ تەبىئەت ۋە ئىنسانىيەت دۇنياسىدىكى قىممىتىڭىزنى بەلگىلەيدۇ دېگەندەك 20 - 30 سەۋەپنى تېپىپ بېرەلەيدۇ. مەنچە بۇ سەۋەبلەرمۇ يەتمەيدۇ، دۇنيا ئىلىم - بىلىم بىلەن، يەنى مائارىپ بىلەن چۆرگىلەيدۇ. ئىنسان مائارىپ بىلەن ئىنسانلىقىنى تاپىدۇ. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، ھاياتنىڭ مەركىزىمۇ مائارىپتۇر. ئۇيغۇر مىللىتى ئۈچۈن تېخىمۇ شۇنداق. ۋەتەنسىز بىر مىللەتنىڭ كۈچىيىشى ئۈچۈن مائارىپنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە مۇھىم ئىكەنلىكى ھەممىمىزگە ئايان. ئۇنداقتا ئۇيغۇرلار ئۆزلىرىنى مائارىپ بىلەن كۈچەيتىشتە نېمىلەرنى ئويلىشىشى كېرەك؟ بىر مىللەتنىڭ باشقا مىللەتلەرگە قارىغاندا IQ سىنىنىڭ يۇقىرى بولىشى ۋە كۈچييىپ كېتەلىشى، پۈتۈنلەيلا ئۇنىڭ ئالالاھ بەرگەن تۇغما ئەقلىگە مۇناسىۋەتلىك بولۇپ قالماستىن، بەلكى ياشىغان مۇھىتىنىڭ، بولۇپمۇ ئوقۇش ۋە مائارىپقا ئەھمىيەت بېرىشىنىڭ قايسى دەرىجىدە ئىكەنلىكىگە مۇناسىۋەتلىك. گەرچە چارلېز مۇررەي قاتارلىق بىر قىسىم گېن نەزەرىيەچىلىرى IQ نىڭ يۇقىرى بولۇش بولماسلىقىنىڭ ئۇنىڭ مەكتەپ تەربىيىسى بىلەن ئەمەس، بەلكى گېن بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى تەكىتلەيدىغان بولسىمۇ، ئەمما ئەمىلىيەت ۋە نۇرغۇن تەتقىقاتلار بۇنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلىدى. بۇ يەردە IQ دېگىنىمىز زېرەكلىك دەرىجىسىنى كۆرسىتىدىغان بولۇپ، مەكتەپ تەربىيىسىنىڭ ئوقۇشنىڭ IQ گە تەسىر كۆرسىتىپ كۆرسەتمەيدىغانلىقى ھەققىدىكى تەجرىبە تۇنجى بولۇپ 1923 يىلى ئەنگلىيەدىكى لوندوندا پسىخولوگ ھۇغ گوردون تەرىپىدىن ئېلىپ بېرىلغان. ئۇ مەكتەپ يېشىدىن نەچچە ياش كېچىكىپ مەكتەپكە بارىدىغان سىگان باللىرىنى تەتقىق قىلغاندا نۇرمال مەكتەپ يېشى، يەنى 6 يېشىدا مەكتەپكە بارىدىغان باللارنىڭ IQ سى 90 بولغانلارنى توپلاپ تەجرىبە ئېلىپ بارغان. 6 يېشىدا IQ سى 90 بولغان بالا شۇ يېشىدا مەكتەپكە بېرىپ، بىر قانچە يىلدىن كېيىنكى تەكشۈرۈشتە ئۇلارنىڭ IQ سى ئۆرلىسە ئۆرلىگەنكى ئەمما چۈشۈپ كەتمىگەن. ئەمما نورمال مەكتەپ يېشىدا مەكتەپكە ئەۋەتىلمىگەن باللارنىڭ IQ سى ئۇلار 10 - 12 ياشقا كىرگەندە ئەسلىدىكى 90 دىن 60 كە چۈشۈپ قالغان. نېمە ئۈچۈن بەزى مىللەتلەرنىڭ IQ سى يۇقىرى، بەزى مىللەتلەرنىڭ IQ سى تۆۋەن بولىدۇ؟ نېمە ئۈچۈن ياپۇنىيە،

تەيۋەن، كورېيە ۋە خىتاي قاتارلىق شەرقىي ياۋروپا ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ SAT نەتىجىسى ئامېرىكىلىق ۋە باشقا مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭكىدىن يۇقىرى؟ ئۆتكەن يىلى يازدا ئوغلۇمنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈش مۇراسىمىغا قاتناشقىنىمدا ھەيران قالدىم، مەكتەپنى ئەڭ يۇقىرى نەتىجىدە پۈتتۈرۈپ مۇكاپات ئالغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى، بۇ مەكتەپتىكى سانىنىڭ ئىنتايىن ئاز بولىشىغا قارىغا قارىماي، خىتاي، ياپونلۇق ياكى كورېيەلىك ئىدى. ئۇلار شۇنداق تۇغما ئەقىللىق مىللەتمۇ؟ ئامېرىكالىق رىچارد. ئە. نىسبەتت « ئەقىلگە قانداق يېتىش كېرەك؟ » دېگەن كىتابىدا، بىر مىللەتنىڭ مەدەنىيتى (culture) ۋە مەكتەپنىڭ ئەقىلگە كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى ئىنتايىن كۆپ ستاتىستىكىلىق مەلۇماتلار بىلەن چۈشەندۈرگەن. ئۇ شەرقىي ئاسىيا دۆلەتلىرىدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئامېرىكا قىتئەسىدىكى ئوقۇغۇچىلارغا سېلىشتۇرغاندا ماتېماتىكا نەتىجىسىنىڭ يۇقىرى بولىشىنىڭ، ئۇلارنىڭ ئوقۇشقا تۇتقان مۇئامىلىسىنىڭ تەسىرىنىڭ يۇقىرى بولىشىدىن ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، بىر ئائىلىنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنىنىڭ ۋە ئىقتىسادىي ئورنىنىڭ يۇقىرى بولىشى، ئاتا - ئانىسىنىڭ ئۆلگە بولىشى، بالىنىڭ ئوقۇشىغا ھەر جەھەتتىن كۆڭۈل بۆلۈپ تۇرالىشى، ئوقۇشقا ئۈندەپ ۋە رىغبەتلەندۈرۈپ تۇرىشى، بالىنىڭ ئوقۇشقا بولغان مەجبۇرىيەت تۇيغۇسى ۋە ئۆز ئىچىدىن كېلىدىغان ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچ... قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنىڭ تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ[15]. ئۇ ئۆزىنىڭ كورېيەلىك دوستىنىڭ ئامېرىكىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە بالىلارغا بېرىلىدىغان تاپشۇرۇق ئىشلەش مۇكاپاتىغا ئىنتايىن ھەيران قېلىپ: «تاپشۇرۇق ئىشلىگەنگىمۇ مۇكاپات بېرىلىشى كېرەكمۇ؟ كورېيەدە تاپشۇرۇق ئىشلەش خۇددى چۈشلۈك تاماق يېيىشكە ئوخشاش نورمال ۋە قىلمىسا بولمايدىغان ئىش دېگەنلىكى »نى، 1980 - يىللاردىكى ستاتىستىكىدا ياپونىيەدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ بالىلىرىنىڭ دەرستىن سىرتقى ئۆگىنىش قىلىش سائىتىنىڭ ئوتتۇرا ھېساپ بىلەن 3 يېرىم سائەت (ھازىر تېخىمۇ كۆپ بولىشى مۇمكىن) ئىكەنلىكىنى، ئامېرىكىدا بولسا بىر يېرىم

[15] رىچارد.ئە.نىسبەتت ، ئەقىل ۋە ئۇنىڭغا يېتىش، 154 بەت. نىۋ يوركتىكى ۋ.ۋ. نورتون & كومپانىي تەرىپىدىن ئېلان قىلىنغان. Richard.E.Nisbett, .Intelegence and How to Get It .Page154, published by w.w.northon&company

سائەت ئىكەنلىكىنى، دېترويت شەھىرىدىكى قارا تەنلىك باللارنىڭ دەرستىن سىرتقى ئۆگىنىش قىلىشى سائىتى ھەپتىدە 2 سائەتكىمۇ يەتمەيدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ.

بۇ يەردە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇشقا بولغان تىرىشچانلىقىنى ئادەتكە ئايلاندۇرۇشى ھەققىدە توختالغىنىمىزدا، فىنلاندىيەدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىر كۈنىنىڭ كۆپ قىسمىنى ھەر خىل ئويۇن ۋە پروجەكتلەرنى ئويناشقا، ناھايىتى ئاز قىسمىنى ئوقۇشقا سەرپ قىلىدىغانلىقىنى قانداق چۈشەندۈرۈش كېرەك؟ دېيىشىمىز مۇمكىن. ئەمما فىنلاندىيە مائارىپىنىڭ يۇقىرى ئورۇندا تۇرۇشىدىكى ئاساسي سەۋەب دەل ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ۋە مەكتەپلەرنىڭ ئاڭلىق مەسئۇلىيەتچانلىقى بولۇپ، فىنلاندىيەدە شەخسي مەكتەپلەر مەۋجۇد ئەمەس. يەسلىدىن تارتىپ دوكتورانتلىققىچە مائارىپ خىزمىتى ھەقسىز ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئوقۇتقۇچىلارنىڭ يەسلى ياكى باشلانغۇچ مەكتەپكە دەرس بېرىشى ئۈچۈنمۇ ئاسپىرانتلىق ئۇنۋانى بولىشى ۋە ئوقۇتقۇچىلىقتا ئالاھىدە تەربىيلەنگەن بولىشى شەرت. ئوقۇتقۇچىلار ۋەزىپىسىدىن مۇدىرغا ھېساپ ياكى دوكلات بېرىش ئۈچۈن ئەمەس، ئاڭلىق ھالدا ئوقۇغۇچىنىڭ بىلىملەرنى ئەڭ قولاي بولغان ئۇسۇللار بىلەن ئەڭ تولۇق، توغرا ۋە ئېنىق تېز شەكىلدە ئىگەللەش ئۈچۈن مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىشقا تىرىشىدۇ. فىنلاندىيە مائارىپ مەركىزىنىڭ فىنىنش مىنىستېرى، « دۇنيا فىنلاندىيە مائارىپ ئىسلاھاتىدىن نېمىلەرنى ئۆگىنىشى كېرەك؟ » دېگەن كىتاپىنىڭ ئاپتورى پاسى سالىبەرگ بىر قېتىملىق ئامېرىكا زىيارىتىدە مۇنداق دەيدۇ: « ئوقۇتقۇچىلارنىڭ خىزمىتىدىن ھېساپ بېرىشى دېگەن سۆز فىنلاندىيەدە مەۋجۇد ئەمەس، چۈنكى ئۇ مەسئۇلىيەتنى چېقىرىۋەتكەندە قالىدىغان نەرسە ».[16]

فىنلاندىيە مەكتەپلىرى ھەر بىر ئوقۇغۇچىنىڭ پىسخىك ئالاھىدىلىكلىرىگە ئاساسەن ئۆگىنىشتىكى قىيىنچىلىقلىرى، ئائىلە ئەھۋالى، كۈندىلىك تۇرمۇش ئادەتلىرىگىچە ياردەم بېرىدىغان مەخسۇس تەربىيلەنگەن يېتەكچى

---

[16] http://www.theatlantic.com/national/archive/2011/12/what-americans-keep-ignoring-about-finlands-school-success/250564/

ئوقۇتقۇچىلارنى ئاجراتقان بولۇپ، فىنلاندىيە ھۆكۈمىتى ئاتا ئانىلار ۋە جەمئىيەتنىڭ ئوقۇغۇچىلارغا ئەڭ ئەۋزەل شارائىت يارىتىشى ۋە ئەڭ يۇقۇرى دەرىجىدە كۆڭۈل بۆلىشى نەتىجىسدە، ئوقۇغۇچىلار گەرچە ئۆگىنىشكە ئاز ۋاقىت سەرپ قىلىسمۇ، كۆپ نەرسىلەرنى ئۆگىنەلەيدىغان ۋە ئۆزلەشتۈرەلەيدىغان دەرىجىگە يەتكۈزگەن.

شۇنىڭدىن كۆرىۋېلىشقا بولىدۇكى، ئۇيغۇرلار گېنىدىن خېلى ئەقىللىق مىللەت، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆپ سانلىق ئۇيغۇر ئاز دېگەندە بىردىن ئارتۇق تىل بىلىدۇ. كۆپ تىل بىلگەن كىشىلەرنىڭ ئىنكاسى ئىتتىك بولۇپ، تەجرىبىلەرگە ئاساسلانغاندا بۇ مېڭىنىڭ بىر تىلدىن بىر تىلغا كۆچۈش مەشقىنىڭ كۆپ بولغانلىقىدىن ئىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە قانچە كۆپ تىل بىلگەن مىللەت شۇنچە كۆپ مەدەنىيەت ئۆگىنىدۇ ۋە بىرلا مەنبەگە ئەمەس كۆپلىگەن مەنبەلەرگە تايىنىپ كاللىسىنى بىر تەرەپلىمە پروگراممىلىشتىن ساقلاپ قالالايدۇ. ئەگەر ئۇيغۇرلارنى دۇنيادىكى ئەقىللىق مىللەتلەرنىڭ قاتارىغا كىرمەيدۇ دېگەن تەقدىردىمۇ، IQرىمىزغا تەسىر كۆرسىتىدىغان مۇھىت يارىتىش، بولۇپمۇ ئوقۇشقا ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچ بولىدىغان مۇھىت يارىتىش، ھەتتا بۇ مۇھىتنى مىللىتىمىزنىڭ خاراكتېر ئادىتى دەرىجىسىگە كۆتۈرۈش ئىنتايىن مۇھىم. مەسىلەن: رىچاردۆزنىڭ بىز يۇقۇرىدا تىلغا ئالغان كىتابىدا مۇنداق بىر مىسالنى تىلغا ئېلىپ ئۆتىدۇ:

پسخولوگ ئاڭەلا دۇككۇورتھ ۋە مارتېن سەلىگنمانلەر مۇنداق بىر تەجرىبە ئېلىپ بارغان. ئۇلار ئامېرىكىدىكى بىر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن ھازىرلا بىر دوللارغا ئىگە بولۇشنى خالامسىلەر ياكى بىر ھەپتە ساقلاپ بىر ھەپتىدىن كېيىن ئىككى دوللارغا ئېرىشىشنى خالامسىلەر؟ دەپ سورىغان. ئاندىن ئاتا - ئانا ۋە ئوقۇتقۇچىلاردىن بۇ باللارنىڭ ھەر بىرسىنىڭ تۈزۈمگە بوي سۇنۇش، سوغۇققانلىق بىلەن ئويلىنىش دەرىجىلىرىنى يېزىپ چىقىشنى تاپشۇرۇپ، ئۇلارنىڭ IQسىنى تەكشۈرگەن. نەتىجىدە ئۇلارنىڭ IQسى يۇقىرى ئەمما ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشنى، سوغۇققانلىق بىلەن ئويلىنىشنى بىلمەيدىغان باللارنىڭ مەكتەپتە يۇقىرى نەتىجە بىلەن ئوقۇش تەسرى 32 نومۇر ئالغان

بولۇپ، ئۆزىگە تۈزۈم ئورنىتالايدىغانلارنىڭ مەكتەپتىكى ئوقۇش نەتىجىسىگە بولغان تەسىرى، IQسى يۇقىرىلارنىڭ، يەنى تۇغما ئەقىللىق بولغانلارنىڭ مەكتەپتە ياخشى ئوقۇش نەتىجىسىگە بولغان تەسىرىدىن ئىككى ھەسسە يۇقىرى بولۇپ 67 نومۇر ئالغان.

دېمەك ئۆزىنى بېسىۋېلىشنى، ئۆزىگە تۈزۈم ئورنىتىشنى بىلگەن بالىلارنىڭ كۆپىنچىسى، بىر ھەپتە سەۋرى قىلىشنى بىلگەن. يەنى، بىر ھەپتىدىن كېيىن ئىككى دوللار ئېلىشنى بىلگەن بالىلار بولۇپ چىققان. ھازىرقى دەۋرىمىزدە بىز ئۇيغۇرلاردىن چىققان دوكتور رىشات ئاباساقا ئوخشاش ئالىملارنىڭ ھايات تەجرىبىسىگە قارايدىغان بولساق، ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا ۋاقىتنى ئىنتايىن قەدىرلەيدىغان، ئۆزىگە تۈزۈملەرنى قاتتىق تۈزۈپ، قاتتىق تىرىشچانلىق كۆرسىتىدىغان كىشىلەردۇر. گەرچە ئۇلارنىڭ IQسىنىڭ ئادەتتىكى ئۇيغۇرلارنىڭ IQسىدىن نەچچە ھەسسە يۇقىرى بولۇش مۇمكىنچىلىكى بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئائىلە شارائىتى، ئوقۇش پۇرسىتى، ئوقۇشقا ھەيدەكچىلىكىنىڭ كۈچلۈك بولىشى ۋە بۇنى ئادەتكە ئايلاندۇرغانلىقى ئۇلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىدىكى مۇھىم ئامىل بولۇپ قالغان. ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ساپاسىنى كۆتۈرۈش ۋە كۈچلەندۈرۈشىمىز بىلىم ئېلىشقا، ئوقۇش ئوقۇتۇشقا كۆڭۈل بولۈشنى ھەممىدىن مۇھىم ئورۇنغا قويۇشقا، بالىلىرىمىزنىڭ ئوقۇش ۋە ئۆگىنىش قىلىشىدا ئۆزىگە ئۆزى ھەيدەكچىلىك قىلىش خاراكتېرىنى يېتىلدۈرۈشىمىزگە باغلىق. ئۆز ئۆزىگە ھەيدەكچىلىك قىلىش خاراكتېرى ئەمەلىيەتتە ئادەتلىنىش بولۇپ، ئادەتلىنىشنىڭ قانداق يېتىلىشى خۇددى پىلىنىڭ ھېكايىسىگە ئوخشايدۇ:

بىر كۈنى بىر كىشى ھىندىستانغا ساياھەتكە بېرىپ، بىر ياشانغان ئادەمنىڭ ئىنتايىن چوڭ بىر پىلنىڭ بىر پۇتىنى كىچىككىنە بىر قوزۇقتا باغلاپ قويغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇ پىلنىڭ پۇتىنى كۈچەپ بىرلا تارتسا قوزۇقنى يۇلۇپ بوشىنىپ كېتىدىغانلىقىنى ھېس قىلىپتۇ ۋە ئۇ ياشانغان ئادەمگە:

ھەي ئەخمەق بوۋاي، شۇنچە چوڭ پىلنى كىچىككىنە بىر قوزۇققا باغلاپ قويغىنىڭ نېمىسى؟ قېچىپ كەتمەمدۇ؟ دەپتۇ. بوۋاي:

سەن ئەتە كېلىپ قاراپ باق، ئەگەر پىل قېچىپ كەتمىگەن بولسا سوئالىڭغا ئاندىن جاۋاب بېرەي، دەپتۇ.

ھېلىقى كىشى ئەتىسى كېلىپ قارىسا، پىل تۈنۈگۈنكى جايىدا تۇرغۇدەك. بوۋاي كۈلۈمسىرەپ:

مەن بۇ پىل تۇغۇلغاندىلا ھەر كۈنى ئۇنى مۇشۇنداق كىچىك قوزۇققا باغلاپ قوياتتىم، ئۇ چاغدا ئۇنىڭ بۇ قوزۇققا كۈچى يەتمەيتتى. پىل چوڭ بولدى، لېكىن قوزۇقنى ئۆزگەرتمىدىم. پىل بۇ قوزۇققا كۆنۈپ كەتكەنلىكتىن ھازىر ئۇنى بىرى قوغلىسىمۇ ئۇ بوشىنىپ قاچمايدۇ. ھەم قاچالمايمەن، كۈچۈم يەتمەيدۇ دەپ ئويلايدۇ، دەپتۇ.

ئەگەر سىز بىر ئىشقا ئۆزىڭىزنى ھەر كۈنى قىلىشقا ئادەتلەندۈرسىڭىز، كېيىنچە ھېچكىم مەجبۇرلىمىسىمۇ ئۇنى ئۆزلىكىڭىزدىن قىلىدىغان بولىسىز. پىلنىڭ ھېكايىسىنى ئىجابىي تەرەپتىن چۈشەنسەك، ئۆگىنىش قىلىش ئادىتىنى يېتىلدۈرگەن كىشى ئۆگىنىش ئارقىلىق چوقۇم بىر نەتىجىگە ئېرىشىمەن دەپ ئىشىنىدۇ ياكى ئۆگىنىش قىلىش ئۇچ ۋاق تاماقتەك مۇھىم، قىلمىسام بولمايدۇ دەپ ئويلايدۇ ۋە شۇنىڭغا كۆنىدۇ. ئەمما بۇ دېگەنلىك ئوقۇشقا قىزىقمايدىغان ياكى كاللىسى يېتەرلىك تەرەققىي قىلمىغان بالىلارنىمۇ دەرس تەكرارلاش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن، مەجبۇرلاپ بېسىم قىلىش كېرەك دېگەنلىك ئەمەس. ئۇنداق بولغاندا بالا ئەكس - تەسىرگە ئۇچراپ ئوقۇشتىن نەپرەتلىنىدىغان بولۇپ قالىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن بالىنىڭ قىزىقىشىنى نەزەردە تۇتقان ئاساستا قىزىقىشى بويىچە تەربىيىلىنىشىگە ئەھمىيەت بېرىش كېرەك. مەسىلەن: بەزى بالىلار كىتاب ئوقۇشنى زادىلا خالىماسلىقى، ھەرقانچە ئۆگەنسىمۇ زادىلا خەت يازالماسلىقى مۇمكىن. ئەمما ئۇلار كۆزى بىلەن جانلىق كۆرۈپ ياكى قولى بىلەن تۇتۇپ ئۆگىنىدىغان بىلىملەردە ئادەتتىكى بالىدىن نەچچە ھەسسە ئەقىللىق بولىشى مۇمكىن. ئۇلار گەرچە مەشھۇر يازغۇچى ياكى ئادۋوكات بولالمىسىمۇ مەشھۇر ئاشپەز بولالىشى، مەشھۇر رەسسام بولالىشى ياكى مەشھۇر مودا كىيىم لايىھەلىگۈچى بولالىشىمۇ مۇمكىن.

ئەمما، شۇنى قايتا تەكىتلەپ ئۆتۈش كېرەككى، بىر ئۇيغۇرنىڭ IQسىنىڭ ئىنتايىن يۇقىرى بولۇشى ياكى ئۇنىڭ كەسپتە ئۇتۇق قازىنىشى، ئۇنىڭ مىللىتىگە مەيلى قايسى جەھەتتىن بولمىسۇن تەسىر كۆرسىتەلمىسە، ئۇ چاغدا ئۇنىڭ بىلىمىنىڭ بىر پۈتۈن مىللەتنىڭ ساپاسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشىدە مۇھىم رول ئوينىغانلىقىدىن سۆز ئاچمساقمۇ بولىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ بىلىمى ئۆز كىملىكىگە باغلانمىغان بولىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن باللاردا كىچىگىدىنلا ۋەتەنپەرۋەرلىك تۇيغۇسى يېتىلدۈرۈشكە مۇھتاجمىز.

باللاردا بىلىم ئېلىش بىلەن ۋەتەنپەرۋەرلىكنى بىرلەشتۈرۈش

نۇرغۇن ئاتا ئانىلار بىلەن كۆرۈشتۈم، بەزىلەر باللىرىنى پۇلنى كۆپ تاپىدىغان كەسپلەرگە قىزىقتۇرسا، بەزىلەر باللىرىنىڭ قىزىقىشىغا ۋە ئىجادچانلىقى، شۇنداقلا تالانتىغا كۆرە كەسپ تاللىشىغا ئەھمىيەت بېرىدىكەن. باللىنىڭ قىزىقىشىغا ئاساسەن كەسپ تاللىشىغا يول قويۇش ئىنتايىن مۇھىم. چۈنكى كىشى ئېقىۋاتقان كەسپتە ئەمەس، ئۆزى قىزىققان كەسپتە مۇۋەپپەقىيەت قازىنالايدۇ. ئەلۋەتتە مەيلى نېمىلا كەسپ ئىگەللەڭ ھەممىلا كەسپىنىڭ ئۆزىگە چۇشلۇق رولى بار. شۇنداقتىمۇ ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ يېقىن ۋە يىراق كەلگۈسىنى كۆزدە تۇتقان ھالدا دۇنيادا ئاقىدىغان، سىزنى باي قىلىدىغان، بۇ بايلىق بىلەن سىز مەنسۇپ بولغان مىللەتنىڭ ئېھتىياجىدىن چىقالايدىغان، پۈتۈن كۈچىڭىز بىلەن سۆيگەن ياكى مىللەتنىڭ كۈچلۈك ئېھتىياجى بولغان كەسپلەرنى ئوقۇشنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇشىمىز، ئەمىلىيەتتە بىزنى ئومۇمغا باغلايدىغان غايىنىڭ تەقەززاسىدۇر. ئەگەر سىز مېنىڭ ئۈچۈر ۋە مەخپىيەتلىك تېخنىكىسى ئۆگىنىشىم خىتاينىڭ ھەربىي مەخپىيەتلىكلىرىنى ئېچىۋېتىش؛ مېنىڭ ھەربىي ئىستراتېگىيە ئۆگىنىشىم ھەربىي مەكتەپ ئېچىپ، نۇرغۇن ئۇيغۇر ھەربىي گېنىراللارنى

تەربىيىلەپ چىقىش؛ مېنىڭ مۇھىت ئاسراش پەن - تېخنىكىسىنى ئوقۇشۇم شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇھىتىنى تەتقىق قىلىش؛ مۇزىكا ئۆگىنىشىم ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇزىكا مەدەنىيىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش دېگەندەك ئوقۇۋاتقان كەسىپلەرنى ئۇيغۇرنىڭ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىستىقبالىغا ئاتىيالىساق ۋە ئۇنىڭغا باغلىيالىساق نېمە دېگەن ياخشى بولاتتى؟!

بەلكىم بەزىلەر، بەزى كەسىپلەر مىللىتىمىنىڭ ئىستىقبالى ئۈچۈن زۆرۈر بولسىمۇ، لېكىن مېنىڭ ئىستىقبالىم ئۈچۈن مۇھىم ئەمەس دېيىشى مۇمكىن. مەسىلەن: ئۇيغۇر تىلىنى تەتقىق قىلىش ئۇيغۇر تىلى كىرىزىسقا ئۇچراۋاتقاندا ئىنتايىن مۇھىم بىر كەسىپ، ئەمما مەن بۇ كەسىپتە ئوقۇسام پۇل تاپالمايمەن، جېنىمنىمۇ باقالمايمەن دېيىشىڭىز مۇمكىن.

مەنچە ئۇيغۇر ئىقتىساد ئىگىلىرى مۇشۇنداق ساھەلەرگە مەبلەغ سېلىپ، باللارنى بۇ كەسىپلەرنىمۇ تاشلاپ قويماسلىققا ئىلھاملاندۇرۇشى كېرەك.

بولۇپمۇ باللاردا ۋەتەنپەرۋەرلىك تۇيغۇسىنى بىلىم ئېلىشتىكى ئۆزىگە ئۆزى ھەيدەكچىلىك قىلىش روھى بىلەن بىرلەشتۈرۈش ئارقىلىق، بىلىمنى ئالدى بىلەن ئۆز كىملىكى مەنسۇپ بولغان مىللەتنىڭ كۈچىيىشىدە چوڭ رول ئوينايدىغان ۋە ئاخىرىدا بۇ مىللەتنىڭ كۈچىيىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان ئۇيغۇرلارنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش كېرەك. ئۇنداقتا باللاردا ۋەتەنپەرۋەرلىك تۇيغۇسىنى قانداق يېتىلدۈرىمىز؟

1. باللارغا ئىسلامىي بىلىملەرنى ئۆگىتىش. ھەممىدىن مۇھىمى تەۋھىد ئۇقۇمىنى سىڭدۈرۈش ئارقىلىق روھىنىڭ ئەركىن يېتىلىشىگە كاپالەتلىك قىلىش.

2. ھېكايە ئېيتىپ بېرىش. باللارغا چىن تومۇر باتۇر، مەختۇمسۇلا، نۇزۇگۇمنىڭ ھېكايىلىرىگە ئوخشاش باللار غۇرۇر تۇيىدىغان، قەھرىمانلىق روھى يېتىلدۈرىدىغان قەھرىمانلارنىڭ ھېكايىلىرىنى، شۇنداقلا تەجرىبە ساۋاق ئالىدىغان سېيىت نوچى ھېكايىسىگە ئوخشاش ھېكايىلەرنى ئېيتىپ بېرىش ۋە ھېكايىدىن نېمىلەرنى ئۆگەنگەنلىكىنى سوراش.

3. باللارغا ناھايىتى كىچىك يېشىدىن باشلاپلا خەرىتە ئۆگىتىش، ئۇلارغا بىزنىڭ زېمىنىمىزنىڭ قەيەر ئىكەنلىكىنى ئېنىق كۆرسىتىش. دىئاسپورادا ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار باللارغا بايرىقىمىزنى، دۆلەت گىربىمىزنى، ئۆز ۋاقتىدىكى مىللىي ئارمىيىنىڭ رەسىملىرىنى كۆرسىتىش ۋە تونۇشتۇرۇش.

4. دىئاسپورادا ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار باللارنى نامايىشلارغا، ئۇيغۇرلار ھەققىدىكى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىغا ئېلىپ بېرىش ۋە ئۇلارغا ئۇيغۇر دەۋاسىنى ئاددىي جۈملىلەر بىلەن توغرا شەكىلدە چۈشەندۈرۈش.

5. باللارغا داۋاملىق ئۇيغۇرلارنىڭ ئېسىل مەدەنىيەتلىرىنى تونۇشتۇرۇش، گۈزەل ناخشا ئۇسسۇللىرىنى كۆرسىتىش.

6. خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن قىرغىن قىلىنغان خەلقىمىزنى، بىچارە، چارىسىز ۋە ئاجىز شەكىلدە تەسۋىرلىمەي، ئۇلارنىڭ ئىنتايىن باتۇر قەھرىمان خەلق ئىكەنلىكىنى، خىتاي دۆلىتىنىڭ تاجاۋۇزچى بىر ھۆكۈمەت ئىكەنلىكىنى، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇلار بىلەن باتۇرلۇق بىلەن تىز پۈكمەي ئېلىشىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىتىش. ئۆزىمىزنى بىچارە ۋە ئاجىز كۆرسىتىپ ھېسداشلىق تەلەپ قىلىشنى ئەمەس، بەلكى ئەركىنلىك، ئادالەت ئۈچۈن كۆرەش قىلىشتىن غۇرۇر تۇيۇشنى، پەخىرلىنىشنى ئۆگىتىش.

7. باللارنىڭ كالللىسىغا ئۇيغۇرلارنى قۇتۇلدۇرىدىغان بىردىن بىر يولنىڭ ئالدى بىلەن ئۆزىنى كۈچەيتىش ئىكەنلىكىنى، بۇنىڭ ئۈچۈن ياخشى ئوقۇش لازىملىقىنى سىڭدۈرۈۋېتىش.

8. گۈزەل، ئېسىل ئەخلاقلىق، دۇرۇس كىشىلەرنىڭ داۋاملىق توغرا ۋە ھەقتە تەرەپتە تۇرىدىغانلىقىنى ئاڭلىتىپ، بۇ ھەقتىكى چۆچەكلەرنى ئېيتىپ بېرىش.

9. ئۇلارغا داۋاملىق ياخشىلىقنىڭ، گۈزەللىكنىڭ، راستچىللىق ۋە ھەقىقەتنىڭ، سەتلىك، ئەسكىلىك، يولسىزلىق، يالغانچىلىق ئۈستىدىن غەلىبە قىلىدىغانلىقى ھەققىدىكى كىتابلارنى ئوقۇپ بېرىش ياكى فىلىملارنى كۆرسىتىش.

10. شۇ ئېسىڭىزدە بولسۇن، ۋەتەنپەرۋەر بولۇش ئۈچۈن شەرقىي تۈركىستاندا تۇغۇلغان بولۇش شەرت ئەمەس. شۇڭا باللارنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا تۇغۇلمىغانلىقى ۋە شۇ زېمىندا يېتىلمىگەنلىكىنى ۋەتەنپەرۋەر بولالماسلىقىغا باهانە قىلىش توغرا ئەمەس. شەرقىي تۈركىستان سىرتىدا ياشاۋاتقان باللار ئەركىن دۆلەتلەردە بولغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ كىملىكى، مۇستەقىللىقى، ۋەتىنى ھەققىدە نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئوچۇق ئاشكارا ئۆگىنىۋېلىش پۇرسىتىگە ئىگە.

11. باللارغا ئەركىنلىكنىڭ بىكارغا كەلمەيدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈڭ. ئەگەر سىز تۈركىيەدە ياشاۋاتقان بولسىڭىز، تۈركىيەنى قوغداش ئۈچۈن تۈرك ئەسكەرلىرىنىڭ قانداق قەھرىمانلىق كۆرسەتكەنلىكىنى، بولۇپمۇ چاناققەلئە قەھرىمانلىرىنىڭ بۈگۈنكى تۈركىيەنىڭ ساقلىنىپ قېلىشىدا قانداق بەدەل تۆلىگەنلىكى ھەققىدىكى ھېكايىلەرنى؛ ئامېرىكىدا ياشاۋاتقان بولسىڭىز ئامېرىكا ئەسكەرلىرىنىڭ ئامېرىكا مۇستەقىللىق جەريانىدىكى قەھرىمانلىق ئىش ـ ئىزلىرىنى، تارىخى ۋەقەلەرنى، مەشھۇر پرېزىدېنتلارنىڭ ۋەتىنى ئۈچۈن كۆرسەتكەن ئېسىل خىزمەتلىرىنى ھېكايە قىلىپ سۆزلەپ بېرىڭ

12. شەرقىي تۈركىستانىنىڭ سىرتىدا ياشاۋاتقان بولسىڭىز، ئۆيىڭىزگە داۋاملىق شەرقىي تۈركىستان بايرىقىنى ئېسىپ قويۇڭ ۋە ئۆزىڭىزنىڭ بۇ بايراقنى نېمە ئۈچۈن سۆيىدىغانلىقىڭىزنى، ئۇنىڭدىن نېمە ئۈچۈن شۇنچە پەخىرلىنىدىغانلىقىڭىزنى سۆزلەپ بېرىڭ.

13. رەستىڭىز بولسا ئۇلارغا ئۆزىڭىز ياشاۋاتقان دۆلەتنىڭ پارلامېنت بىنالىرىنى، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىنى زىيارەت قىلدۇرۇڭ.

ھەتتا بالىڭىز بىلەن بۇ مېنىڭ دۆلىتىم دېگەن ئويۇننى ئويناڭ. بالىڭىزنىڭ دېڭىز بويىدىكى قۇملۇقتىن قۇمغا ياكى ھۇجرىسىدىكى ئۈستەلدە ئويۇنچۇقلىرى بىلەن شەرقىي تۈركىستان دۆلىتى قۇرۇشىغا ياردەملىشىڭ. بەلكىم ئۇ ئىنتايىن گۈزەل بىر شەرقىي تۈركىستان پارلامېنت بىناسى ياساشنى، قەيەرگە قانداق زاۋۇت ـ فابرىكىلارنى قۇرۇشنى، قەيەرگە قانداق ھەربىي گازارمىلارنى قۇرۇشنى، دۆلەت بايرىقىنى قەيەرلەرگە ئېسىشنى، قەيەرگە مەكتەپ سېلىشنى، قەيەرگە

بانكا، پۇل ـ مۇئامىلە بىناسى سېلىشنى، تاغ دەريالىرنى نېمىدىن ياساشنى سىزنى ھەيران قالدۇرغۇدەك دەرىجىدە ياخشى بىلىشى مۇمكىن.

تۆتىنچى باپ:

ئىستراتېگىيە تۈزەش

ئاللاھ سىلەرنىڭ دۈشمەنلىرىڭلارنى ئوبدان بىلىدۇ. ئاللاھ سىلەرنى ساقلاشقا يېتەرلىكتۇر ۋە ئاللاھ سىلەرگە مەدەتكار بولۇشقا يېتەرلىكتۇر.

سۈرە نىسا، 45 ـ ئايەت

ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەت قۇرۇشى، ئىنتايىن ئۈمىدسىز فانتازىيە كۆرۈنۈۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، باشقا تاللاش ئۈستىدە نۇرغۇن ئويلىنىشلار بولدى. ھەتتا بىز ھازىرغىچە خىتاي ھۆكۈمىتى بىزگە ئىنسانغا ئوخشاش مۇئامىلە قىلسا، بىزنىڭ ئىنسانى ھوقۇقلىرىمىزنى بەرسىلا بولدى، بىز خىتاي ھۆكۈمىتىگە قارشى تۇرمايمىز، مۇستەقىللىققە ئېرىشىش، زېمىنىمىزنى قايتۇرۇۋېلىش داۋاسى قىلمايمىز دەپ توۋلاپمۇ باقتۇق. ئەمما قارشىمىزدىكى دۈشمەن بىر دېكتاتور ھەمدە ئۇ بىزدىن نەچچە مىڭ ھەسسە كۈچلۈك بولغان بىر شارائىتتا، ئۇنىڭ بىزنىڭ شەرتىمىزنى ئاڭلاشقا ھېچقانداق ئېھتىياجى يوق ئىدى. ئۇ بىزگە: « خالىساڭ مۇستەقىللىق داۋاسى قىل، مەن باستۇرۇپ ئۇنۇڭنى چىقماس قىلىۋېتەلەيمەن!!! » دېيەلەيدۇ ۋە شۇنداق قىلىپ كەلدى. خىتايغا شەرت

قويۇش ئۈچۈن ئۇنى مەجبۇر قىلىدىغان كوزىر قولىمىزدا بولىشى كېرەك. ئەمما قولىمىزدا ھېچنەرسە يوق، شەرقىي تۈركىستان ۋە خەلقىمىز خىتاينىڭ كونتروللۇقىدا. مۇشۇنداق بىر ئەھۋال ئاستىدا خىتاينى كېلىشىمگە چاقىرىش تولىمۇ كۈلكىلىك بىر ئىش بولسا كېرەك. ئۇنداقتا قانداق قىلىشىمىز كېرەك؟ ئۇنداقتا قوراللىق ۋە زوراۋانلىق ۋاستىلىرىنى ئىشلىتىپ خىتاينى دۆلىتىمىزنى قايتۇرۇپ بېرىشكە، ئەڭ بولمىدى دېگەندە بىز بىلەن كېلىشىشكە مەجبۇرلايلى دەپ تىرىشىشىمىز كېرەكمۇ؟ نۇرغۇن مۇجاھىدلار بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇرۇق ئەۋلادى بىلەن قوشۇلۇپ ئېغىر بەدەللەرنى تولىدى. خەلقىمىز قورقۇپ، ھەتتا ئۆز ئائىلىسى ئىچىدىمۇ ئەركىنلىككە بولغان زارىنى بىر بىرىگە ئاڭلىتالماس ھالغا كەلدى. ھەر ئون يىلدا بىر قېتىم كۆتۈرۈلۈپ قارشىلىق كۆرسەتكەن بولسىمۇ نەتىجىنىڭ مەغلۇبىيەت، دەريا ـ دەريا قان تۆكۈش بىلەن ئاياغلىششى ئۇيغۇرلارنى چۈشكۈنلۈككە باشلىدى. كەلگۈسىگە بولغان ئۈمىدسىزلىك، ئايىغى چىقمىغان قاراڭغۇلۇق مىللەتنى چىرمىۋالدى.

خىتاي شەرقىي تۈركىستاننىڭ پۈتۈن بايلىقلىرىنى، ئىقتىسادىنى، قاتناش ۋە ئۇچۇر ـ ئالاقە سىستېمىلىرىنى، ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنى ۋە ۋاستىلىرىنى پۈتۈنلەي كونترول قىلىۋالغان، مېڭە يۇيۇش تاكتىكىسى ئارقىلىق نۇرغۇن ئۇيغۇرلارنىڭ روھىنى كونترول قىلىۋالغان، ھەتتا ئۆزىگە ئىشلەيدىغان بىرمۇنچە ساتقىن ئۇيغۇرلارنى يېتىشتۈرۈۋالغان بولۇپ، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ قولىدا ھەربىي كۈچ، قورال كۈچى، بىخەتەرلىك ساقچى ۋە ئىستىخباراتقىچە، شۇنداقلا ھۆكۈمەتتى بىلەن بىرلىشىپ ئۇيغۇرلارغا قارشى تۇرىدىغان سان جەھەتتە بىزدىن نەچچە يۈز ھەسسە كوپ خىتاي كۆچمەنلىرىگىچە تولۇق ئىدى. قارشى تۇرغۇچى ئۇيغۇرلاردا بولسا ئىمان ۋە باتۇرلۇقتىن باشقا ھېچنېمە يوق. ئۇنداقتا ئۇيغۇرلار ئۈچۈن زادىلا ئۈمىد يوقمۇ؟

ھەممىمىزنىڭ بىلگىنىدەك، ئىنسانلار تارىخىدا يىمىرىلمىگەن ئىمپېرىيە بولغان ئەمەس. « دېموكراتىيە ۋە ئەركىنلىك » دېگەن كىتابىنىڭ ئاپتورى گەنە شارپ، كىتابىدا ئەگەر بىر دۆلەت قانۇن بىلەن ئەمەس كۆز بوياmچىلىق ۋە زۇلۇم بىلەن

باشقۇرۇلسا، كىشىلەر ئويغىنىپ بۈنىڭ تېگىگە يەتكەندە ئۇ دۆلەتنىڭ ۋەيران بولىدىغانلىقىنى تىلغا ئېلىپ مۇنداق بىر ھېكايىنى سۆزلەپ ئۆتىدۇ:

خىتاينىڭ فېئوداللىق جەمئىيىتىدىكى چۇ پادىشاھلىقىدا بىر قېرى ئادەم بولۇپ، ئۇ مايمۇنلارنى ئۆزىگە مۇلازىمەت قىلدۇرۇش ئارقىلىق جان باقىدىكەن. كىشىلەر ئۇنى مايمۇن خوجايىن دەپ ئاتايدىكەن. ئۇ ھەر كۈنى قوتىنىغا سولىۋالغان بىرمۇنچە مايمۇننى ئورمانغا بېرىپ، مېۋە يىغىپ كېلىشكە بۇيرۇيدىكەن. قايسى مايمۇن ئاز مېۋە ئېلىپ كەلسە ياكى ئېلىپ كېلەلمىسە، ئۇنىڭدىن قاتتىق تاياق يەيدىكەن. قېرى مايمۇنلارنى ياش مايمۇنلارغا يول باشچى قىلىپ سايلاپ، ئۇلارنى ئورمانغا ھەيدەيدىكەن.

بىر كۈنى بىر بالا مايمۇن قېرى مايمۇندىن:

ئورماندىكى مېۋە دەرەخلىرىنى قېرى ئادەم ئۆستۈرەمدۇ؟، دەپ سوراپتۇ.

ياق، ئۇلار تەبىئىي توسىدۇ، دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قېرى مايمۇن.

بىز بۇ بوۋاينىڭ رۇخستى بولمىسا ئۇ مېۋىلەرنى ئالالامدۇق؟ دەپ سوراپتۇ بالا مايمۇن.

ئەلۋەتتە ئالالايمىز، دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قېرى مايمۇن.

ئۇنداق بولسا بىز نېمە ئۈچۈن بۇ قېرى ئادەمگە تايىنىپ ياشايمىز؟ نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭغا مۇلازىمەت قىلىمىز؟

بالا مايمۇن گېپىنى تۈگىتە ـ تۈگەتمەي مايمۇنلارنىڭ ھەممىسى چۈرقىرىشىپ، ۋاقىرىشىپ توسۇقلارنى بۇزۇپ، قوتاندىن بېسىپ چىقىپ ئورمانغا كېتىپتۇ ۋە مېۋىلەرنى خالىغانچە ئۈزۈپ يەپ، بوۋايغا بىرمۇ مېۋە ئەكېلىپ بەرمەپتۇ. بوۋاي ئاچلىقتىن ئۆلۈپ قاپتۇ.

بىزدىكى قورقۇنچ، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ دىكتاتورلىقى يوقىلىپ، خىتاي خەلقى خۇددى مايمۇنلارغا ئوخشاش ئويغىنىپ، ھاكىمىيىتىنى يېتىم قالدۇرۇپ يىمىرگەنگە قەدەر ئۇيغۇرلارنىڭمۇ يوقىلىپ كېتىش مۇمكىنچىلىكى بولۇپ، بۇ

ئىنتايىن جىددىي بىر مەسىلىگە ئايلاندى. بۇ يەردە خىتاي خەلقىنى كۆزدە تۇتۇشۇمدىكى سەۋەب، ئۇيغۇرلارنىڭ تىنچلىق يول بىلەن خىتاي ھاكىمىيىتىنى مەجبۇر قىلىشى ۋە يېتىم قالدۇرۇشى ئۇيغۇرلارنىڭ ۋەزىيىتىگە چۈشمەيدۇ. چۈنكى شەرقىي تۈركىستاننى خىتاي كۆچمەنلىرى ۋە خىتاي ھاكىمىيەت سىستېمىسى پۈتۈنلەي ئىگىلەپ بولغان بولۇپ، خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ئۇيغۇرلارغا ئېھتىياجى يوق. ئۇيغۇرلار تىنچلىق ۋاستىلىرى ئارقىلىق ئىش تاشلىسا، ئوقۇش تاشلىسا، ھېچنەرسە ئىشلەپچىقارمىسا، تىنچلىق بىلەن قارشىلىق بىلدۈرسە، خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ خۇددى مايمۇنلار مېۋە ئېلىپ كەلمىسە، ئۆلۈپ قالغان بوۋايدەك ھالغا قېلىشى مۇمكىن ئەمەس. بۇ پەقەت خىتاي خەلقىگە چۈشىدىغان ۋەزىيەت.

ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەتتا خىتاي خەلقى قوزغىلىپ، خىتاي ھۆكۈمىتىنى پالەچ ھالغا چۈشۈرۈپ قويىدى مۇ دەيلى، لېكىن ئۇلارنىڭ بۇنى ئۆزلىرىنىڭ دېموكراتىك ھوقۇقىنى قولغا ئېلىش بىلەن بىرگە، ئۇيغۇرلارنىڭمۇ مۇستەقىللىق دەۋاسىغا ھېسداشلىق قىلىش ئۈچۈن قىلمايدىغانلىقى ئېنىق. چۈنكى ئۇيغۇر مۇستەقىللىقى خىتاينىڭ بىۋاستە دۆلەت مەنپەئىتىگە تاقىشىدىغان مەسىلە بولۇپ، ھەرقانداق بىر خىتاي بەلكىم دىكتاتۇر ھۆكۈمىتىگە سادىق بولماسلىقى مۇمكىن، ئەمما ئۇ ئۆز دۆلىتىنىڭ مەنپەئىتىگە تولىمۇ سادىق.

2016 - يىلى 7 - ئاينىڭ 12 - كۈنى خاگۇدە ئېچىلىدىغان خەلقارالىق سوتتا خىتاينىڭ جەنۇبى دېڭىز ئاراللىرىغا ئىگىدارچىلىق قىلىشنى تالىشىشىنىڭ رەت قىلىنىش مۇمكىنچىلىكى ئېنىق پەرەز قىلىنغاندىن كېيىن، چەتئەللەردە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ۋە ياشاۋاتقان، خەلقئارالىق قانۇن ئوقىغان خىتايلارمۇ بۇ مەسىلىدە خىتاي ھۆكۈمىتىنى قوللاپ، ئىمزا توپلاش ھەرىكىتى ئارقىلىق خەلقئارالىق بۇ سوتقا قاتنىششىنى رەت قىلغان. ئۇلارنىڭ بۇ قىلمىشى يولسىزلىق بولسىمۇ، ئەمما ئۇلار دۆلىتىنىڭ تاجاۋۇزچىلىق مەنپەئەتىدىن ۋاز كەچمىگەن.[17]

ئىچكى ۋە تاشقى پۈرسەتنى يارىتىشتىن ئاۋۋال ئۇيغۇرنىڭ مىللىي ۋە دىنىي مەۋجۇتلۇقىنى، كىملىكىنى ساقلاپ قېلىش ۋە ئۇنىڭدىكى مىللەتچىلىكنى

[17] https://foreignpolicy.com/2016/07/14/south-china-sea-lawyers-unclos-beijing-legal-tribunal/

يېتىلدۈرۈش ئەڭ ئالدىنقى شەرت بولۇپ قالدى (باشتىن ئاياق تەكرارلاپ كەلگىنىمدەك مىللەتچىلىكنىڭ مەنىسى تەخمۇ ئېنىق ئەيتقاندا ھورلۇك ئۈچۈن زىمىنىمىزنى قوغداش ۋە ئۈنىڭغا ئېرىشىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىش ئىدىيىسى بولۇپ، ئىمان ۋە كىملىكىمىزنى ساقلاپ قېلىش بىر تەرەپتىن بۇ كۈرەش ئۈچۈن بولسا يەنە بىر تەرەپتىن بۇ كۈرەشنىڭنىڭ ئوزى ئىمانىمىز ۋە كىملىكىمىزنى قوغداپ قېلىش ئۈچۈندۈر)

مەيلى ۋەتەن ئىچىدە ئېلىپ بېرىلغان ھەرىكەتلەردە بولسۇن، مەيلى ۋەتەن سىرتىدا ئېلىپ بېرىلغان ھەرىكەتلىرىمىزدە بولسۇن ئېنىق بىر ئىستراتېگىيە تۈزۈپ چىقالمىدۇق. كۆپ ھاللاردا تۆۋەندىكىدەك كۆز قاراشنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدۇق:

1. ھەق بىز تەرەپتە بولغانلىقى ئۈچۈن ئۈزلۈكسىز قارشى تۇرۇشنى داۋاملاشتۇرساق توختاپ قالمىساقلا چوقۇم بىر گەپ بولىدۇ.

2. ئەركىنلىككە بەدەل تۆلىمىگۈچە ئېرىشكىلى بولمايدۇ، قان تۆكمەي تۇرۇپ ھېچنېمە قىلالمايمىز، قوراللىق ئىش قىلماي تۇرۇپ غەلىبىگە يېتەلمەيمىز.

3. خىتاي بەك كۈچلۈك، ئېغىر دەرىجىدە قۇربان بەرمەسلىك ئۈچۈن خىتاي بىلەن كېلىشىم تۈزەيلى، خىتاي خەلقىنىڭ ھېسداشلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن تىرىشايلى.

4. تىنچ يول بىلەن قارشى تۇرۇشنى داۋاملاشتۇرساق، دۇنيانىڭ قوللىشىغا ئېرىشەلەيمىز ۋە گەندىگە ئوخشاش بىزمۇ غەلىبىگە ئېرىشىمىز.

5. ئۇيغۇرلار ئاجىز، چەتئەلنىڭ قوللىشى بولماي تۇرۇپ بىز ھېچنېمە قىلالمايمىز.

يۇقىرىقى كۆز قاراشلارنىڭ ھەممىسى يەككە ھالدا ئۆز ئالدىغا مەۋجۇت بولۇپ، بىز تېخى بۇلارنىڭ ھەممىسىنى تەڭ قوللىنىش ياكى تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا چوڭ تىپتىكى ئىستراتېگىيە تۈزەش پۇرسىتىگە ئىگە بولمىدۇق.

ئۆزىمىزنى كۈچەيتىش بىلەن، سىرتقى كۈچنىڭ قوللىشىغا ئېرىشىشنىڭ ھەر ئىككىلىسىنىڭ مۇھىملىقىنى تونۇپ يەتسەكمۇ، بەزىلىرىمىز سىرتقى كۈچنىڭ قوللىشىغا گۇمانلىق پوزىتسىيە تۇتتۇق. توغرا، ئۆز ئىچىمىزدىن كۈچلەنمەي تۇرۇپ باشقىلارنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىش مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر بىر بىمارنىڭ ئۆلۈشىگە كۆزى يەتسە دوختۇرمۇ داۋالاشنى توختىتىپ قويىدۇ. ئەگەر بىز ئۆلۈۋاتقان، تۈگەشكە قاراپ ماڭغان بىر مىللەت بولساق نېمە ئۈچۈن باشقىلار بىزگە ياردەم قىلغۇدەك؟ كۆپ ھاللاردا تاشقى دۆلەتلەرنىڭ ياردىمى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي قىزىقىشى ئۈچۈن بولىدۇ. ئەمما دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ ياردىمى بولسا ئىنسانلىق ۋە ھەق ھوقۇق ئۈچۈن بولىدۇ.

ھازىرغا قەدەر ئامېرىكا ۋە تۈركىيەدىن باشقا ھېچقانداق بىر دۆلەت بىزنى تېخنىكىلىق ۋە ئالاقە قۇرۇش مەسىلىلىرىدە قوللىغىنى يوق. مەسىلەن ئامېرىكا ۋە تۈركىيە ھەر ئىككىلىسى، ئۇيغۇرلارنىڭ تىنچلىق بىلەن كۆرەش قىلىش يوللىرىنى قوللاپ، ئۇلارغا رادىئو ئىستانسىسى ئېچىپ بېرىش بىلەن بىرگە، ئۇلارنىڭ تىنچلىق يول بىلەن كۆرەش قىلىش ئىستراتېگىيەلىرىنى تۈزۈپ چىقىشى ئۈچۈن، دېموكراتىك تەربىيەلەش كۇرسلىرى ئېچىشىغا، تەشكىللىنىشىگە ئىختىسادىي ياردەم قىلىپ كەلمەكتە.

ئامېرىكىنىڭ بىزنىڭ سىياسىي مەسىلىمىزنى قوللاشتىكى ئاساسىي مەقسىتى، خىتاي بىلەن ئىدىئولوگىيە نۇقتىسىدىن قارمۇ قارشى بولغانلىقى، خىتاينىڭ كۈچىيىپ كېتىشىنى، كوممۇنىست ئىدىئولوگىيىسىنىڭ دۇنياغا يامراپ كېتىشىنى خالىمىغانلىقىدىن بولۇپ، بىزنىڭ مۇستەقىللىق ئارزۇيىمىز ئامېرىكىنىڭ قىزىقىش دائىرىسىگە كىرمەيدۇ. نېمە ئۈچۈن كىرگۈدەك؟

شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىل بولسا، بىرىنچىدىن خىتاينىڭ ئوتتۇرا ئاسىياغا بولغان تەھدىدى تۈگەيدۇ. روسسىيە ئىدىئولوگىيە دوستلۇقىنى ساقلاپ كېلىۋاتقان، ئەمما ھەدىدىن ئېشىپ ئۆزىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئىقتىسادىي مەنپەئىتىگە تەھدىد بولىدىغان بىر يوشۇرۇن دۈشمەنلىكتىن قۇتۇلىدۇ. بۇ ئەلۋەتتە باشقىلارنى بىر - بىرىگە سېلىش ئارقىلىق تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاش

ئىستراتېگىيىسىنى ئاساس قىلىدىغان ئامېرىكا ئۈچۈن ئانچە قۇلاققا خوش ياقىدىغان ئىش ئەمەس. ئىككىنچىدىن خىتاينىڭ نېفىت بازىلىرى كېسىلىدۇ، نەتىجىدە خىتايدىكى ئەسلىدىنلا باشلىنىشقا باشلىغان ئىقتىسادىي كرىزىس ئېغىر دەرىجىدە يامراشقا باشلايدۇ (چۈنكى خىتاينىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنىڭ ناھايىتى تېز ئىلگىرلەپ كېتىشى، خىتايدا ئىقتىسادىي جەھەتتىكى تەڭپۇڭسىزلىقنى پەيدا قىلغان بولۇپ،خىتاي تەڭشەشكە ئامالسىز قېلىۋاتقان بۇ تەڭپۇڭسىزلىق، شەرقىي تۈركىستاندىن ئىبارەت مۇھىم بىر ئىستراتېگىيە ۋە ئىقتىسادىي بازىدىن ئايرىلغاندا خىتايىنى ھالسىزلىتىپ ئورنىدىن تۇرالماس قىلىۋېتىشى مۇمكىن). بۇ ياپونىيەنىڭ خىتايىنى كونترول قىلىش تەسىر كۈچىنى كېڭەيتىشكە پۇرسەت يارىتىدۇ. ئامېرىكا بولسا ياپونىيەنىڭ بۇ پۇرسەتتە كۈچىيىپ ھاۋا ۋە دېڭىزدا ئۆزىگە تەھدىت بولۇپ قېلىشىنى خالىمايدۇ، ئەلۋەتتە.

ئامېرىكا ئەزەلدىن ئۆزىنىڭ دۇنيادىكى ھۆكۈمرانلىق ئورنىنى، بولۇپمۇ دېڭىز ۋە ھاۋادىكى كۈچىنى ئۈستۈن تۇتۇش ئۈچۈن، مەيلى خىتاي مەيلى ياپون بولسۇن ھېچقايسىسىنىڭ كۈچىيىپ ھاۋا ۋە دېڭىزدا ئۆزىگە رىقابەتچى ۋە تەھدىت بولۇشىنى خالىمايدۇ. بۇ سەۋەبتىن، ئۇيغۇر، تىبەتلەر ۋە خىتاي دېموكراتلىرىنى قوللاش ئارقىلىق خىتاينىڭ باش ئاغرىقىنى كۈچەيتىدۇ. خىتاينىڭ كۈچلىنىپ كېتىشىنى توسۇش مۇددىتىدە ئۇيغۇر مەسىلىسى ئامېرىكا ئۈچۈن ھەر زامان ئاشكارا ياكى يوشۇرۇن قوللاشقا تېگىشلىك مەسىلە. ئەمما خىتاينىڭ پۈتۈنلەي ئاجىزلاپ رايوندا ياپونىيەنىڭ راھەت ئىلگىرلەپ كۈچ تالىشىشتا ئۈستۈنلۈكنى ئىگەللەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، ياپونغا قارشى ئامېرىكا ئەلۋەتتە خىتايىنى قوللىشى مۇمكىن) بۇ خىتاي ئاجىزلىغان ئەھۋال ئاستىدا ئامېرىكىنىڭ ئۇيغۇر مۇستەقىللىقىنى قوللىشىنىڭ ئامېرىكا ئۈچۈن بىر مەنپەئەت ئېھتىياجى قالمايدۇ دېگەنلىكتۇر). بۇنداق بولغاندا ئامېرىكا، ياپون ـ خىتاي ـ ھىندىستان ئۈچىنى بىر ـ بىرىگە قارشى قىلىپ قويۇش ئارقىلىق ئاسىيا قىتئەسىدىكى كۈچ تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلاپ قالىدۇ.

خىتاي ئوتتۇرا ئاسىياغا نىسبەتەن چوڭ تەھدىت ۋە كېڭەيمىچى بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا، روسسىيە خىتاي بىلەن بولغان يېقىنلىقىنى ساقلاپ قالىدۇ ۋە

شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىل بولۇپ، خىتاينىڭ ئوتتۇرا ئاسىياغا كېڭىيىشىنى توسايدىغان تام بولىشىغا باش قاتۇرۇپ كەتمەيدۇ. ئامېرىكا ئۇيغۇرلارنىڭ مۇستەقىل بولۇپ سىياسەت بىلەن دىن ئايرىلغان ئەمەس، بەلكى ئىسلام دۆلىتى قۇرۇپ قېلىشىدىن تېخىمۇ ئەنسىرەيدۇ. تۈركىيەچۇ؟ ھەممىمىزگە ئايان، تۈركىيە خەلقىنىڭ كۈچلۈك قوللىشىغا ئېرىشەلەيمىز ۋە تۈرك ھۆكۈمىتى بىزنى ئىقتىسادىي مەنپەئەتلىرىگە ساتقان تەقدىردىمۇ خەلقى ئارقىلىق بېسىم قىلالايمىز، چۈنكى قانداشلىق مۇناسىۋىتىمىز بار. تۈركىيەمۇ بىر دېموكراتىك دۆلەت، ئوخشاشلا كوممۇنىست ئىددىئولوگىيىسىنىڭ يامرىشىنى خالىمايدۇ. مۇستەقىل بولىشىمىزنى ئارزۇ قىلىسىمۇ، ئەمما قوللاشقا ھازىرچە ئاجىزلىق قىلىدۇ. ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي مەنپەئەتلىرى ئۈچۈن ھازىرقى شارائىتتا ئۇيغۇرلارنىڭ مۇستەقىللىقىنى قوللىمايمىز دېيىشكە مەجبۇر. ئەمما قوللاش ئۈچۈن تۈركىيە كۈچىيىپ ئالدىمىزدىكى 10 ياكى 20 يىل ئىچىدە ياۋرو ئاسىيا ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادا تەسىر دائىرىسىنى كۈچەيتىشى ۋە بۇ ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستانغا ئەڭ كۈچلۈك شەكىلدە ياردەم قولىنى ئۇزاتقۇدەك ھالغا كېلىشى مۇمكىن بولۇشى كېرەك.

بۇ ئۇنىڭ ئىراق ۋە سۈرىيەدە تەسىر دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، سۇۋەيش قانىلىغا ئىگە بولۇش بولالماسلىقىغا باغلىق. بۇ كۈن ئۈچۈن بىز قايسى ھالدا بولىشىمىز كېرەك؟ ياپون ۋە باشقا ئاسىيادىكى خىتاي بىلەن تارىخى ئۆچمەنلىكى ۋەياكى مەنپەئەت توقۇنۇشى بار دۆلەتلەرچۇ؟ بۇ ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ بىزنى قاچان قانداق بىر پۇرسەتتە، قانداق شارائىتتا قوللىشىغا باغلىق. چۈنكى ئۇلارنىڭ خىتاي بىلەن بولغان مەنپەئەت توقۇنۇشىدا بىزنى قوللاشقا ئېھتىياجلىق بولىشى ئۈچۈن، بىزدە ئۇلارنىڭ ئىشىغا يارىغۇدەك كۈچ بولىشى، يەنى قولىمىزدىن تارتسا ئورنىمىزدىن تۇرالىغۇدەك ماغدۇرىمىز بولىشى كېرەك.

تاشقى كۈچلەرنىڭ، خەلقئارا جەمئىيەتنىڭ خىتايغا بىز ئۈچۈن بېسىم قىلىپ، ئىقتىسادىي ئېمبارگو يۈرگۈزۈشى، دىپلوماتىك مۇناسىۋەتلىرىنى كېسىشى قاتارلىق ياردەملەرگە ئېرىشىش ئۈچۈنمۇ، ئالدى بىلەن ئۆزىمىزدە دۇنيانىڭ دىققىتىنى تارتقۇدەك كۈچلۈك بىر قارشىلىق ھەرىكىتى بولىشى كېرەك.

گەنە شارپ « دىكتاتورلۇقتىن دېموكراتىيەگىچە » دېگەن كىتابىدا، دىكتاتورلۇقنى تىنچلىق يولى بىلەن ئۆرۈۋېتىش ئۈچۈن دەرھال ھازىرلاشقا تېگىشلىك خىزمەتلەرنى مۇنداق تۆت نوقتىغا يىغىنچاقلاپ ئاچچىق رىئاللىق دەپ ئاتايدۇ.[18]

1. چوقۇم زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچى ئۆز خەلقىنى كۈچەيتىش، ئۇلارنىڭ ئۆزىگە ئىشىنىش، كۆرەشتىن يانماسلىق، ئۇنىڭدا چىڭ تۇرۇش ئىرادىسى ۋە قارشىلىق كۆرسىتىش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈش كېرەك.

2. خەلقنىڭ مۇستەقىل جەمئىيەت گۇرۇپپىلىرىنى، ئىنستىتۇتلىرىنى قۇرۇپ چىقىش.

3. كۈچلۈك ئىچكى قاراشلىق كۈچى پەيدا قىلىش.

4. چوڭ ئىستراتېگىيە پىلان تۈزۈپ، ئۇنى ئەركىنلىككە يېتىش ئۈچۈن ئۇستىلىق بىلەن يۈرگۈزۈش.

بىز ھازىر يۇقىرىقى خىزمەتلەرنىڭ قايسىسىنى قىلىش باسقۇچىدا؟ ھېچقايسىسىنى قىلىۋاتمىغان بولساق قەيەردىن ۋە قانداق باشلايمىز؟ بۇلارنىڭ ھەممىسى جىددىي ئويلىنىشقا تېگىشلىك مەسىلە. چۈنكى خىتايغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن، چوقۇم ئۇنىڭ ئاجىزلىقىنى تېپىپ چىقىشىمىزغا ۋە بۇ ئاجىزلىققا ئاساسەن ئىستراتېگىيە تۈزۈشىمىزگە توغرا كېلىدۇ.

شارپ گەنە ئوتتۇرىغا قويغان 2 باسقۇچنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش بىز ئۈچۈن ئىنتايىن قىيىن بولۇپ، خىتاي ھۆكۈمىتى مۇستەقىل گۇرۇپپىلارنىڭ پەيدا بولۇشىنى قاتتىق چەكلەۋاتقان بىر ھالەتتە تۇرۇۋاتىمىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە، جەمئىيەت قۇرۇلمىلىرى ۋە ئۇيۇشمىلارنىڭ ھەممىسىلا خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن قۇرۇلغان بولۇپلا قالماي، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز ئالدىغا ئادۇكاتلار جەمئىيىتى، ئاكادېمىكلار جەمئىيىتى، يازغۇچى شائىرلار جەمئىيىتى، ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار

[18]شارپ گەنە، « دېكتاتۇرلۇقتىن دېموكراتىيەگىچە »، كىندلە نۇسخىسى، ئورۇن: 223.

Sharp Gene from dictatorship to democracy, kindle edition location 223

ئۇيۇشمىسى، ئۇيغۇر ئاتا - ئانىلار بىرلەشمىسى، ئىسلام قېرىنداشلار جەمئىيتى، ئۇيغۇر تىجارەتچىلەر بىرلەشمىسى... دېگەندەك ئامموۋى جەمئىيەت قۇرۇلمىلىرىنى قۇرۇپ چىقىشى قەتئىي چەكلەنگەن. ھەممىسلا ختاي دۆلىتى تەرىپىدىن قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇيغۇرلارنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ ۋە ختاي ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. مۇھىم ھۆكۈمەت ئاپپاراتلىرىنىڭ ھەممىسى ختاي ھۆكۈمىتىنىڭ ۋە ختاي خەلقىنىڭ كونتروللۇقىدا.

گەرچە 70% دىن ئارتۇق ئۇيغۇر دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانسىمۇ، ئەمما ئاشلىق ۋە چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ كۆپچىلىكىنى بىكىتۈەن كونترول قىلىۋالغان بولۇپ، ئۇيغۇرلار بۇ ئىشلەپچىقىرىشنى توختىتىپ قويغان تەقدىردىمۇ ختاي ھۆكۈمىتىگە چوڭ تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ، ئەكسىچە ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز - ئۆزىنى تەمىنلىشى قىيىن ئەھۋالغا چۈشىدۇ. بازار ئىگىلىكىمۇ ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز - ئۆزىنى تەمىنلىشى بىلەن چەكلىنىۋاتقان بولۇپ، ختاي خەلقى بازار ئىگىلىگىنى پۈتۈنلەي مونوپول قىلىۋالغان ئەھۋال ئاستىدا، ئۇيغۇرلارنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا ختاي ماللىرىنى ساتماسلىق ياكى ئالماسلىق بىلەن بايقۇت قىلىپ، تۈركىستاندا ختاي ھۆكۈمىتىنى پالەچ ھالغا چۈشۈرەلىشى ئىنتايىن قىيىن.

شارپ گەنە ئوتتۇرىغا قويغان چوڭ ئىستراتېگىيە تۈزۈش ئۈچۈن ئىستراتېگىيىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ياخشى چۈشىنىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ. ئەگەر سىز « جۇدو دەرسى » دېگەن تۆۋەندىكى ھېكايىنى ئاڭلىغان بولسىڭىز ئىستراتېگىيىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ياخشى چۈشىنىشىڭىز مۇمكىن:

ماشىنا ۋەقەسىدە ئوڭ بىلىكىدىن ئايرىلىپ قالغان 9 ياشلىق بىر بالا جۇدو ئۆگەنمەكچى بوپتۇ. ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ياشانغان ياپونلۇق پېشۋا بولۇپ، ئۇ بالىغا ھەر كۈنى پەقەت بىرلا ھەرىكەتنى ئۆگىتىپتۇ. بالا:

-ئۇستاز، باشقا ھەرىكەتلەرنى ئۆگىنىشىم كېرەك ئەمەسمۇ؟ دەپ سوراپتۇ. پېشۋا :

ياق، بۇ پەقەت سەن بىلىشكە تېگىشلىك بىردىنبىر ھەرىكەت، دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ.

ئالتە ئايدىن كېيىن بالا مۇسابىقىگە قاتنىشىپ، ھەممەيلەننى ھەيران قالدۇرغان ھالدا دەسلەپكى ئۈچ تاللاشتا يېڭىپ، ھەل قىلغۇچ مۇسابىقىگە قاتنىشىپتۇ.

بالىنىڭ رىقابەتچىسى ئۇنىڭدىن ياشتا چوڭ ۋە كۈچلۈك بولۇپ، بالىنىڭ يېڭىشىگە ھېچكىمنىڭ كۆزى يەتمەپتۇ. توساتتىن ئۇنىڭ رىقابەتچىسى خاتالىق ئۆتكۈزۈپ قوغدىنىشنى ئۇنتۇپ قاپتۇ. بالا بولسا دەرھال ئۆزى بىردىنبىر بىلىدىغان ھەرىكەت بىلەن رىقابەتچىسنى بېسىۋاپتۇ. مۇسابىقىدىن كېيىن پېشۋا بالىغا مۇنداق دەپتۇ:

ئوغلۇم سەن مۇنداق ئىككى خىل سەۋەب بىلەن يەڭدىڭ. بىرىنچىسى، ئالتە ئاي قاتتىق مەشىق قىلىپ، بىرلا رىقابەتچىڭنى بېسىۋالىدىغان ئەڭ قىيىن ھەرىكەتتە كامالىغا يەتتىڭ. ئىككىنچىسى، رىقابەتچىڭ قوغدىنىش ئۈچۈن سېنىڭ ئوڭ بىلىكىڭدىن تۇتۇشى كېرەك ئىدى...

خۇددي ئوڭ بىلىكى يوق بالىنىڭ يېڭىشى ئۈچۈن ئالاھىدە ئۇرۇش ئىستراتېگىيەسى ئۆگىنىلگىنىدەك، ئۇيغۇرلار ئاۋال ئۆزىمىزدە نېمىلەرنىڭ بار يوقلىغىنى ئانالىز قىلىشىمىزغا، بولۇپمۇ خىتاي بىلەن بولغان كۆرەشنىڭ ئارقا كۆرنىشى، جۇغراپىيەلىك شەرت ـ شارائىتلىرىمىز، قوراللىق ۋەياكى قورالسىز كۈچىمىزنىڭ بار ـ يوقلىقى، خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيەسى، سىياسىي، ئىقتىسادىي، پسىخولوگىيىلىك ئەھۋالىمىز، خەلقئارالىق تەسىر كورسەتكۈچى ئامىللار قاتارلىقلارنى ياخشى ئانالىز قىلىشىمىزغا ۋە بىزدىكى دۈشمىنىمىزدىن ئۈستۈن ياكى ئۇنىڭدا يوق بولغان ئەۋزەللىكلەرنى تېپىپ چىقىپ، ئۇنى قەيەردە قايسى ئۇسۇلدا قانداق پايدىلىنىشنى بىلىشىمىز تولىمۇ زۆرۈر.

مەسىلەن: ئىمان، پىداكارلىق، ھەقىقەت، دۇنيانىڭ ھېسداشلىقى، خەلقئارانىڭ خىتايغا بېسىم قىلىشنى قولغا كەلتۈرەلىشىمىز... قاتارلىقلار. يەنە مەسىلەن: خىتاي بىلەن بولغان پسىخىك جەھەتتىكى سېلىشتۇرما. ئالايلۇق،

خىتاينىڭ پسخىك جەھەتتە قانداق ئاجىزلىقى بار؟ خىتاي يۈزى چۈشۈپ كېتىشىدىن قورقىدىغان پسخىكىغا ئىگىمۇ؟ مەنچە بىر دۆلەت بولۇش سۈپىتى بىلەن خىتايدا ئەلۋەتتە كۈچلۈك ھالدا بۇ پسخىكا بار ۋە ھازىرغىچە ئۆزىنى دۇنياغا ھەقلىق كۆرسىتىش ئۈچۈن ھەرخىل تاكتىكىلارنى قوللاندى ۋە قوللىنىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇنداقتا بىز بۇنىڭدىن قانداق پايدىلىنىمىز ۋە قايسى شەكىلدە ھۇجۇم قىلىمىز؟

خىتاينىڭ ئاجىزلىقىنى دەڭسەش بىلەن بىرگە كۈچىنىمۇ دەڭسەشكە، ئۆزىمىزنىڭ ئاجىزلىقىنى ۋە كۈچىنىمۇ دەڭسەشكە توغرا كېلىدۇ. ئەگەر بىزگە ھەربىي جەھەتتىن خىتاي بىلەن كۈچ ئېلىشىشى مۇمكىن بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا سىياسىي ۋە پسىخولوگىيەلىك كۈچ سېلىشتۇرمىسىدا ئۆزىمىزنىڭ ئارتۇقچىلىقىدىن قانداق پايدىلىنىشىمىز كېرەك؟ ھەتتا خىتاي خەلقىنى ئۆزگەرتىش، ئۇلارنى مۇسۇلمان قىلىش ياكى دېموكراتىك ئىددىيىنى تارقىتىش ئارقىلىق ئۇلارنى ھۆكۈمەتتىن ئايرىتىپ، ھۆكۈمەتنى يېتىم قالدۇرۇش ۋە ئاجىزلىتىش ئۈچۈن بەزى قەدەملەرنى بېسىش مۇمكىنچىلىكىنىڭ بار - يوقلىقىنى تونۇپ يەتكەندىن كېيىن، باشقا يەنە قانداق تاللاش يوللىرىنى تۈزۈپ چىقىشىمىز لازىم؟

تاشقى كۈچلەردىن قانداق پايدىلىنىمىز؟ دۇنيا سىياسىتىنىڭ ۋە ئىستراتېگىيىسىنىڭ ئۆزگىرىشىگە يېقىندىن دىققەت قىلىش، دىپلوماتىك مۇناسىۋەتلەرنى يېقىندىن كۆزىتىش ئارقىلىق قايسى كۈچلەرنى ئۆزىمىزگە تارتىشىمىز ۋە شۇنداق پۇرسەتلەرنى قاچۇرۇپ قويماسلىقىمىز كېرەك؟ بۇ خىزمەتلەرنىڭ ھەممىسىگە يېقىندىن كۆڭۈل بولۇپ تەتقىق قىلىدىغان تەتقىقاتچى گۇرۇپپىلارنى ۋەتەن سىرتىدا قۇرۇپ چىقالىدۇقمۇ يوق؟

مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇيغۇرلار چوڭقۇر ئويلىنىش ئارقىلىق بىر چوڭ ئىستراتېگىيە تۈزۈشتە مۇھىم بولغان مەسىلىلەر بولۇپ، ئەلۋەتتە ئىستراتېگىيە تۈزۈلگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا ئاساسەن پىلان ۋە قايسى پىلاننى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن قانداق تاكتىكا ۋە مېتود دېگىنىمىزدە، قوراللىقمۇ ياكى تېنچلىق يولى بىلەنمۇ؟ قوراللىق قارشىلىق بىلەن تېنچلىق شەكىلدىكى قارشىلىقنىڭ ھەر

ئىككىسىنى ئۆز ئالدىغا شارائىت ۋە ۋەزىيەتكە ئاساسەن تەربىيلەش، يېتىلدۈرۈش ۋە ئېلىپ بېرىش كېرەكمۇ؟ لازىم بولىدىغانلىقىنى ئانالىز قىلىش، ئوتتۇرىغا قويۇش ۋە يۈرگۈزۈشكە تىرىشىش كېرەك.

مەن بۇ يازمامدا، شارپ گەنە ئوتتۇرىغا قويغان ئورۇنلاشقا تېگىشلىك تۆت خىل خىزمەتنىڭ ئىچىدىكى بىرىنچى تۈرلۈك خىزمەت، يەنى زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچى خەلقنى كۈچەيتىش، ئۇلارنىڭ ئۆزىگە ئىشىنىشىنى تۇرغۇزۇپ كۆرەش قىلىشتىن يانماسلىقتەك ئىرادىسىنى يېتىلدۈرۈشتىن ئىبارەت بىرىنچى باسقۇچتىكى دەسلەپكى خىزمەتلىرىمىزنىڭ بىر قىسمى سۈپىتىدە، ئۇيغۇرلارنىڭ ئەركىنلىككە ئېرىشىشتە كىملىك ۋە مىللەتچىلىكنىڭ ئورنى ۋە مۇھىملىقى، بۇنىڭ ئۈچۈن خىتاي تەرىپىدىن يۇيۇلغان ئۇيغۇر مېڭىسىنى قايتا تۈزەپ چىقىش ھەققىدە ئۆزۈمنىڭ چەكلىك ئىزدىنىشلىرىمنى سۆزلەپ ئۆتتۈم. ئوقۇرمەننىڭ پىكىر ۋە تەنقىدلىرى بىلەن بۇ خىزمەتلىرىمىزنىڭ باشلىنىشى تېخىمۇ مۇكەممەللىشىدۇ، دەپ ئويلايمەن. زېرىكمەي، كۆڭۈل قويۇپ ئوقۇپ چىققىنىڭىز ئۈچۈن كۆپ رەھمەت.

قايتا شەكىللەندۈرۈلۈشتىن قايتا شەكىللەندۈرۈشكە

www.uyghurpen.org/uy/Qayta_shekillendurulush.pdf